

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
Π.Μ.Σ. “ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΕΣΟΓΕΙΟΥ ΑΠΟ ΤΗΝ
ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΟΧΗ ΕΩΣ ΤΗΝ ΥΣΤΕΡΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ:
ΕΛΛΑΔΑ, ΑΙΓΥΠΤΟΣ ΕΓΓΥΣ ΑΝΑΤΟΛΗ”**

**ΘΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΤΥΧΕΣ ΤΟΥ ΕΡΜΗΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ
ΑΙΓΥΠΤΟΥ**

**THE THEOLOGICAL ASPECTS OF HERMETISM AND THE
CONTRIBUTION OF EGYPT**

**ΟΝΟΜΑ ΦΟΙΤΗΤΡΙΑΣ:
ΣΩΤΗΡΟΠΟΥΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ
Α.Μ.: 4352016035**

**ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ : ΚΟΥΣΟΥΛΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ
ΣΥΝΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ: ΣΥΡΟΠΟΥΛΟΣ ΣΠΥΡΟΣ
ΣΤΕΦΑΝΑΚΗΣ ΜΑΝΟΛΗΣ**

ΡΟΔΟΣ, 2018

*Οὕτω γινῶθι· τό ἐν σοί βλέπον καί ἀκοῶν,
λόγος κυρίου, ὁ δέ νοῦς πατήρ θεός.
οὐ γάρ δίστανται ἀπ' ἀλλήλων·
ἔνωσις γάρ τούτων ἐστίν ἡ ζωή.
Λόγος Α' §6*

Στην αδελφή μου Γωγώ

Με βαθειά αγάπη

Πίνακας περιεχομένων

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	5
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	6
ABSTRACT	7
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	8
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	10
1. Η ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΤΗΤΑ ΩΣ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ	10
2. ΚΟΣΜΟΓΟΝΙΑ	12
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	14
ΤΟ ΑΙΓΥΠΤΙΑΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ ΤΟΥ ΕΡΜΗΤΙΣΜΟΥ	14
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	14
1.1 ΙΣΤΟΡΙΚΟ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	14
1.2 ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	18
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	24
Ο ΕΡΜΗΤΙΣΜΟΣ ΣΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΤΗΣ ΎΣΤΕΡΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑΣ ΣΤΗ ΜΕΣΟΓΕΙΟ	24
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	24
2.1. ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	24
2.2 ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	30
2.3 ΕΡΜΗΤΙΣΜΟΣ	35
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	43
ΕΠΙΛΟΓΗ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΩΝ ΑΠΟ ΤΑ ΕΡΜΗΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ	43
3.1 ΛΟΓΟΣ Α΄: Ο ΠΟΙΜΑΝΔΡΗΣ	46
3.2 ΛΟΓΟΣ Ι΄: «ΚΛΕΙΔΙ»	48
3.3 ΛΟΓΟΣ ΙΓ΄: «ΠΕΡΙ ΠΑΛΛΙΓΓΕΝΕΣΙΑΣ»	50
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	52
Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΕΡΜΗΤΙΣΜΟΥ	52
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	52
4.1 ΓΝΩΣΤΙΚΙΣΜΟΣ	53
4.2 ΣΟΥΦΙΣΜΟΣ	57
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	61
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	63
ΕΡΜΗΣ	63
ΘΩΘ	64
ΕΡΜΗΣ Ο ΤΡΙΣΜΕΓΙΣΤΟΣ	65
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	67

Ευχαριστίες

Η παρούσα διπλωματική αποτελεί καρπό της αγάπης που υπήρχε μέσα μου, από την αρχή των σπουδών μου στο ΤΜΣ, για την αιγυπτιολογία σε συνάρτηση με την μεγάλη μου αγάπη την αρχαιολογία. Είναι αποτέλεσμα μιας προσπάθειας στην ολοκλήρωση της οποίας συνέβαλαν σημαντικά για μένα πρόσωπα στα οποία είμαι εξαιρετικά ευγνώμων.

Πρώτα από όλους θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους καθηγητές μου στο ΤΜΣ για τους δρόμους που άνοιξαν προς την ιστορική ανάγνωση της αρχαιολογίας, είτε από τις διεθνείς σχέσεις, είτε από τη γλωσσολογία, πόσο δε μάλλον την αρχαιολογία.

Ιδιαίτερα τον αγαπητό μου καθηγητή, Παναγιώτη Κουσουλή, για την πολύτιμη καθοδήγησή του στην πραγματοποίηση της εργασίας, αλλά και για την βοήθεια στο μαγευτικό ταξίδι της αιγυπτιακής θρησκείας, παρέχοντάς μου σημαντικό βιβλιογραφικό υλικό. Από τα προπτυχιακά χρόνια ακόμα υπήρξε για μένα πηγή έμπνευσης και καθοδήγησης με τις πολύπλευρες γνώσεις του στο μυστήριο της αρχαιολογίας της Αιγύπτου. Τον ευχαριστώ πολύ γι' αυτό!

Είμαι ευγνώμων και στους καθηγητές μου Σπύρο Συρόπουλο και Μανόλη Στεφανάκη για την βοήθεια και στήριξή τους όλα αυτά τα χρόνια από την αρχή των σπουδών μου, στο τμήμα, και στο υπέροχο ταξίδι της γνώσης στην Αρχαιολογία, οι οποίοι δεν φειδωλεύτηκαν χρόνου για την στήριξη μου με την καθοδήγησή τους, τις παρατηρήσεις τους, και τις αστείρευτες γνώσεις τους. Εδώ θα πω ότι υπήρξαν «Δάσκαλοί μου» τους ευχαριστώ! Ακόμα την καθηγήτριά μου την Μαρίνα Παναγιωτάκη που τόσο ακούραστα μου έδωσε τις γνώσεις της και την βοήθειά της στο μαγευτικό κόσμο της προϊστορικής αρχαιολογίας. Την ευχαριστώ πολύ!

Επίσης όλους τους δασκάλους και καθηγητές μου σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσής μου μέχρι σήμερα τους ευχαριστώ και τους χρωστώ το “ευ ζειν και πράττειν” Τέλος θέλω να εκφράσω ένα πολύ μεγάλο ευχαριστώ στην αγαπημένη μου αδερφή Γωγώ, η οποία, κατά την διάρκεια του μεταπτυχιακού μου, στάθηκε, σε δύσκολη για εκείνη περίοδο, κοντά μου, όπως και τα προηγούμενα χρόνια, με έντονη την ηθική συμπαράστασή της και όχι μόνο.

Την ευχαριστώ για όλα και της αφιερώνω αυτή μου την προσπάθεια. **Ευχαριστώ!**

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Κατά την Ελληνιστική και Ρωμαϊκή εποχή στην Αίγυπτο δημιουργείται μια στροφή στη φιλοσοφία και στη πίστη των ανθρώπων της Ανατολικής Μεσογείου. Σημαντικός παράγοντας σε αυτή την αλλαγή η ίδρυση της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και οι νέες θρησκευτικές αντιλήψεις, οι οποίες απορρέουν από την πνευματική και πολιτικά ασταθή κατάσταση του κόσμου της εποχής, καθώς η παραδοσιακή φιλοσοφική σκέψη δεν έδινε στο κόσμο απαντήσεις στο πολιτικό, πνευματικό και θρησκευτικό αδιέξοδο που είχε περιέλθει.

Καθώς οι κοινωνικοπολιτικές συνθήκες διαφοροποιούνται τόσο που οι άνθρωποι δεν τις αντιλαμβάνονται, στρέφονται σε νέα φιλοσοφικά και θρησκευτικά κινήματα. Αυτές οι νέες αντιλήψεις έχουν ως αποτέλεσμα την αναμόρφωση των παλαιών θρησκειών και την δημιουργία νέων θρησκευτικών κινήματων. Ένα τέτοιο κίνημα ήταν το φιλοσοφικό-θεοσοφικό κίνημα του *Ερμητισμού*, μια συγκεκριμένη ελληνοαιγυπτιακή φιλοσοφία, η οποία συγκεντρώνεται σε ένα έργο με δεκαοκτώ πραγματείες το αποκαλούμενο *Corpus Hermeticum*. που αποδίδονται στο Ερμή τον Τρισμέγιστο. Ο Ερμής ο Τρισμέγιστος, τον οποίο αρκετοί θεωρούν ότι είναι μυθολογικό πρόσωπο, είναι το συγκέρασμα του Ολύμπιου Ερμή με τον Αιγύπτιο θεό Θωθ, στην Αίγυπτο αμέσως μετά την άφιξη των Πτολεμαίων, τη μορφή του οποίου κατέστησαν ως καθολική θεότητα κατά την Ελληνιστική περίοδο. Ο χαρακτηρισμός του ως Ερμής ο Τρισμέγιστος χρησιμοποιείται για να δηλώσει ότι η μορφή του ξεπέρασε τις ιδιότητες και τα χαρακτηριστικά των προκατόχων του και έγινε η μορφή του η επιτομή μιας νέας φιλοσοφικής και θεοσοφικής διδασκαλίας για την βαθύτερη γνώση του θεού και της δημιουργίας του. Η διδασκαλία του στηρίζεται στη βαθειά προσωπική γνώση και διδασκαλία της κατανόησης των μυστικών για την αποκάλυψη της αλήθειας και του θείου και η οποία αποκτιέται με τρία στάδια εκπαίδευσης και μύησης: α) την κατήχηση, β) τη μελέτη και γ) τη μνητική αναγέννηση, καθώς ο Ερμητισμός, αντίθετα με άλλες μυστηριακές λατρείες, δεν βασιζόταν στην εξ αποκάλυψης αλήθεια και γνώση του θεού, ούτε στις μυστηριακές πράξεις, αλλά στο “Λόγο”, δηλαδή τον δημιουργό Νου, που ο μύστης έφτανε στην Γνώση και ανακάλυψη του Λόγου, μέσω της λογικής και ατομικής του έρευνας. Στον Ερμητισμό ο θεός αναφέρεται το *Όλο* ή ο *Ένας* και αναφέρεται ως μια θρησκευτική κίνηση με μονοθεϊστική ιδεολογία και με μια έντονη εσωστρέφεια. Η εμφάνιση του Ερμητισμού ξεκίνησε από τη Αίγυπτο και ιδιαίτερα από την Αλεξάνδρεια, γεγονός που οδηγεί στις όποιες αιγυπτιακές θρησκευτικές επιδράσεις δέχτηκε στη διδασκαλία του στις μυστικιστικές τελετουργίες του και στα κείμενα του. Το δοκίμιο αυτό θα εξετάσει τον Ερμητισμό και το αιγυπτιακό περιβάλλον ως υπόβαθρο της φιλοσοφίας του.

ABSTRACT

During the Hellenistic and Roman times in Egypt, a shift has been made to the philosophy and faith of the people of the Eastern Mediterranean. An important factor in this change was the establishment of the Roman Empire and new religious perceptions stemming from the spiritually and politically unstable state of the world of the time, as traditional philosophical thought did not give the world answers to the political, spiritual and religious impasse that had arrived. As socio-political conditions differ so much that people do not understand them, they turn to new philosophical and religious movements. These new perceptions have the effect of reforming old religions and creating new religious movements. Such a movement was the philosophical-theosophical movement of Hermetism, a specific Greek-Egyptian philosophy, which concentrates on a work with eighteen treatises called the Corpus Hermeticum. attributed to Hermes the Trismaxime. Hermes the Trismaximus, which many consider to be a mythological person, is the merger of Olympian Hermes with the Egyptian god Thoth in Egypt immediately after the arrival of the Ptolemies, the form of which became a Catholic deity during the Hellenistic period. His characterization as Hermes the Trismaximus is used to state that his form surpassed the qualities and characteristics of his predecessors and became the form of the epitome of a new philosophical and theosophical teaching for the deeper knowledge of God and its creation. His teaching is based on the deep personal knowledge and teaching of the understanding of the secrets of the revelation of truth and divinity, which is acquired through three stages of education and initiation: a) catechism, b) study, and c) initiatory regeneration, Hermistyism, unlike other mystical cults, was not based on the revelation of the truth and knowledge of God, nor in the mysterious deeds, but in the "Logos", ie the Creator of the Mind, which the Master came to Knowledge and discovery of the Word through logic and individual t research. In Hermetism, God refers to All or One and is referred to as a religious movement with monotheistic ideology and has had a strong introversion. The emergence of Hermetism began in Egypt, and especially in Alexandria, which led to any Egyptian religious influences that he accepted in his teaching of his mystical rituals and texts. This thesis will examine Hermetism and the Egyptian environment as the backbone of its philosophy.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Κατ' αρχάς θα ήθελα να αιτιολογήσω την επιλογή μου για αυτό το θέμα. Για αυτή μου την επιλογή υπήρξαν δύο κυρίως λόγοι, τους οποίους θεωρώ σημαντικούς.

A): τις πολύ στενές σχέσεις των Ελλήνων με την Αίγυπτο, και τους λαούς της Εγγύς Ανατολής, ήδη από τους προϊστορικούς χρόνους αλλά και. Β) τις αρκετά κοινές παραδοχές σε θεολογικές αλληλεπιδράσεις ως προς την Δημιουργία του Κόσμου, αλλά και την αλληλοταύτιση αρκετών θεοτήτων.

Είναι ιστορικά δεδομένο ότι οι σχέσεις, σε πολιτικό αλλά και πολιτιστικό επίπεδο, των αρχαίων Ελλήνων με τους αρχαίους Αιγύπτιους χάνεται στο βάθος της προϊστορίας, οι οποίες τεκμηριώνονται μέσα από αρχαιολογικά ευρήματα (επιγραφές, νομίσματα, κλπ) αλλά και μέσα από θρησκευτικές επιδράσεις και καλλιτεχνικές επιρροές. Θεολογικές αλλά και κοσμογονικές δοξασίες έχουν πολλά κοινά στοιχεία τόσο στους προϊστορικούς χρόνους όσο και στους ιστορικούς. Ενδεικτικά αναφέρω την θεότητα των Αιγυπτίων Ταουρέτ να γίνεται ο Μινωικός Δαίμονας στη Κρήτη, ο αιγυπτιακός σκαραβαίος να μπαίνει ως νεκρικό φυλακτό σε Μινωικούς και Μυκηναϊκούς τάφους, καθώς και θεολογικές μορφές όπως ο Άμμων να ταυτίζεται με τον Δία ως Άμμων Ζευς, και η θεά Νεθ- *Neith*(*Neith*) να είναι η αιγυπτιακή εκδοχή της θεάς Αθηνάς του ελληνικού πανθέου, δηλαδή θεάς του πολέμου και της ύφανσης(Ιστορία Α' Λυκείου). Ακόμα και ταφικές πρακτικές επιδρούν στις πολιτισμικές συνήθειες των αρχαίων Ελλήνων από τους Αιγύπτιους όπως πχ η τοποθέτηση προσωπείου στον νεκρό στις Μυκήνες. Η Αίγυπτος γίνεται η χώρα όπου μεγάλοι πολιτικοί και φιλόσοφοι, Σόλων, Πλάτων, Πυθαγόρας αλλά και ο ιστορικός Ηρόδοτος, πηγαίνουν για να μνηθούν στη φιλοσοφία, στα μυστήρια, στις επιστήμες και να γνωρίσουν από κοντά τη χώρα όπου όπως αναφέρει ο Ηρόδοτος τον 5^{ov} αι. π.Χ «οι Αιγύπτιοι που ζουν στα πολιτισμένα μέρη της χώρας, χάρη στη συνήθειά τους να κρατούν αρχεία από το παρελθόν έγιναν οι πιο σοφοί από όλα τα μέρη που γνώρισα» (Ηρόδοτος, Ιστορία Β')¹, αυτό γίνεται κατανοητό με το παράδειγμα της παλέτας του Ναρμερ (*N^cr meher*) όπου πάνω σε αυτή αποτυπώνεται με εικονογράμματα σκηνή από την ενοποίηση της Άνω και Κάτω Αιγύπτου σε ενιαίο βασίλειο. Κατά την εποχή των Πτολεμαίων και μετά αυτή η αλληλεπίδραση γίνεται εντονότερη, καθώς η ταύτιση και αλληλεπίδραση ελληνικών θεοτήτων με τους θεούς της Αιγύπτου είναι πολύ συνήθης, όπως η Ίσιδα να ταυτίζεται με τη Δήμητρα ή την Άρτεμι.

Η μεγαλύτερη ταύτιση που έγινε, ήταν αυτή του Ολύμπιου θεού Ερμή του ελληνικού δωδεκάθεου με τον θεό Θωθ του αιγυπτιακού πανθέου. Η ταύτιση αυτή έδωσε μια νέα μορφή τον Ερμή τον Τρισμέγιστο, έναν συγκερασμό των δύο θεοτήτων, οι οποίοι αντίστοιχα, είχαν έντονο συσχετισμό μεταξύ τους αφού και οι δύο είχαν σχέση με την Σελήνη, ήταν

¹ Κουσούλης, 2013

ψυχοπομποί των νεκρών στο κάτω κόσμο, και αυτοί που έδιναν τις εντολές του θεού στους ανθρώπους, επίσης τους έδωσε τη γραφή καθώς κατείχαν τον Λόγο και την θεία σκέψη.

Ο Ερμής ο Τρισμέγιστος θεωρήθηκε ότι κατείχε την κοσμική σοφία, τη γνώση των επιστημών και της λογικής μέσω της αστρολογίας, της αλχημείας και της θεουργίας. Οι οπαδοί του δημιούργησαν ένα κίνημα τον ερμητισμό.

Η προσέγγιση αυτής της μορφής αλλά και του κινήματος θα γίνει μέσα από το αιγυπτιακό θρησκευτικό υπόβαθρο της φαραωνικής και ελληνορωμαϊκής περιόδου, και από τα ερμαϊκά κείμενα, όπου μέσα από τους διαλόγους και τις νουθεσίες παρουσιάζεται το στοιχείο της θείας προσέγγισης και αποκαλύψεως.

Για τη μελέτη λοιπόν της προσέγγισης θα παραταθεί ένα εισαγωγικό κεφάλαιο με την έννοια της θρησκευτικότητας ως φαινόμενο και τη κοσμογονική θεώρηση των αρχαίων Ελλήνων και Αιγυπτίων. Στα επόμενα κεφάλαια θα δούμε το αιγυπτιακό περιβάλλον και την καθημερινότητα στη αρχαία Αίγυπτο ώστε να γίνει αντιληπτό ποια ήταν η νοοτροπία των ανθρώπων της Αιγύπτου καθώς και το θρησκευτικό και το πολιτισμικό υπόβαθρο σε σχέση με την θρησκεία- τελετουργία και την επίδραση που είχε στο κίνημα.

Ακόμα θα δοθεί ο ορισμός του ερμητισμού, και θα σχολιαστούν αντιπροσωπευτικά αποσπάσματα από τα κείμενα. Επίσης θα δοθούν μερικά στοιχεία με πιθανές επιδράσεις σε άλλα κινήματα σύγχρονα της εποχής του Ερμητισμού, όπως είναι ο Γνωστικισμός και ο Σουφισμός.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Επειδή η μελέτη κινείται στο θρησκευτικό πεδίο είναι σκόπιμο να γίνει εν συντομία αναφορά στο φαινόμενο της θρησκευτικότητας, και στη κοσμογονία, ώστε να μας βοηθήσει να εντάξουμε το θέμα μας στο περιβάλλον που αναπτύχθηκε με τις θεολογικές και κοσμολογικές αντιλήψεις που διαμόρφωσαν την θρησκευτικότητα των ανθρώπων.

1. Η θρησκευτικότητα ως φαινόμενο

Το θρησκευτικό φαινόμενο είναι το πλέον σημαντικό σε σχέση με το πνευματικό, καλλιτεχνικό. Η φυσική και υπερφυσική δύναμη είναι άρρηκτα δεμένες για την κατανόηση και τις δυνάμεις του ανθρώπου και τις βιώνουν με το ίδιο έντονο συναίσθημα. Οι άνθρωποι ως αδύναμα όντα μπροστά στη δύναμη της φύσης και των στοιχείων της, αλλά και απέναντι στη ζωή, δηλαδή την γέννηση και κυρίως στο θάνατο, και προσπαθώντας να τα εξευμενίσουν θεοποιούν τα στοιχεία της φύσης και τις εκδηλώσεις της, καθώς και τον θάνατο, ώστε να ρυθμίσουν τη ζωή τους και τις κοινωνικές τους εκδηλώσεις με βάση αυτά τα φαινόμενα. Η θεοποίηση των φαινομένων δημιουργεί την πρώτη ένδειξη θρησκείας. Θρησκεία δηλαδή είναι η σχέση του ανθρώπου με το υπερβατό, το θείο, και απαραίτητη προϋπόθεση για να υπάρξει θρησκεία είναι το θείο και το ανθρώπινο στοιχείο. Τα βασικά στοιχεία μιας θρησκείας είναι: α) η θεολογία ή η κοσμογονία για την δημιουργία του σύμπαντος κόσμου αλλά και η σχέση του ανθρώπου με τον θεό, β) να υπάρχει ένας κώδικας αρχών και αξιών καθώς και ένα ιδεώδες ζωής ώστε οι άνθρωποι να μπορούν με βάση αυτόν να προσεγγίζουν τον θεό και γ) τελετές και τελετουργίες ώστε να μπορούν πρακτικά οι άνθρωποι να έρχονται σε επαφή με το θεό². Οι άνθρωποι δημιουργούν τον Πάνθεον τους ανάλογα με τις αντιλήψεις τους και την πνευματική τους κατάσταση, όπου η ιδέα του θεού

Ήταν περισσότερο συσχετισμένη με τις υπερφυσικές αόρατες δυνάμεις παρά με κάποια συγκεκριμένη εικόνα, εκδηλώνεται όμως ως η κοσμική παρουσία αυτού στον άνθρωπο πχ ο ήλιος ή ως κρυφή και άυλη παρουσία με πνευματικό περιεχόμενο πχ ως ένα υπέρτατο όν, καθώς η αντίληψή του για τα υψηλά επίπεδα γνώσης του θεού ξεπερνούν τον απλό ανθρώπινο νου. Αρχικά πίστευαν ότι οι δυνάμεις αυτές κατοικούσαν σε δυσπρόσιτους τόπους, όπως σπηλιές, ρέματα, ποτάμια, δάση, ψηλά βουνά, ή ακόμα ότι βρίσκονταν πίσω από σημαντικές εκφάνσεις της ζωής, τη γέννηση ή το θάνατο. Η θρησκεία στα αρχικά στάδια ήταν ανιμιστική ή φυσική, κατόπιν προσωποποιούνται οι φυσικές δυνάμεις και τα φαινόμενα

² Σμπόνιας, 2003, σ230

και οι άνθρωποι τους αποδίδουν την ιερότητα και τον σεβασμό, ώστε να μπορούν να τα εξευμενίσουν³

Οι τόποι λατρείας των φυσικών δυνάμεων και του υπερφυσικού παίρνουν τη μορφή του ιερού και μετατρέπονται σε ιερά λατρείας με καθορισμένο πλέον χαρακτήρα. Στους τόπους λατρείας εμφανίζονται και τελετουργικές πράξεις, οι οποίες δείχνουν την περιοδικότητα ή την τακτικότητα της ιεροτελεστίας με βάση την εποχή (θερισμού, συγκομιδής κλπ), οι οποίες ρυθμίζονταν με κάποιας μορφής ημερολόγιο (πλημμύρες του Νείλου). Τα τελετουργικά κέντρα δημιουργήθηκαν ή χρησιμοποιήθηκαν από τους ηγέτες του τόπου οι οποίοι ταύτιζαν τους εαυτούς τους με ημίθεους ή με θεούς⁴. Αυτό αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό στην πολιτισμική και πολιτική έκφραση της κοινωνίας των ανθρώπων, και της οργάνωσής τους, ήδη από τους πρωταρχικούς χρόνους, σε κοινωνικές ομάδες. Αυτό αποκαλύπτεται μέσα από εκφάνσεις όπως αυτές φανερώνονται μέσα από την τέχνη, τους μύθους, την κοινωνική-πολιτική δομή, τις θρησκευτικές τελετές και δοξασίες⁵.

Η θρησκευτικότητα αποτέλεσε παγκόσμιο φαινόμενο στο πέρασμα της ιστορίας της ανθρωπότητας και υπήρξε έντονη, ήταν δε η πρώτη μυθολογική προσπάθεια να κατανοήσουν οι άνθρωποι τη ζωή και το φυσικό περιβάλλον. Αυτό που άλλαζε στη θρησκευτικότητα ήταν η φύση της, η σημασία της ή ακόμα ο ρόλος της και οι τελετουργίες της⁶. Κάθε μορφή δε τελετουργίας εκφράζεται μέσα από την απεικόνιση τόσο του φυσικού όσο και του κοινωνικού πλαισίου, που περιγράφει και διαδραματίζεται. Οι τελετουργίες είναι ανάλογες του κοινωνικού περιβάλλοντος για την κάθε εποχή και εκφράζονται με στοιχεία που προβάλλουν αυτήν.

Όσον αφορά την πίστη αυτή ανήκε στο χώρο της λατρείας και ήταν ιδιωτική υπόθεση, ενώ οι τελετές ήταν υπόθεση της κοινωνίας και ανήκαν στο χώρο της τελετουργίας. Η θρησκευτικότητα της ομάδας ή του ατόμου, συνίστατο στην πιστή τήρηση των λατρευτικών τελετών, με τις οποίες αποδίδονταν ο σεβασμός και η τιμή στη θεότητα μέσω προσφορών και θυσιών όπως επέβαλλε η παράδοση.

«Η αίσθηση της διάχυσης του ιερού και της οικειότητας με τους θεούς», όπως αναφέρει και ο Vegetti, είναι ένα στοιχείο που ταυτίζεται με την φυσική τάξη και αρμονία, την *mꜣt* (*maat*) των αρχαίων αιγυπτίων, στοιχεία που καθόριζαν τους νόμους και την καθημερινότητα τους⁷.

³ Vermant 2000

⁴ Σμπόνιας, 2003, σ. 230

⁵ Vegetti, 1996

⁶ Vermant 2000

⁷ Vegetti, 1996, 380

2. Κοσμογονία

Κοσμογονία (κόσμος+γένεση) εννοείται η θεωρία με φιλοσοφικό ή μυθολογικό χαρακτήρα της προέλευσης του σύμπαντος. Κεντρικό θέμα στη κοσμογονία είναι ο μύθος που ερμηνεύει τη δημιουργία του σύμπαντος μέσα από την ενεργό δράση του υπέρτατου όντος⁸.

Οι μύθοι συχνά ταυτίζονται μεταξύ τους με κάποιες παραλλαγές και οι οποίες οφείλονται στους μυθογράφους, οι οποίοι επιδιώκουν να τονώσουν την εξουσία και να της προσδώσουν θεϊκές δυνάμεις.

Οι μύθοι που αναφέρονται στην γένεση του σύμπαντος και έχουν ως κεντρικό αρχικό θέμα το Χάος, τη Νύχτα, τον Αέρα ή το Νερό δίνουν μια ανθρωποκεντρική εικόνα προσαρμόζοντάς τους πιο κοντά στην ανθρώπινη μορφή, όπου η Γη γονιμοποιείται με τον Ουρανό. Οι μύθοι παίρνουν τον ιδιαίτερο χαρακτήρα τους ανάλογα με το περιβάλλον που προέρχονται και με τη δύναμη των φυσικών φαινομένων που βιώνουν οι άνθρωποι⁹.

Στις αρχαίες θρησκείες που ασχολήθηκαν με την δημιουργία του σύμπαντος στις δοξασίες τους πάντα υπήρχε ο ουρανός ως ο χώρος και η κατοικία της ανώτατης δύναμης, του θεού, εκεί κατοικούσε αρχικά μόνος του ή αργότερα με συντροφιά. Κάτω δε από τον ουρανό βασιλεύε το απέραντο χάος και η απέραντη έκταση των νερών, όπου μέσα από τα νερά αναδύθηκε η ξηρά. Η δημιουργός δύναμη εμφανίζεται είτε με τη μορφή πνεύματος, είτε με πουλιού όπου από το αυγό του γεννιέται ο κόσμος, είτε με μορφή θηρίου, είτε και με τη μορφή ανθρώπου. Η δημιουργός δύναμη δημιουργεί τη γη μέσα σε χιλιάδες χρόνια έτσι ώστε να εγκαταστήσει ή γεννήσει πάνω σε αυτή τον άνθρωπο, τον οποίο ορίζει κυρίαρχο, με βασιλείς του κατ' αρχή τον Ουρανό και τη Γη, μετά όμως έδωσε στους ανθρώπους τη διοίκηση του κόσμου. Επειδή ο άνθρωπος κατέστρεψε το δημιούργημα Γη, ο δημιουργός-θεός το καταστρέφει με κατακλυσμό, δηλαδή επαναφέρει το νερό ως τη ζωοποιο δύναμη, και δημιουργεί τον κόσμο ξανά. Όλες οι δοξασίες θεωρούν ότι ο κόσμος έγινε ώστε να χρησιμεύσει ως κατοικία του ανθρώπου, ο οποίος θεωρείτε ως το κυριότερο δημιούργημα ή ακόμα και παιδί του δημιουργού-θεού.

Τέτοιες κοσμογονικές θεωρίες είχαν κοινό παρανομαστή και στους αρχαίους Έλληνες και στους αρχαίους Αιγύπτιους, και στους λαούς της Ανατολικής Μεσογείου. Στην αρχαία ελληνική μυθολογία της κοσμογονίας υπερτερεί ως *ιδανικό* ο ηρωικός άνθρωπος ή ο ημίθεος με έντονο το στοιχείο της ανθρώπινης πνευματικής τελείωσης. Οι Αιγυπτιακοί κοσμολογικοί μύθοι χαρακτηρίζονται από ένα διψισμό με συγκεκριμένες δομές και στατική ενότητα¹⁰, αλλά είναι αναπόσπαστα δεμένοι με τα μυστήρια και τη μαγεία (*hek*^o).

⁸ [www:// el.wikipedia.org/](http://el.wikipedia.org/),2018

⁹ Κακριδής,2013

¹⁰ [www:// el.wikipedia.org/](http://el.wikipedia.org/),2018

Οι αρχαίοι Έλληνες πίστευαν ότι στην αρχή υπήρχαν το Χάος και η Νύχτα, όπου από την ένωσή τους γεννήθηκε ο Ουρανός και η Γη και από τη δική τους ένωση γεννήθηκε ο Κρόνος ο οποίος με την σύζυγό του την Ρέα, δηλαδή την προσωποποίηση της φύσης και της Γης γεννήθηκε ο Δίας ο οποίος κυριαρχεί ως η κεντρική και γενεσιουργός θεότητα των Ελλήνων. Από την ένωση του Δία με την Ήρα, με Νύμφες ή Νηρηίδες γεννιούνται οι υπόλοιποι θεοί¹¹.

Η κοσμογονική θεωρία των αρχαίων Αιγυπτίων, για τη δημιουργία του κόσμου, ξεκινάει με την ύπαρξη της χαοτικής και άναρχης αβύσσου που ονομαζόταν *Νουν*. Η άναρχη αυτή μάζα νερού (νουν) μαζί με το αρχέγονο σκοτάδι (κεκου σεμαου) έδωσαν την πρωταρχική ύλη για τη δημιουργία του κόσμου. Η ύλη αυτή εμφανίστηκε ως το πρώτο βουνό, όπου επάνω του κάθισε ο δημιουργός-θεός και έδωσε στο σύμπαν λάμψη, τάξη και αρμονία, τη *mꜣt* (maat)¹².

¹¹ Κακριδής, 2013

¹² Κουσουλής, 2013

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Το αιγυπτιακό υπόβαθρο του Ερμητισμού

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Για να αντιληφθούμε τον πολιτισμό της Αιγύπτου και το υπόβαθρό του σε αυτό το κεφάλαιο θα γίνει μια σύντομη αναφορά κατ' αρχή στο ιστορικό, κοινωνικό, οικονομικό περιβάλλον καθώς και την καθημερινή ζωή των Αιγυπτίων και κατόπιν στο θρησκευτικό περιβάλλον της φαραωνικής Αιγύπτου το οποίο θα μας βοηθήσει να κατανοήσουμε τι επιδράσεις είχε στο φιλοσοφικό και θεοσοφικό κίνημα του Ερμητισμού στην Αίγυπτο της Ελληνιστικής και Ρωμαϊκής περιόδου που θα ακολουθήσει στα επόμενα κεφάλαια.

1.1 ΙΣΤΟΡΙΚΟ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Ο πολιτισμός της Αιγύπτου μαζί με τους πολιτισμούς της Μεσοποταμίας υπήρξε ένας από τους αρχαιότερους πολιτισμούς της Μεσογείου και άνθισε κατά μήκος του Νείλου ποταμού. Μαρτυρίες για την ύπαρξη πολιτισμικής παρουσίας στην Αίγυπτο έχουμε ήδη από την παλαιολιθική περίοδο, από δε την τέταρτη χιλιετία υπάρχουν σαφείς πληροφορίες για τη οργάνωση της ζωής πλησίον του ποταμού Νείλου¹³. Με βάση τη μαρτυρία του Μανέθωνα (αρχιερέας του Άμμωνα) η ιστορία της Αιγύπτου διαιρείται σε δυο περιόδους α) την προδυναστική και β) την δυναστική περίοδο, όπου κατά την βασιλεία της Α΄ Δυναστείας έγινε η ενοποίηση της Άνω και Κάτω Αιγύπτου και ξεκινά η πολιτική ιστορία της χώρας ως ενιαίο βασίλειο. Οι Αιγύπτιοι ενδιαφέρονταν για την μνήμη του παρελθόντος τους και κατέγραψαν με κάθε τρόπο τα ιστορικά γεγονότα με εικονογραφική ή γραπτή μορφή. *Το ιστορικό* της Αιγύπτου, όπως αναφέρει ο Π. Κουσσούλης¹⁴, έχει την αρχή του με την έναρξη της Φαραωνικής εξουσίας, όπου πάνω σε χρωματοτρίπτες, σκήπτρα, τοίχους ναών, εσωτερική διακόσμηση πυραμίδων κλπ. κατέγραφαν τα ιστορικά γεγονότα για την διαιώνιση της φήμης των Φαραώ αλλά και την προστασία της πολιτικής εξουσίας χωρίς όμως την αντικειμενική ιστορική θεώρηση και πραγματικότητα. Τέτοια γραπτά μνημεία θεωρούνται Ο *Βασιλικός Κανόνας του Τορίνο* που περιγράφει ονόματα και περιόδους βασιλείας των φαραώ. Τα *Αιγυπτιακά* του Μανέθωνα που αρχίζει την ιστορία της Αιγύπτου από την εποχή όπου κυριαρχούσαν στη χώρα οι θεοί, οι ημίθεοι και τα πνεύματα (*βήν*) και μετά ανέλαβαν την

¹³ Κουσσούλης, 2013

¹⁴ Ως άνω

εξουσία οι άνθρωποι και εξιστορεί την σειρά των φαραώ κατά δυναστείες, ο βασιλικός κατάλογος του Σεθου Α' κλπ¹⁵.

Όπως αναφέρθηκε ο Ηρόδοτος τον 5^ο αι. π.Χ. ήταν ο πρώτος που μας ιστόρησε για την χώρα της Αιγύπτου, αργότερα έγραψαν για την Αίγυπτο, ο Εκαταίος τον 4^ο αι π.Χ., και ο Διόδωρος ο Σικελιώτης τον 1^ο αι, π.Χ. μας δίνει σημαντικές πληροφορίες για την χώρα της Αιγύπτου κατά την ελληνιστική περίοδο.

Ο Ηρόδοτος στο βιβλίο του *Ιστορία Β'* μας δίνει πληροφορίες για γεωγραφικά και πολιτιστικά στοιχεία, για την Αίγυπτο «για τη χώρα που ίπταται του Αιγαίου», το «...δώρο του ποταμού (Νείλου)...» (Ηρόδοτος, *Ιστορία Β'*)¹⁶ ακόμα μας πληροφορεί για τον σημαντικό ρόλο που έπαιξε ο ποταμός Νείλος, ο οποίος με τις πλημμύρες του έκανε τα εδάφη εύφορα, και ότι κατέστη σημαντικός παράγοντας για την οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη της χώρας, η οποία υπήρξε κατ' εξοχή αγροτική.

Ο καθορισμένος δε χρόνος των πλημμυρών, βοηθούσε στις γεωργικές εργασίες και στην καθορισμένη σοδειά των αγαθών. Οι γεωργικές εργασίες και οι συναφείς με αυτές άρχιζαν με θρησκευτικές τελετουργίες και γιορτές. Αυτή η σταθερότητα του χρόνου με τις πλημμύρες του Νείλου τους έκανε να επινοήσουν και την κατάτμηση του χρόνου ώστε να δημιουργήσουν την πρώτη μορφή ημερολογίου¹⁷, καθώς αυτές « έδιναν το ρυθμό με τον οποίο οι Αιγύπτιοι μετρούσαν τις εποχές και κανόνιζαν τις εργασίες τους. Στα μισά του Ιουλίου, όταν άρχιζε και πάλι να λάμπει ο Σώθις στο πρωινό ουρανό, ο Χνουμ με το κεφάλι κριαριού άνοιγε τις πύλες της απέραντης σπηλιάς του στον πυθμένα του πρώτου καταρράκτη κι άφηνε τα νερά να ξεχυθούν ορμητικά» μας αναφέρει ο Α. Silioti(1999,20), όπου εμφανώς δηλώνει την πίστη των ανθρώπων στη θεϊκή ενέργεια.

Οι Αιγύπτιοι ως γεωργικός κυρίως λαός προσέδωσαν στον ποταμό ζωοποιό δύναμη και του απέδωσαν λατρευτικές ιδιότητες και τον κατέστησαν μια σημαντική γι' αυτούς θεότητα, καθώς ο Νείλος αντιπροσώπευε την ίδια τη ζωή για τους Αιγυπτίους και υπήρξε το σημαντικότερο στοιχείο της ζωής τους. Άλλες πηγές πλούτου ήταν η κτηνοτροφία και η αλιεία, ακόμα υπήρχε και βιοτεχνία παραγωγής λινού υφάσματος, παραγωγής μπύρας κλπ. Το βασίλειο της Αρχαίας Αιγύπτου αποτελείτο από ένα σύνολο μικρών κρατιδίων τα οποία ήταν οικονομικά αυτόνομα κάνοντας εμπορικές συναλλαγές και πληρώνοντας μόνο τους φόρους στον Φαραώ. Ακόμα υπήρχαν έμποροι που συναλλάσσονταν για λογαριασμό του Φαραώ.

Η οικονομική ανάπτυξη δημιούργησε κοινωνική διαστρωμάτωση στην Αίγυπτο, η οποία ήταν έτσι οργανωμένη ώστε όλοι να επιτελούν έργο που θα βοηθούσε στη σωστή διαβίωση όλων αλλά και της σωστής διατήρησης της ισορροπίας, της *mꜣt*, η οποία βοηθούσε

¹⁵ Ως άνω

¹⁶ Ως άνω

¹⁷ Παχής, 2010

στην ευημερία της χώρας. Καθώς το φυσικό περιβάλλον επιδρά στη ζωή των ανθρώπων τόσο σε ατομικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο στην αρχαία Αίγυπτο όλη η ζωή, πολιτική, οικονομική, θρησκευτική, προσωπική είχε σαφή αναφορά στον ποταμό Νείλο. Η κατοίκηση του μεγαλύτερου μέρους του πληθυσμού έγινε στις όχθες και το Δέλτα του Νείλου και αυτό δημιούργησε συνθήκες που επηρέασαν την οικονομική, πολιτισμική και κοινωνική και την εν γένει διαμόρφωση της χώρας. Οι Αιγύπτιοι κατοικούσαν σε συνοικισμούς ή σε μικρά χωριά. Στην Αίγυπτο δεν υπήρξε σχεδόν ποτέ αστικοποίηση, στη μορφή που συναντάται στις περιοχές της Μεσοποταμίας ή και της Αρχαίας Ελλάδας. Και τα μεγάλα κέντρα, όπως η Θήβα ή η Μεμφις ήταν κυρίως θρησκευτικά κέντρα με λίγους κατοίκους οι οποίοι βρίσκονταν στην υπηρεσία του Φαραώ και του ιερατείου¹⁸.

Οι κοινωνικές τάξεις περιελάμβαναν τον Φαραώ και την γύρω από αυτόν τάξη των αξιωματούχων και διοικητικών υπαλλήλων, οι οποίοι ήταν γραφείς, φοροεισπράκτορες, δικαστές κλπ, καθώς επίσης τους ιερείς, και τον απλό λαό, υπήρχαν ακόμα σκλάβοι αλλά και στρατιώτες μισθοφόροι, κυρίως κατά την περίοδο του Νέου Βασιλείου και μετά. Ο Φαραώ, ο οποίος θεωρούνταν θεός, ως ο γιος του θεού Ρα, είχε καθήκοντα μεγάλου αρχιερέα και ήταν ο ιδιοκτήτης της χώρας και των κατοίκων της, είχε τοποθετηθεί από τον θεό στη γη των ζωντανών για να κρίνει τους υπηκόους και να ικανοποιεί τους θεούς, φροντίζοντας να υπάρχει η *maat*, και να διώχνει την *isfet*, γι' αυτό και είναι υποχρεωμένος να προσφέρει θεϊκές προσφορές, δηλαδή προσφορές καρπών και τροφών, και ακόμα νεκρικές επωδές στους νεκρούς, ώστε να μπορούν να ζουν στο Επέκεινα το Ντουάτ (*dw3t*), τον κόσμο των ευλογημένων νεκρών¹⁹. Καθώς η ύπαρξη επίσημου νομικού κώδικα δεν είναι γνωστή ήταν αυτός που έδινε τις νομοθετικές διατάξεις, τις οποίες εκτελούσαν οι ιερείς, και οι αξιωματούχοι του κράτους, σύμφωνα πάντα με την *maat*.

Η βασίλισσα επίσης κατείχε σημαντική θέση καθώς είχε την ιδιότητα της Μεγάλης Μητέρας-Συζύγου, και ήταν αυτή που κληροδοτούσε το δικαίωμα στο θρόνο καθώς οι γυναίκες κατείχαν σημαντική θέση στην κοινωνική διαστρωμάτωση. Τα παιδιά λάμβαναν μόρφωση και από πολύ μικρή ηλικία πήγαιναν σε σχολείο όπου διδάσκονταν ανάγνωση, αριθμητική και κυρίως την γραφή²⁰. Οι άνθρωποι ασχολούνταν με διάφορα επαγγέλματα, όπως του τεχνίτη κατασκευής πλοιαρίων, του τεχνίτη επεξεργασίας του πηλού, της πέτρας και του ξύλου, του κυνηγού, του γεωργού, του ψαρά, καθώς και των ζυθοποιών, των μαγείρων, των φουρνάρηδων. Σημαντική θέση κατείχαν οι χρυσοχόοι, οι γλύπτες, οι επιπλαποιοί καθώς με την τέχνη τους κατασκεύαζαν είδη που στολίζονταν οι ίδιοι ή στόλιζαν τα σπίτια τους. Σεβασμό απολάμβαναν οι γραφείς καθώς γνώριζαν την ιερή γραφή και με την τέχνη τους μπορούσαν να γράφουν τις εντολές των Φαραώ αλλά και αυτοί που αποτύπωναν

¹⁸ Μαστραπάς, Ιστορία Α' Λυκείου

¹⁹ Κουσουλής, 2013,

²⁰ Λοίζος, 2014

στην αιωνιότητα τις οδηγίες για το ταξίδι του νεκρού, αλλά και διακοσμούσαν τους τάφους τους. Οι τάφοι των κοινών ανθρώπων, εκτός των Φαραώ και της οικογένειάς του, ήταν μικροί²¹.

Επειδή οι Αιγύπτιοι πίστευαν ότι οι θεοί κατοικούσαν στο ναό θεωρούσαν ότι την πιο σημαντική θέση στην κοινωνία της Αιγύπτου κατείχε η τάξη των ιερέων, οι οποίοι θεωρούντο ως εικόνες των Φαραώ, επειδή ήταν και οι μόνοι που μπορούσαν να μπουν στο εσωτερικό του ναού και να έρθουν σε στενότερη επαφή με το άγαλμα του θεού, καθώς ιερουργούσαν “εις τόπον Φαραώ”.

Ο απλός λαός προσευχόταν έξω από τον ναό, στην πύλη ή στην έδρα του Φαραώ, τον οποίο θεωρούσαν *το θεό επί της γης*. Οι ιερείς συνήθως επιλέγονταν από τον Φαραώ και μπορεί να προέρχονταν και από το στενό οικογενειακό του περιβάλλον²². Οι απλοί πολίτες ζούσαν σε απλά σπίτια κτισμένα με πλίνθους τα οποία ζωγράφιζαν και διακοσμούσαν. Μεγάλα σπίτια και παλάτια κτίζονταν μόνο για το Φαραώ, η «ελίτ» (οι πλούσιοι και αξιωματούχοι) προσπαθούσαν να μιμηθούν την πολυτέλεια του Φαραώ, όπως π.χ. το μέγαρο στη Βούβαστη, που ανήκε σε μια ευγενή. Για τους θεούς τους και τους νεκρούς τους όμως ανοικοδομούσαν κτίσματα «των εκατομμυρίων χρόνων» και για τα οποία ξόδευαν πολλά για να τα κτίσουν με πέτρα και να τα διακοσμήσουν με πολύτιμα μέταλλα, πολύτιμους λίθους, ξυλεία, αλλά και να αποτυπώσουν στους αιώνες με εικόνες και γραφή το «εν ζωή» έργο των ενοίκων των κτισμάτων²³. Για τους θεούς τους έκτιζαν ιδιαίτερους ναούς οι οποίοι αφιερώνονταν στη λατρεία του θεού, ακόμα έκτιζαν και ναούς, στο τάφο του Φαραώ, ο νεκρικός ναός, όπου εκεί λατρευόταν ως θεός²⁴.

Η οικονομία της Αιγύπτου, όπως έχει αναφερθεί, βασιζόταν κυρίως στη γεωργία, με σημαντικό ζωοποιο παράγοντα γι’ αυτό τις πλημμύρες του ποταμού Νείλου. Ο Νείλος ακόμα έπαιξε σημαντικό ρόλο στη μεταφορά των προϊόντων αλλά και στην διακίνησή των ανθρώπων μέσα στη χώρα. Για την μεταφορά τους κατασκεύαζαν βάρκες, την ξυλεία δε για την κατασκευή τους, χρειαζόταν να τη προμηθευτούν από άλλη χώρα, και με αυτό τον τρόπο αναπτύχθηκε σημαντικό εμπόριο με πόλεις των ακτών την Α. Μεσογείου. Μέσα από την αφήγηση του Ουεναμούν (στα αιγυπτιακά σημαίνει «ο Άμμων υπάρχει») ο οποίος ήταν ιερέας στο ναό του Άμμωνα, παίρνουμε σημαντικές πληροφορίες για το εμπόριο της εποχής του αλλά και τις σχέσεις της Αιγύπτου με τις άλλες χώρες της Α. Μεσογείου. Μας πληροφορεί για τη δυσκολία των ταξιδιών και ότι σημαντικός τροφοδότης ξυλείας ήταν η περιοχή του Λιβάνου, ακόμα ότι οι χώρες της Α. Μεσογείου ήταν υπό την επιρροή του Άμμωνα και κατά συνέπεια του Φαραώ. Βέβαια οι εμπορικές συναλλαγές της Αιγύπτου

²¹ Montet,P.,2006

²² Μαστραπάς, Ιστορία Α’ Λυκείου

²³ Montet2006

²⁴ Μαστραπάς, Ιστορία Α’ Λυκείου

εκτεινόταν και σε άλλα είδη όπως χαλκό και μέταλλα γενικότερα, πολύτιμους και ημιπολύτιμους λίθους, είδη κεραμικής, φυτά και φάρμακα. Μέσα από την αφήγηση πληροφορούμαστε ότι στον αιγυπτιακών συμφερόντων πλοία υπήρχαν ξένα πληρώματα, και ότι υπήρχαν πολλοί μισθοφόροι και τεχνίτες που έδιναν τις υπηρεσίες τους στην Αίγυπτο. Ακόμα μας πληροφορεί την υπεροπτική και ανώτερη θέση που είχαν οι Αρχαίοι Αιγύπτιοι έναντι των άλλων λαών, αλλά και την ηθική κατάπτωση και παρακμή που είχε ο αιγυπτιακός λαός κατά την περίοδο, που γράφεται η επιστολή αυτή, δηλαδή του Νέου Βασιλείου²⁵.

Αναφορά για τις κοινωνικές σχέσεις και τη καθημερινή ζωή των αρχαίων Αιγυπτίων, π.χ. τη ζωή του ψαρά, του βαρκάρη, του άνδρα με τη σύζυγό του και τα παιδιά του ή του γραφέα στο έργο του, βρίσκουμε μέσα από τις τοιχογραφίες ή μέσα από διάφορα κείμενα σε παπύρους ή σαρκοφάγους ή σε εικονογραφίες σε ταφικά μνημεία, μέσα από τα οποία συμπεραίνουμε ότι ήταν ένα πολύ δραστήριος λαός. Οι απλοί άνθρωποι ζούσαν απλά και στερημένα, παρ' όλα αυτά η ζωή τους ήταν απόλυτα συνυφασμένη με τα θρησκευτικά και λατρευτικά τους καθήκοντα και πρόσεχαν ιδιαίτερα τη δημόσια συμπεριφορά τους. Ήταν αρκετά δεισιδαίμονες και πίστευαν σε δυσοίωνα γεγονότα, θεωρούσαν δε ότι αν απαγγείλουν την κατάλληλη προσευχή ή αν αγγίξουν κάποιο φυλακτό ή αν δωρίσουν κάτι στο ναό θα απαλλαγούν από τις δυσκολίες τους. Τηρούσαν δε με ευλάβεια τις αργίες, λάμβαναν μέρος σε γιορτές καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου, θεωρώντας ότι απλά με την παρουσία τους τηρούσαν τις θρησκευτικές τους υποχρεώσεις. Σημαντική θεωρείτο η συμμετοχή τους π.χ. στη γιορτή της Οπέτ, της εξόδου του ιερού πλοίου του Άμμωνα²⁶.

1.2 ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Η ιστορική διαδρομή της Αρχαίας Αιγύπτου είναι απόλυτα συνυφασμένη με το Πάνθεό της και την λατρεία του, αλλά και την κοσμογονία του σύμπαντος, καθώς και την αδιατάρακτη σχεδόν παρουσία της βασιλικής διαδοχής των Φαραώ στην εξουσία. Η θρησκευτικότητα στην Αίγυπτο ήταν συνυφασμένη με την ιδιότητα του Φαραώ, και η θρησκεία της παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον ως προς τις μεταβολές που γνώρισε (αν γνώρισε). Όπως αναφέρει και ο Π. Παχής «*οι θεοί της είναι συνένωση μορφών οικονομίας και τρόπων ζωής, οι οποίοι μετασχηματίζονται στην περίοδο της Αρχαίας και της Μέσης Δυναστείας*²⁷.

Η αγροτική παραδοσιακή πατριαρχική κοινωνία και η φαραωνική διαδοχή στην εξουσία συνδέθηκαν με τον αέναο κύκλο της φύσης και της ζωής. Η σύνδεση αυτή έδωσε την

²⁵ Κουσσούλης, 2013

²⁶ Montet, 2006, 40-44

²⁷ Παχής, 2010

δημιουργία των μύθων για το πως δημιουργήθηκε το σύμπαν. Ήδη από την αρχαϊκή εποχή κάθε περιοχή είχε αναπτύξει τη δική της θεολογία και κοσμογονική θεώρηση έχοντας διαφορετικούς θεούς ως κυρίαρχους και με το δικό της ιερατείο. Το περιβάλλον αυτό με τα διαφορετικά χαρακτηριστικά των κάθε περιοχών έπαιξε σημαντικό ρόλο στη πολιτισμική κουλτούρα της αρχαίας Αιγύπτου. Με τον τρόπο αυτό δημιουργήθηκαν οι κοσμογονίες της Ηλιούπολης, της Μέμφιδας και της Ερμούπολης, οι οποίες δημιούργησαν αντίστοιχα τις θεογονικές ομάδες π.χ. την εννεάδα της Ηλιούπολης ή την ογδοάδα της Ερμούπολης²⁸.

Η εξέταση του κοσμογονικού συστήματος σε όλη τη διάρκεια της ιστορικής περιόδου της Αιγύπτου εμφανίζει μια σταθερή και συνεχή διαδικασία προσκόλλησης στις αρχαίες θρησκευτικές γραφές. Οι θεοί της Αιγύπτου ήταν στενά συνδεδεμένοι με την δημιουργία του κόσμου, τον θάνατο και την μετά θάνατο πορεία του ανθρώπου, αλλά και την συνολική πορεία της κοινωνικής και πολιτικής ζωής των ανθρώπων και των Φαραώ ακόμα. Η πορεία της αντίληψης αυτής για την δημιουργία του κόσμου στην Αίγυπτο δεν είχε σημαντικές αλλαγές καθώς όλοι, κοινοί άνθρωποι και εξουσία (φαραώ και ιερατείο), ήταν προσκολλημένοι στις παραδοσιακές πεποιθήσεις και γραφές τις οποίες διαχειρίζονταν οι ιερείς των ιερατείων²⁹. Η διατήρηση της θρησκευτικής πίστης, και η τήρηση της παράδοσης έδινε την εικόνα της αέναης παρουσίας του θείου στη ζωή των ανθρώπων και αντιστάθηκε στις διάφορες κοινωνικοπολιτικές επιδράσεις και αλλαγές, γι' αυτό και ο Jean Vercouter αναφέρει ότι *«στην Αίγυπτο δεν έχουμε τίποτε το παρόμοιο, από την νεολιθική περίοδο ως την περσική κυριαρχία και τη μακεδονική κατάκτηση, η αιγυπτιακή ιστορία εκτυλίσσεται σαν μια ομοιόμορφη καμπύλη»*³⁰. Παρόλα αυτά μέσα από τη θεματογραφία των πυραμίδων, της Βίβλου των Νεκρών, των Σαρκοφάγων και των παπύρων, η οποία εκτείνεται σε διάστημα χιλιετιών, δείχνει ότι τα ήθη, οι θεσμοί, οι δοξασίες δεν έμειναν αμετακίνητες, αλλά ότι η αλλαγή γινόταν πιο αργά σε σχέση με των άλλων λαών³¹. Το πάνθεον της αιγυπτιακής θρησκείας συνεχώς δεχόταν νέους θεούς ή οι ήδη υπάρχοντες δέχονταν περισσότερες ιδιότητες ή ταυτίζονταν με άλλους θεούς.

Την παρουσία των θεών οι Αιγύπτιοι δεν την έβλεπαν μόνο στον ουρανό αλλά την βίωναν και μέσα από τη δύναμη της φύσης ή μέσα στα ζώα που υπήρχαν κοντά τους, γι' αυτό και αναπαριστούσαν τους θεούς τους όχι σαν πραγματικές μορφές αλλά με τη συμβολική τους αναφορά και σαν την ανώτερη απρόσωπη δύναμη και πίστευαν στη δύναμη του πνεύματος που συνέδεε τη μορφή του ζώου με το θεό, έτσι οι θεοί ήταν ανθρωπόμορφοι, ζωόμορφοι ή με σύνθετες μορφές π. χ με ανθρώπινο σώμα και κεφάλι ζώου ή πουλιού όπως ο

²⁸ Κουσουλής, 2013

²⁹ McLain, 2011

³⁰ Vercouter, 2009, 9

³¹ Montet, 2006

Ρα ή ο Ωρος, ο Θωθ με κεφάλι ίβιδας, ή και σύνθετη ζωομορφική (Ταουρετ)³². Εκτός των μεγάλων θεών στην αιγυπτιακή θρησκεία υπήρχαν και πολλές μικρότερες θεότητες με την μορφή δαίμονα, με των πνευμάτων των ευλογημένων νεκρών δηλαδή το *'khu*(akhu), με τέρατα και θεότητες του κάτω κόσμου, οι οποίες όμως είχαν περιορισμένες δυνάμεις και ενεργούσαν για ένα συγκεκριμένο σκοπό. Για τους Αιγύπτιους η έννοια θεός *ntr* (netser) ήταν συσχετισμένη με τις αόρατες δυνάμεις της φύσης και όχι με συγκεκριμένες εικόνες ζώων κλπ και είχε μια ευρύτερη έννοια με προστατευτικό ή αποτροπαϊκό ρόλο³³, η έννοια δε σήμαινε απλώς «όποιον θεό επιθυμείτε»³⁴.

Οι Αιγύπτιοι κατά τον Ηρόδοτο απέφευγαν να υιοθετούν έθιμα και δοξασίες άλλων λαών, και ούτε επέτρεπαν να πλησιάσει ξένος στους ναούς ή να λάβει μέρος σε τελετουργίες, γιατί κάθε ξένος ήταν ακάθαρτος. Αυτό τους προσέδιδε ένα συντηρητισμό και μια εσωστρέφεια. Όταν ο θεός Σεθ γίνεται ο θεός των ξένων του προσδίδουν το υβριστικό όνομα «*Μήδος*», που δήλωνε έντονα την ξενικότητα και την αντίθεση στην παράδοσή τους³⁵.

Η παράδοση θεωρούσε ότι το βασίλειο είχε θεϊκή καταγωγή και ο Φαραώ ήταν βασιλιάς και θεός ταυτόχρονα, ως ο γιος του θεού Ρα, του δημιουργού του κόσμου, ο οποίος όταν ήταν εν ζωή ήταν ο θεός Ωρος και όταν πέθαινε γινόταν ο θεός Οσιρις. Λόγω αυτής της αντίληψης οι Φαραώ είχαν πολιτική και θεϊκή δύναμη. Αμέσως δε μετά έρχονταν σε δύναμη οι ιερείς, οι οποίοι ρύθμιζαν ταυτόχρονα την πολιτική και θεολογική πορεία της χώρας, και γι' αυτό οι απλοί άνθρωποι τους θεωρούσαν ως υπεύθυνους, είτε για την καλή είτε για την κακή πορεία του κράτους, καθώς οι ίδιοι δεν μετείχαν πουθενά.

Το γεγονός ότι κάθε περιοχή είχε το δικό της κυρίαρχο θεό ή θεούς και τους λάτρευε διαφορετικά, η θρησκεία της αρχαίας Αιγύπτου θεωρείται πολυθεϊστική με πολλές και πολύμορφες θεϊκές οντότητες. Οι θεοί τους κατατάσσονταν σε δύο κατηγορίες, στους οικιακούς θεούς, όπως π.χ η Ταουρετ, η Μπαστετ, οι οποίοι υπήρχαν σε λάρνακες μέσα στα σπίτια των ανθρώπων, καθώς δεν υπήρχαν γι' αυτούς ιερά ή ναοί, αλλά κατείχαν σημαντική θέση στη λατρεία τους. Κάποιοι επέλεγαν να λατρεύουν θεούς ανάλογα με την δραστηριότητά τους ή την βοήθεια που δέχτηκαν ή δέχονταν από κάποιο θεό, π.χ. οι γραφείς, μια σημαντική τάξη στη κοινωνία της αρχαίας Αιγύπτου, επέλεγαν ως θεό τους τον Θωθ, ο οποίος ήταν προστάτης των γραφέων, της γραφής, της σοφίας και της σελήνης. Ακόμα υπήρχαν οι τοπικοί θεοί ανάλογα με την πόλη ή την επαρχία, όπου κατόπιν έγιναν εθνικοί θεοί, όταν ο Φαραώ τους επέβαλλε, όπως π.χ ο Ρα, ο Άμμων, ο Γκεμπ, ο Θωθ, η Ίσιδα, η Αθώρ³⁶. Έτρεφαν όμως σεβασμό στις θρησκευτικές δοξασίες και θεωρούσαν ότι ο θεός κατοικούσε μέσα στο σύμπαν, που τόσο τέλεια δημιούργησε, και φανεωνόταν μέσα από

³² Μαστραπάς, Ιστορία Α' Λυκείου

³³ Κουσουλής, 2017

³⁴ chapter 2: Part II, 2017

³⁵ Assman, 2017, 251

³⁶ Μαστραπάς, Ιστορία Α' Λυκείου

πλήθος εκδηλώσεων στη ζωή τους, και ένοιωθαν ότι μπορούν να τον λατρεύουν ελεύθερα, απέδιδαν δε σεβασμό στον θεό που λάτρευαν αποβλέποντας κυρίως σε υλικές αποδοχές, χωρίς να ζητούν την πνευματικότητα. Στην Αίγυπτο δεν υπήρχε θεωρία και τεκμηρίωση για την θρησκεία, απλά στηριζόταν σε τρεις άξονες α) την τελετουργία, β) την θεολογία (κοσμογονία) και γ) το έθος (αυτό που αναφέρεται στους θεούς). Για την τελετουργία σημαντικός καταλύτης ήταν η μαγεία, με εκφραστή τον Φαραώ στο τόπο της λατρείας, δηλαδή τον ναό. Η μαγεία ο *hek* και τα *zḥw* βοηθούσαν στη διατήρηση της *mꜣt* δηλαδή της τάξης και της αρμονίας στο σύμπαν αλλά και στη μεταμόρφωση στο Επέκεινα *duꜣt* (duat).

Στη θρησκευτική συνείδηση του αρχαίου Αιγύπτιου υπήρχε η αέναη πάλη της δυαδικότητας, κοινό γνώρισμα της κοσμογονικής θεώρησης των, που «*απεικονίζει την ανάγκη διατήρησης του καλού ενάντια στο κακό*» ώστε να κυριαρχεί η maat στο σύμπαν με τον φαραώ εκτελεστή της³⁷. Αυτή η θρησκευτική θεώρηση διέπνεε όλες τις φάσεις της ζωής τους, όπως π.χ. η εύφορη και πλούσια γόνιμη γη του Νείλου σε αντίθεση με την έρημο, η οποία αντιπροσώπευε το αφιλόξενο και επικίνδυνο, τη ζωή και τον θάνατο, το καλό και το κακό³⁸. Πολύ σημαντική θέση σε όλους τους Αιγύπτιους κατείχε κυρίως η μετά θάνατον ζωή, γι' αυτό και φρόντιζαν στη διατήρηση του σώματός τους και την μέριμνα της ταφής τους. Η ταφή δε των Φαραώ είχε μεγαλύτερη φροντίδα και το κτίσιμο των πυραμίδων χρησίμευσε στη αιώνια διατήρηση του σώματος και στη αιώνια παρουσία τους καθώς ο φαραώ ενείχε θέση και επίγειου θεού.

Οι πυραμίδες κατείχαν θέση «*μνημειακού λόγου*» όπως αναφέρει και ο J. Assman, καθώς το κτίσμα είχε τη διττή αναφορά στην πολιτική εξουσία και στην επικράτηση της αιώνιας τάξης, το δε σχήμα του αντιπροσώπευε το αρχέγονο λόφο και τις ακτίνες του ήλιου. Η αρχιτεκτονική των κτισμάτων σε συνδυασμό με την τέχνη και τη γραφή εξηγούν την διττή αυτή σχέση που είχαν οι έννοιες «κράτος» και «αιωνιότητα», πως δηλαδή το κράτος συμβάλλει στην διατήρηση της αθανασίας ή της συνέχειας της ζωής μετά θάνατο με κάθε ιερογλυφικό στοιχείο να παραπέμπει σε αυτή τη διττή σχέση³⁹.

Οι πυραμίδες χρησίμευσαν για τους Αιγύπτιους και ως το ιερό βιβλίο της ιστορίας της κοσμογονίας ως παρακαταθήκη στους αιώνες, αλλά και ως πολιτισμική ανάμνηση. Η εντολή της ιστορίας των πυραμίδων θεωρείται ότι είναι του θεού Θωθ, του Αιγύπτιου Ερμή, ο οποίος είναι ο θεός της γραφής και της σοφίας⁴⁰. Οι πυραμίδες κατασκευάζονταν με βάση τέσσερες διαφορετικές πτυχές: α) την αρχιτεκτονική, δηλαδή την υλοποίηση των επίγειων σχεδίων (*snt*), β) την επιγραφική, δηλαδή την υλοποίηση του αρχικού προτύπου

³⁷ Chapter 2: part II, 2017

³⁸ Ως άνω

³⁹ J. Assman, 2017, 234

⁴⁰ J. Assman, 2017, 247

(*ssm*), γ) την τελετουργική, δηλαδή ως χώρο της αναθηματικής λατρείας που λάμβανε χώρα στο νεκρικό ναό και δ) την ηθική, καθώς ο ναός ήταν ο χώρος του τρόπου ζωής και εκτέλεσης των θεϊκών νόμων. Αυτός ο θεϊκός νόμος, δηλαδή ο τρόπος ζωής για τους Αιγύπτιους, συνέδεε «την λατρευτική αγνότητα με την κοινωνική ηθική», δηλαδή ένα πλήθος κανονισμών που σκοπό είχαν να βοηθήσουν τον άνθρωπο να γίνει δεκτός στο επέκεινα (*dw3t*)⁴¹

Ο ναός έπαιζε σημαντικό ρόλο στην θρησκευτική τελετουργία στην αρχαία Αίγυπτο. Οι ναοί χωρίζονταν σε: νεκρικούς και θρησκευτικούς. Ο νεκρικός ναός ήταν οικοδόμημα που αποτελούσε μέρος του ταφικού πυραμιδικού συμπλέγματος και ήταν για την λατρεία στον φαραώ, δηλαδή ο τόπος μεταμόρφωσης του φαραώ (*per wer*), και βρισκόταν στη δυτική πλευρά του Νείλου, δηλαδή στις νεκροπόλεις. Ο νεκρικός ναός έφερε στη αρχή μια είσοδο στα ανατολικά, στη συνέχεια αλλάζει προσανατολισμό από Α σε Δ και αλλάζει μορφή με τη προσθήκη πρόναου και βωμού προσφορών, στη συνέχεια στη Γκίζα αποκτά ακόμα περισσότερους χώρους, όπως πρόστυλο, προθάλαμο, περίστυλη αυλή, 5 κόγχες για τα αγάλματα του φαραώ, αποθηκευτικούς χώρους, ιερό και βωμό και φιλοτεχνείται με υπέροχες σκηνές και ιστορικό του φαραώ ή προσευχές και επωδές. Έτσι μπορεί να θεωρηθεί ως ο πρόγονος του θρησκευτικού ναού.

Ο θρησκευτικός ναός (*per ntr*) ήταν αφιερωμένος στη λατρεία του θεού, ο οποίος ήταν επιβλητικός και μεγαλοπρεπής. Το ναϊκό συγκρότημα ήταν ένα πολύπλοκο σύμπλεγμα κτισμάτων με κυρίαρχο κτίσμα τον επιβλητικό ναό και γύρω από αυτόν υπήρχαν χώροι φιλοξενίας, αποθήκες, βιοτεχνικά εργαστήρια, εργαστήρια γραφής, βιβλιοθήκες καθώς και εκτάσεις για αγροτική καλλιέργεια. Οι ναοί, κατά την περίοδο του Ραμσή του Δ', κατείχαν περίπου το 60% του πλούτου της Αιγύπτου, αυτό οδήγησε ώστε οι ναοί να γίνουν πανίσχυροι οικονομικά αλλά ταυτόχρονα με έντονη πολιτική επιρροή⁴².

Η αρχιτεκτονική και δομική κατασκευή δεν διαμορφώνεται στο πέραςμα των αιώνων, θέλοντας να καταδείξει την σταθερότητα της θρησκευτικής και πολιτικής εξουσίας καθώς η θρησκευτικότητα των αρχαίων Αιγυπτίων ήταν συνυφασμένη με την ιδιότητα του φαραώ. Σημαντικό ναϊκό συγκρότημα της φαραωνικής περιόδου θεωρείται ο ναός του Άμμωνα στο Καρνάκ.

Όμως από την Πτολεμαϊκή περίοδο και μετά οι ναοί αποκτούν άλλη αρχιτεκτονική, οι τοίχοι γίνονται πιο χοντροί και η φιλοσοφία τους γίνεται πιο εσωστρεφής με την είσοδο στο ιερό να μην είναι προσβάσιμη στους προσκυνητές. Όπως αναφέρει και ο Assman το κτίσιμο του ναού για τους Αιγύπτιους κατά αυτή την περίοδο, φανέρωνε την υπεράσπιση του πολιτισμού και της παράδοσής τους «εναντίον της αφομοιωτικής πίεσης των πολιτισμών των

⁴¹ Assman,2017,259

⁴² Κουσούλης, 2013,4

ξένων κατακτητών»⁴³, με σημαντικό ναϊκό συγκρότημα τον ναό του Εντφού αφιερωμένο στον θεό Ωρο .

Όμως παρά το αρχαϊσμό τους τα κτίρια, τα αγάλματα ή τα καλλιτεχνικά έργα διακρίνονταν για την χάρη και την λεπτότητά τους, οι ναοί αποκτούν στην οροφή τους ναϊσκους π.χ. στο ναό της Αθώρ στη Δένδρα, δημιουργούνται υπόγειες κρύπτες, καθιερώνονται οι χαμηλοί τοίχοι στην πρόσοψη και το ιερό περιβάλλεται από διάδρομο με εισόδους σε πρόσθετα μικρά ιερά γύρω από αυτό, κτίζονται ειδικοί χώροι για τους προσκυνητές, όπως σανατόρια κλπ. Σημαντική και η παρουσία του λατρευτικού ρόλου της βασίλισσας σε ίση θέση λατρείας με τον Φαραώ.

Η θρησκεία στην Αίγυπτο μας δίνει την εικόνα της αιωνιότητας και του μυστηρίου έχοντας θεούς οι οποίοι, καθ' όλη τη διάρκεια των αιώνων, λατρεύονταν με το ίδιο τρόπο που αναπτύχθηκαν μέσα από τους μύθους και ίσως να αντιπροσωπεύουν ένα κοσμικό γεγονός του απώτερου παρελθόντος, το οποίο με την έννοια της μαγείας να πέρασε στους ανθρώπους. Η μαγεία heka αναφέρεται στο θεολογικό σύστημα της αρχαίας Αιγύπτου με αυστηρό τρόπο για τις σχέσεις των θεών και των ανθρώπων, με τρόπο ώστε να αντιληφθούν και να κατανοήσουν τις αόρατες κυρίως δυνάμεις, αλλά και αντιμετωπίσουν όλη αυτή την τόσο μπερδεμένη κοσμογονική θεωρία. Ο heka για τους Αιγύπτιους συμβόλιζε την ενεργοποίηση της ψυχικής δύναμης του Ka του κάθε ανθρώπου, δια του λόγου hu, ο οποίος έδινε τη δημιουργική δύναμη τόσο στους θεούς όσο και στους θνητούς. Θεωρούσαν ότι ήταν η αρχέγονη δύναμη και η γενεσιουργός αιτία της δημιουργίας και προηγείτο αυτής, διότι αυτή την έδωσε στο θεό *«είμαι αυτός ο ένας που έφτιαξε τον ήλιο.. και πριν δυο πράγματα αναπτυχθούν.»* όπως αναφέρεται και σε στίχο στο *“Κείμενα των Σαρκοφάγων, επωδή 261”*. Ο heka, ήταν μια θεία δύναμη που την χρειάζονταν οι άνθρωποι αλλά και οι θεοί στις ενέργειές τους. Η μαγεία (heka) ήδη από το Π. Β. είχε θεοποιηθεί και αργότερα στο Ν.Β. ο heka, στα βιβλία του Άδη, συνοδεύει το θεό Ρα στο νυχτερινό του ταξίδι ώστε να τον βοηθήσει από τις δαιμονικές οντότητες που προσπαθούν να εμποδίσουν το ταξίδι του. Σε κάποιες νεκρικές επωδές αναφέρεται ως “γηραιός μάγος”, αυτό δε δηλώνει την αρχέγονη καταγωγή του. Ακόμα ο heka ήταν η ενεργοποίηση του λόγου, δηλαδή η ενσάρκωση του θεϊκού λόγου και της θεϊκής γνώσης, καθώς προϋπήρχε του λόγου. Ο λόγος θεωρείται η πρώτη δημιουργία, γι’ αυτό και αναφέρει στο στ. 9 στο *“Κείμενα των Σαρκοφάγων, επωδή 261”* *«αυτό που βγήκε από το στόμα του»*, καθώς το στόμα θεωρείτο σημαντικό σημείο εφόσον μέσα από αυτό ενεργοποιείτο ο λόγος, αφού τα πάντα έγιναν με τον λόγο. Ο heka είναι παρών σε όλες τις δημόσιες και ιδιωτικές τελετουργίες και λειτουργούσε ως η θεραπευτική δύναμη για κάθε πλευρά της ζωής και του θανάτου, και ήταν στενά συνδεδεμένη η δύναμή του με το όνομα του κάθε όντος, αφού έδωσε ζωή στη εννεάδα την κοσμογονική θεωρία της Ηλιούπολης.

⁴³ Assman , 2017,246

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Ο Ερμητισμός στο κοινωνικό και θρησκευτικό περιβάλλον της Ύστερης Αρχαιότητας στη Μεσόγειο

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κατά την Ελληνιστική και Ρωμαϊκή εποχή στην Αίγυπτο δημιουργείται μια στροφή στη φιλοσοφία και στη πίστη των ανθρώπων. Οι κοινωνικοπολιτικές συνθήκες διαφοροποιούνται τόσο που οι άνθρωποι δεν τις αντιλαμβάνονται και στρέφονται σε νέα φιλοσοφικά και θρησκευτικά κινήματα. Ένα τέτοιο κίνημα ήταν το φιλοσοφικό-θεοσοφικό κίνημα του *Ερμητισμού*, μια συγκεκριμένη ελληνοαιγυπτιακή φιλοσοφία, η οποία συγκεντρώνεται σε ένα έργο με δεκαοκτώ πραγματείες το αποκαλούμενο *Corpus Hermeticum*.

Για την κατανόηση του και την εποχή που αναπτύχθηκε το κεφάλαιο αυτό θα επικεντρωθεί στη πολυπολιτισμική ιδεολογία μέσα στο ιστορικό, κοινωνικό και θρησκευτικό πλαίσιο της Ύστερης Αρχαιότητας, και κατόπιν θα δοθεί ο ορισμός και στοιχεία που συνέβαλλαν στην οργάνωση του ερμητισμού, επίσης μια μικρή αναφορά στις μορφές του Ερμή του Θωθ καθώς και του Ερμή Τρισμέγιστου, τα πρόσωπα που υπήρξαν το αποτέλεσμα μιας διαπολιτισμικής ανταλλαγής μεταξύ των ελληνικών και των αιγυπτιακών συμβολικών κόσμων. Και τέλος μέσα από την παρουσίαση και επιλογή αντιπροσωπευτικών αποσπασμάτων θα γίνει ο σχολιασμός αυτών.

2.1. ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Η Ελληνιστική περίοδος, κατά τον G. Ronaldo (σ. 21) είναι ένας σύγχρονος όρος, και αναφέρεται στον ελληνικό πολιτισμό ο οποίος επηρεάστηκε από ανατολικά στοιχεία. Η Ελληνιστική περίοδος εκτείνεται από τον θάνατο του Μ. Αλεξάνδρου το 323 π.Χ μέχρι το 31 π.Χ με την ναυμαχία στο Άκτιο και την κατάκτηση της Αλεξάνδρειας και πτώση του Πτολεμαϊκού βασιλείου στους Ρωμαίους και την ρωμαϊκή κυριαρχία και καθολική εξουσία τους στη Μεσόγειο. Κατά τον Droysen ονομάστηκε έτσι για να τονιστεί η κυρίαρχη χρήση της ελληνικής γλώσσας σε όλα τα βασίλεια της αυτοκρατορίας του Μ. Αλεξάνδρου⁴⁴.

Η καθολική σχεδόν χρήση της ελληνικής γλώσσας ήταν αποτέλεσμα της επέκτασης του κράτους των Μακεδόνων και η δημιουργία των βασιλείων των Επιγόνων του Μ.

⁴⁴ Ζυμή, 1999, σ360

Αλεξάνδρου φέρνει διάφορες πολιτικές αλλά και κοινωνικές διαφοροποιήσεις⁴⁵. Η εμφάνισή τους γίνεται φανερή αμέσως και αλλάζει το τοπίο της Ανατολικής Μεσογείου, μέσα στο οποίο κάνει την εμφάνισή του ένας νέος κόσμος με οικουμενικές διαστάσεις που είναι κατά πολύ διαφορετικός από τις προηγούμενες εποχές. Οι πόλεις-κράτη χάνουν πλέον τη παραδοσιακή τους μορφή και προσαρμόζονται στα νέα πολιτικά και κοινωνικά δεδομένα. Κατά την ελληνιστική περίοδο οι πόλεις χάνουν την αυτονομία τους και εντάσσονται στα νεοϊδρυθέντα βασίλεια και εξαρτώνται πλέον από τους ηγεμόνες και βασιλείς τους, οι δε κάτοικοι αυτών των πόλεων χάνουν την ιδιότητα του πολίτη μιας πόλης και γίνονται πολίτες ενός βασιλείου ή μιας αυτοκρατορίας, όπως π.χ. της Πτολεμαϊκής Αιγύπτου⁴⁶. Έχοντας δε την ικανότητα της μετακίνησης, έρχονται να κατοικήσουν στις μεγάλες πόλεις της αυτοκρατορίας, προσπαθώντας να διατηρήσουν τα ιδιαίτερα πολιτισμικά στοιχεία τους με όποιες αλληλεπιδράσεις συντελέστηκαν στις κοινωνικές δομές ή και στις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις⁴⁷.

Αυτά τα στοιχεία βοήθησαν ώστε να αναπτυχθεί ένας πολιτισμός γύρω από την ανατολική Μεσόγειο, ο οποίος ονομάστηκε *Ελληνιστικός*, σε σύγκριση και αντίθεση με τον *Κλασικό πολιτισμό*. Πολλοί τον θεωρούν ως «διαμεσολαβητή» για τον Ρωμαϊκό πολιτισμό⁴⁸. Η Ελληνιστική περίοδος δεν υπήρξε πρωτότυπη σε όλους τους τομείς, στις επιστήμες, στις τέχνες, στη φιλοσοφία, καθώς είχε μια τεράστια πολιτισμική κληρονομία από τη αρχαία Ελλάδα την οποία όμως διέσωσε και κληρονόμησε και σε άλλους λαούς και στους Ρωμαίους. Κατά τον Τσιμπουκίδη η « Ελληνιστική εποχή δεν αποτελεί απλή συνέχεια της Ελληνικής ιστορίας, αλλά μια ποιοτικά νέα βαθμίδα ανάπτυξης, στην έκφραση της φιλοσοφίας, φιλολογίας, της τέχνης, συνεχίζοντας την ιδεαλιστική διδασκαλία του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη».

Ο Ronaldo αναφέρει ότι κάθε πολιτισμός επηρεάζει και επηρεάζεται από τους γείτονές τους, τόσο σε χωρική όσο και σε χρονική διάσταση, και αυτό συνέβη όσον αφορά τις σχέσεις των Αιγυπτίων με τους Έλληνες και τη διαπολιτισμική τους ανταλλαγή η οποία χρονολογείται ήδη αρκετούς αιώνες πριν της Μακεδονικής κατάκτησης της Αιγύπτου. Ήδη από την εποχή του Μέσου Βασιλείου η αμοιβαία επιρροή τους, κυρίως μέσω εμπορικών ανταλλαγών, άφησε ίχνη στην τέχνη, όπως δείχνουν οι τοιχογραφίες της Avaris, ο κατάλογος με τις ελληνικές περιοχές που επισκέφθηκε ο φαραώ Αμενόφης με την σύζυγο του Τίυ, ο θησαυρός της Tod, ή και διάφορα αρχαιολογικά τεκμήρια εκατέρωθεν, ο J. Assman αυτό το αναφέρει ως «διπλωματική αναφορά» της εποχής. Οι Έλληνες που βρέθηκαν να κατοικούν στην Αίγυπτο και στα άλλα νέα βασίλεια δημιουργούν πολιτισμό ο οποίος αναπτύσσεται

⁴⁵ Παχής, 2010, σ.18

⁴⁶ Mossé, 1996, σ.439

⁴⁷ Ζυμή, 1999, σ. 162

⁴⁸ Ronaldo, 2010, σ 21)

στην ανατολική Μεσόγειο με την νοοτροπία ότι βιώνουν τη «γραμμική συνέχεια της κουλτούρας τους»⁴⁹. Κατά τη Mossé όμως η αλληλεπίδραση με τους πληθυσμούς έφερε μεταβολές και στη νοοτροπία των Ελλήνων και κάποιες μεταβολές στις σχέσεις των κοινωνικών ομάδων και είναι η πρώτη φορά που οι άνθρωποι βλέπουν και ζουν αυτές τις αλλαγές στην κοινωνία, καθώς βιώνουν τον φόβο της αβεβαιότητας, και είναι η πρώτη φορά που βιώνουν κοσμογονικές αλλαγές με γρήγορη επιτάχυνση.

Οι Έλληνες στην Αίγυπτο δημιούργησαν οικισμούς, ήδη από πολλούς αιώνες πριν, με σημαντικότερο αυτών της Ναύκρατη στο Δέλτα του Νείλου, κατόπιν ο Αλέξανδρος ιδρύει την Αλεξάνδρεια το 331 π.Χ στη ακτή της Μεσογείου, και γίνεται η μεγαλύτερη πόλη της αυτοκρατορίας του Αλεξάνδρου και αργότερα του βασιλείου των Λαγιδών, οι οποίοι και την καθιστούν πρωτεύουσα του κράτους τους, αργότερα ο Πτολεμαίος ο Α΄ ο Σωτήρ δημιουργεί την Πτολεμαΐδα (ή Πτολεμαΐς Ερμίου) στην Άνω Αίγυπτο⁵⁰. Σημαντικό δε μέρος ελλήνων, κυρίως στρατιωτικών, στάλθηκαν στην ενδοχώρα, την κυρίως *Χώρα*, ως κληρούχοι γης με αντάλλαγμα τις στρατιωτικές τους υπηρεσίες. Γι' αυτούς ο Ronaldo γράφει, ότι ο Höbel αναφέρει ότι *«Αυτό το σύστημα κατανομής της γης σε στρατιωτικούς εποίκους επεκτάθηκε σε όλες τις καλλιεργήσιμες εκτάσεις της Πτολεμαϊκής αυτοκρατορίας, και οι κληρούχοι εισήγαγαν ελληνικές ιδέες και τεχνολογία στο γεωργικό περιβάλλον που ζούσαν»*⁵¹. Αυτό ήταν πολιτική των Πτολεμαίων, οι οποίοι διατήρησαν τις σχέσεις με τον ντόπιο πληθυσμό και σεβάστηκαν τις θρησκευτικές τους παραδόσεις, τη διατήρηση των παραδοσιακών τομέων οικονομικής δραστηριότητας καθώς και της προώθησης των ντόπιων πληθυσμών στην ανάληψη κατώτερων διοικητικών αξιωμάτων⁵². Αυτό σε όλες τις πόλεις, αλλά κυρίως στην Αλεξάνδρεια, η οποία από μια μικρή πόλη έγινε η μεγαλύτερη πόλη της εποχής της, η καθημερινή ζωή έφερε διαπολιτισμική πρόσμιξη, όπως γάμοι μεταξύ Ελλήνων και Αιγυπτίων, σε όλες σχεδόν τις κοινωνικές τάξεις και με έντονη την αλληλεπίδραση στα παραδοσιακά ήθη και έθιμα εκατέρωθεν. Βέβαια η Αίγυπτος και κυρίως η Αλεξάνδρεια έχουν να προσφέρουν *«πλούτο, χρυσάφι, αθλητισμό, δύναμη, γαλάζιο ουρανό, θεάματα, φιλοσόφους, μουσείο,..όλα τα αγαθά»* όπως πολύ χαρακτηριστικά αναφέρει απόσπασμα από ένα ποίημα του Ηρώνδα(3^{ος} αι. π.Χ) από του *Μίμους* του⁵³, και εξακολουθούν να θεωρούνται *«το λίκνο της αρχαίας σοφίας και γνώσης»*⁵⁴.

Η δημιουργία νέων πόλεων την ανατολική Μεσόγειο αλλά και στην Αίγυπτο, και η μεγάλη οικονομική ανάπτυξη αυτών είχε σαν αποτέλεσμα την δημιουργία πολλών νέων θέσεων εργασίας και χώρο για την ανάπτυξη των τεχνών, των γραμμάτων και των επιστημών.

⁴⁹ Ronaldo, 2010, σ 21)

⁵⁰ Ronaldo, 2010, σ 54

⁵¹ Ως άνω

⁵² Ζυμή, 1999, σ 193

⁵³ Ballet, 2006, σ 41

⁵⁴ Ronaldo, 2010, 82

Αυτή η ανάπτυξη και ο πλούτος οδήγησε πολλούς ανθρώπους από όλη την Ελλάδα και τις αποικίες τους, αλλά και από άλλες περιοχές της Ανατολικής Μεσογείου, να αναζητήσουν σε αυτές τις πόλεις εργασία και καλύτερο τρόπο ζωής. Εκεί όλοι αυτοί οι νέοι μετανάστες αναλαμβάνουν γεωργικές καλλιέργειες, δημιουργούν τεχνικά εργαστήρια και εντάσσονται σε διοικητικές και υπαλληλικές θέσεις στη διοίκηση καθώς και στον επαγγελματικό, βιομηχανικό και βιοτεχνικό τομέα, γίνονται ναυτικοί πράκτορες και έμποροι. Ανάμεσα τους υπάρχουν και οι μορφωμένοι, οι επιστήμονες, οι φιλόσοφοι, οι οποίοι βρίσκουν ανοιχτό πεδίο έρευνας και φιλοσοφικής ανάπτυξης στη βιβλιοθήκη και στο μουσείο της Αλεξάνδρειας⁵⁵. Στην Αλεξάνδρεια υπάρχουν και πυρήνες κοινοτήτων από άλλες εθνότητες με μεγαλύτερη αυτή των Ιουδαίων, η οποία υπηρετεί κυρίως στον στρατό και αναλαμβάνει ισότιμα με τους Έλληνες διοικητικές θέσεις σε όλες τις βαθμίδες της διοίκησης, ασχολείται με το εμπόριο, την βιομηχανική και βιοτεχνική παραγωγή, και λαμβάνουν εξίσου ανώτερη παιδεία με τους Έλληνες, και σιγά-σιγά εξελληνίζονται. Ο εξελληνισμός τους είναι τόσος ώστε να μεταφράσουν στα ελληνικά και τα ιερά βιβλία τους, όπως την Πεντάτευχο⁵⁶. Όλη αυτή η συγχρότηση έφερε τις συνήθειες, τα ήθη και την πολιτισμική όσμωση πιο κοντά, και όπως αναφέρει ο Ronaldo «ανεξάρτητα από πόσες συνήθειες ενσωμάτωσαν οι Έλληνες από τους Αιγυπτίους ή και άλλους λαούς, στα μάτια τους παρέμειναν Έλληνες και δεν ήταν διατεθειμένοι να αλλάξουν την πολιτιστική τους ταυτότητα, αφού πίστευαν ότι ο πολιτισμός των Ελλήνων ήταν πολύ ανώτερος από κάθε άλλο πολιτισμό». Αυτό που προσπάθησαν ήταν να παραμείνουν Έλληνες προσαρμοζόμενοι στο Αιγυπτιακό τους περιβάλλον, έστω και αν λάτρευαν την Ίσιδα ως θεότητά τους, αποκτώντας και μια αιγυπτιακού τύπου ευσέβεια στον δημόσιο βίο, αλλά και κάποιες θρησκευτικού τύπου συνήθειες, όπως π.χ. η αρνητική εξομολόγηση, κλπ⁵⁷. Παρ' όλα αυτά όμως συνέχιζαν τον τρόπο ζωής τους με σύμβολο το στάδιο, ως τόπο συνάντησης, άσκησης και συζήτησης, όπως υπήρχε και στην κυρίως Ελλάδα, γι' αυτό και υπήρχαν παντού στάδια και στο πιο απομακρυσμένο χωριό ή στρατιωτική θέση⁵⁸.

Οι Αιγύπτιοι δε, από την πλευρά τους, συνδέονταν άμεσα και βαθιά με την προγονική κληρονομιά, θρησκεία και υποταγή τους στο Φαραώ και στο ιερατείο, δηλαδή σε όλο αυτό που οι ίδιοι ονόμαζαν *maat* (maat) και συμβόλιζε την κοσμική τάξη του σύμπαντος, ώστε η επίδραση που δέχτηκαν από τους Έλληνες και τις άλλες εθνότητες να είναι μικρή. Εδώ ο Ronaldo αναφέρει ότι ο Bruke θεωρεί ότι η πολιτιστική προσαρμογή ήταν μια προσπάθεια όπου οι αλληλεπιδράσεις των πολιτισμικών πρακτικών και τρόπων έφεραν απροσδόκητα αποτελέσματα και ότι η «πολιτισμική συνάντηση» ήταν η διαπραγμάτευση δύο

⁵⁵ Ballet,2006,σ42

⁵⁶ Ballet,2006,σ44-48

⁵⁷ Ronaldo, 2010,σ.62

⁵⁸ Mossé,1996,σ.448

διαφορετικών σε αντίληψη κόσμων. Παρ' όλα αυτά όμως λόγω των καθημερινών αλληλεπιδράσεων οι Αιγύπτιοι υιοθέτησαν κάποια πράγματα από τους Έλληνες, όπως π.χ. τη γλώσσα, τον τρόπο σκέψης απέναντι στα πολιτικά και κοινωνικά πράγματα και καθημερινές πρακτικές.

Όταν οι Ρωμαίοι κυριάρχησαν της Αλεξάνδρειας και της Αιγύπτου οι επιπτώσεις της παρουσίας τους ήταν άμεσα εμφανείς, καθώς οι αλλαγές που συντελούνται αυτή την εποχή είναι πιο ορατές. Με τις μεταβολές που έφεραν σε όλους τους τομείς, ήτοι πολιτικούς, κοινωνικούς, θρησκευτικούς, ο ιδιωτικό βίος και η καθημερινότητα διαμορφώνεται τελείως και χάνονται πλέον τα στερεότυπα, όπως με την ανακατανομή των υπηκόων ανάλογα με την τάξη ή την περιοχή διαμονής τους, π.χ στην Αίγυπτο Έλληνες θεωρήθηκαν μόνο οι πολίτες των τριών πόλεων: Ναύκρατη, Αλεξάνδρεια και Πτολεμαΐδα, ενώ όσοι διέμεναν σε μικρότερες πόλεις ή χωριά δεν απολάμβαναν αυτών των προνομίων, αλλά και στην πολιτική της είσπραξης φόρων υποτελείας. Οι δε Αιγύπτιοι ή οι Εβραίοι όποια προνόμια απολάμβαναν κάτω από τους Πτολεμαίους τα έχασαν. Άλλη μια επίπτωση επήλθε καθώς οι Ρωμαίοι θεωρούσαν την ελληνιστική Αίγυπτο ως μια περιοχή με υποδεέστερη πολιτισμική κουλτούρα, γι' αυτό και είχαν μια εχθρική πολιτική απέναντι της, γι' αυτό και θέσπισαν αυστηρούς κανόνες για τα διοικητικά και κοινωνικά θέματα, π.χ. πήραν σκληρή θέση εναντίον των ιερέων, κυρίως των αιγυπτίων, με πολύ αυστηρούς κανόνες όπως της ενδυματολογικής και σωματικής παρουσίας, ιδιοκτησίας κλπ., αποτέλεσμα αυτού ήταν οι ιερείς να χάσουν την επιρροή τους στο αιγυπτιακό λαό, αλλά ως άνθρωποι με ευχέρεια στη γνώση υιοθετούν τις νέες αντιλήψεις, και προσαρμόζονται στα νέα κοινωνικά δεδομένα της εποχής τους⁵⁹.

Η ρωμαϊκή κυριαρχία φέρνει μια εποχή, όπως αναφέρθηκε γεμάτη αντιθέσεις, όπου αφ' ενός υπάρχει η κατακτητική κυριαρχία, αφετέρου, μετά από πολέμους, όλη την αυτοκρατορία τη διαπνέει πλέον η Ρωμαϊκή Ειρήνη (*Pax Romana*), και η Μεσόγειος έγινε μια Ρωμαϊκή θάλασσα (η *Mare Nostrum*). Αυτή η πολιτική οδήγησε στο άνοιγμα των γεωγραφικών "συνόρων" και ταυτόχρονα οδήγησε στη μεταστροφή του αρχαίου κόσμου σε μια ανοιχτή και κοσμοπολίτικη κοινωνία με πολίτες, οι οποίοι όσοι από αυτούς έφεραν την ιδιότητα του ρωμαίου πολίτη, να τους επιτρέπεται η εύκολη κίνηση μέσα στην αυτοκρατορία. Η μετακίνηση αυτή έδωσε την ευκαιρία στην ανάπτυξη της ναυσιπλοΐας, του εμπορίου και της οικονομικής ανάπτυξης, και βοήθησε ώστε να δημιουργηθούν μεγάλα δημόσια έργα, όπως αναστηλώσεις αρχαίων ναών ή δημιουργία νέων, κτίσιμο θεάτρων, γυμναστηρίων, σχολείων κλπ. Οι πολίτες είχαν μεγαλύτερη ευκαιρία να μορφωθούν και να έρθουν πιο κοντά στη γνώση και το πολιτισμό των λαών της ανατολικής Μεσογείου και κυρίως των Ελλήνων αφού η ελληνική γλώσσα ήταν πλέον η γλώσσα επικοινωνίας των λαών της αυτοκρατορίας.

⁵⁹ Ronaldo,2010 σ.71

Αυτή η διευκόλυνση της επικοινωνίας μέσα στην αυτοκρατορία βοήθησε ώστε η διασπορά της γνώσης να γίνει πιο έντονη καθώς επιστήμονες, φιλόσοφοι, ρήτορες, λογοτέχνες, ποιητές άρχισαν περιπλανώνται και να διαχέουν τις γνώσεις τους, να ανταλλάσσουν ιδέες και να αναδεικνύονται, αλλά και ο πνευματικός κόσμος να αναπτύσσεται. Σημαντικό κέντρο, συγκέντρωσης όλων αυτών των φιλοσόφων, ρητόρων κλπ εξακολουθεί να αποτελεί η Αλεξάνδρεια, με την ελληνική γλώσσα, ως Lingua Franca, να συντελεί σε αυτή την διαπολιτισμική διασπορά ιδεών, θρησκευτικών αντιλήψεων και λατρειών, και γενικά τρόπου ζωής. Βέβαια μεγαλύτερη συμμετοχή σε όλη αυτή την αλλαγή είχαν οι κάτοικοι των πόλεων, οι οποίοι αρκετοί από αυτούς απολάμβαναν πλούτο και ανέσεις, ενώ οι κάτοικοι της επαρχίας δεν μετείχαν αυτών των προνομίων και παρέμειναν πιο συντηρητικοί και προσκολλημένοι στις θρησκευτικές παραδόσεις τους. Οι απλοί άνθρωποι στον ελεύθερο χρόνο τους, έπαιρναν μέρος στις θρησκευτικές τελετές και πανηγύρια όπου διασκεδάζαν και χαίρονταν, οι δε πλούσιοι και οι μορφωμένοι περνούσαν τον ελεύθερο χρόνο τους σε συμπόσια, στο θέατρο και στις ομιλίες φιλοσόφων, ρητόρων στη βιβλιοθήκη ή στο Μουσείο. Ακόμα και η ανώτερη τάξη των αιγύπτιων επηρεάστηκε από τις νεοφερμένες ιδέες ώστε οι πλούσιοι, οι μορφωμένοι, οι ιερείς να δέχονται να έχουν πρόσβαση στη διανοήση της ελληνοιστικής σκέψης και να μετέχουν ενεργά στη διαμόρφωσή της, ένα μικρό παράδειγμα μπορεί να θεωρηθεί ο Αιγύπτιος ιερέας Μανέθων ο οποίος έγραψε στην ελληνική την ιστορία της πατρίδας του⁶⁰. Οι Έλληνες της Αιγύπτου, οι Αιγύπτιοι, οι Ιουδαίοι αλλά και από άλλες εθνικότητες εξελληνισμένοι ρήτορες, φιλόσοφοι, λόγιοι δημιουργούν μια μεγάλη κατηγορία διανοουμένων, επηρεάζουν την φιλοσοφική και φιλολογική παραγωγή της εποχής, η οποία, όπως αναφέρει και η Αρβελέρ, «επιτρέπει την διάσωση της μνήμης της αρχαίας Ελλάδας στο ευρύτερο ρωμαϊκό κόσμο»⁶¹. Ωστόσο όλες αυτές οι αλλαγές επέφεραν ριζική αλλαγή στη συνείδηση των ανθρώπων όλων των κοινωνικών τάξεων, καθώς η κατηγοριοποίηση ήταν σαφής και ο καθένας ήταν ενταγμένος σε κάποια τάξη χωρίς την δυνατότητα αλλαγής αυτής ή μετακίνηση από αυτή, ταυτόχρονα αισθάνονταν μια κρίση ταυτότητας και πολιτισμικής ανασφάλειας. Όλο αυτό θα φέρει μια πιο κλειστή κοινωνία, σε μικρομονάδες φιλοσοφικών και θρησκευτικών αναζητήσεων, χώρων λατρείας, κλπ. χωρίς να υπάρχει απαραίτητα το εθνικό στοιχείο, αποτέλεσμα αυτής της κατάστασης ήταν η αύξηση των μυστηριακών θεωριών και τελετουργιών (Ελευσίνα, Ερμητισμό, τα μυστήρια του Ορφισμού ή των Νέο-Πυθαγορείων, και «σε ένα άκρατο ατομικισμό» καθώς ο καθένας είναι ρυθμιστής της τύχης του.

⁶⁰ Ronaldo, 2010,71

⁶¹ Αρβελέρ,2017,σ.28,39-41,107

2.2 ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Παρά το γεγονός ότι στην Αίγυπτο οι Πτολεμαίοι φρόντισαν να κρατηθεί η συλλογική ταυτότητα της αιγυπτιακής κοινωνίας και να υπάρχει μια κοινωνική μνήμη μέσα από τον “μνημειακό λόγο”(ναοί, μνημειακές επιγραφές) «ο οποίος δεν είναι μόνο μέσο επικοινωνίας αλλά και δρόμος προς την σωτηρία» όπως αναφέρει ο Assman(2017).Οι σχέσεις των Πτολεμαίων, όπως και των Ρωμαίων αργότερα, με την θρησκεία και τους ναούς κρατήθηκαν σε καλά επίπεδα, κυρίως για πολιτικούς και οικονομικούς λόγους, ωστόσο δεν λειτούργησαν «σε γραμμική συνέχεια των δυναστικών πρακτικών της Αιγύπτου, με την παραδοσιακή αιγυπτιακή βασιλική λατρεία του Φαραώ λόγω της θεϊκής του καταγωγής»⁶². Βέβαια υπήρχε έντονο κοινό θρησκευτικό ιδεώδες, το οποίο ήταν στενά συνδεδεμένο με τους δύο λαούς. Μέσα από τις κοινωνικό-πολιτικές ανακατατάξεις και τον κοσμοπολιτισμό της Ελληνιστικής και Ρωμαϊκής εποχής, ιδιαίτερα στις πόλεις όπου ζούσαν Αιγύπτιοι μαζί με τις άλλες εθνότητες, από τον 3^{ον} αι..π.Χ. και μετά, μπορεί να χαρακτηριστεί ως μια εποχή όπου οι άνθρωποι έρχονται αντιμέτωποι με τις παραδοσιακές μορφές της ζωής τους, αμφισβητούν ακόμα και τις αξίες της θρησκευτικότητάς τους, καθώς συγχωνεύτηκαν οι θρησκευτικές δοξασίες του, και της φιλοσοφίας του για τον κόσμο και τη ζωή. Για να αντιμετωπίσουν όλη αυτή τη θύελλα της θρησκευτικής αβεβαιότητας έπρεπε να προετοιμαστούν πνευματικά, κατανοώντας τις βαθύτερες όψεις του σύμπαντος μέσα από τη γνώση και την πίστη και με μια παραδεκτή αναφορά στο παρελθόν τη *μαγεία*.

Αυτές οι ανακατατάξεις οδήγησαν σε μια σειρά από μετασχηματισμούς στις θρησκευτικές πεποιθήσεις, στους θεσμούς αλλά και στη φιλοσοφία. Οι φιλόσοφοι πλέον στρέφουν την προσοχή τους στα μεταφυσικά φαινόμενα επηρεασμένοι έντονα από τον μυστικισμό και τη σκέψη των θρησκειών της ανατολής προσπαθώντας με αυτό τον τρόπο να δώσουν μια νέα κατανόηση και θεώρηση του κόσμου. Ο Π. Παχής αναφέρει ότι αμφισβητείται όλο και περισσότερο η αρχή, «*χρησθαι θεούς κατά τα πάτρια*», που αποτελούσε ρυθμιστικό παράγοντα της παραδοσιακής θρησκευτικής έκφρασης⁶³, και ο άνθρωπος βρίσκεται έρμαιο των πολιτικών και κοινωνικών καταστάσεων γύρω του και αισθάνεται εντονότερα την ανάγκη του θεού και της προστασίας του, καθώς θεωρεί ότι το μόνο σταθερό γι’ αυτόν είναι η θρησκευτική πίστη του. Η περίοδος αυτή μπορεί να χαρακτηριστεί ως μια εποχή έντονης θρησκευτικής αναζήτησης. Οι άνθρωποι αρχίζουν να έλκονται ώστε να λατρεύουν αφηρημένες έννοιες, όπως του πλούτου, της ειρήνης, της τύχης κλπ, καθώς τίποτε δεν φαίνεται να είναι σταθερό στον κόσμο τους και πάντοτε να υπάρχει η

⁶² Ronaldo,2010,46

⁶³ Παχής,2010,σ.130

ιδέα του απρόβλεπτου, όπου η τύχη βοηθάει σε αυτές τις καταστάσεις. Οι παραδοσιακές θρησκείες δεν τους ικανοποιούσαν ως προς τα εγκόσμια και οι άνθρωποι προσφεύγουν σε λατρείες και προσφέρουν αναθήματα σε θεούς που θεωρούν ότι θα του προσφέρουν δύναμη, θάρρος και τύχη ώστε να υπερβούν τις δυσκολίες τους, προσωπική ευτυχία, ευημερία και δικαιοσύνη, αλλά και μια πνευματική ζωή, καθώς επίσης και μια καλύτερη ζωή μετά τον θάνατο, χωρίς να παίζει σημαντικό ρόλο η εθνικότητα του θεού, όπως συμβαίνει με την Ίσιδα, η οποία παίρνει τη μορφή της προστάτιδας και της σωτήρας τους και κάποια στιγμή ταυτίζεται με την Δήμητρα⁶⁴, με τον Μίθρα, κυρίως για αυτούς που υπηρετούν στον στρατό, η ακόμα τον Όσιρι. Σε αυτό το νέο θρησκευτικό περιβάλλον με το ανοικτό «πνεύμα της εποχής» και με μια κοσμολογία που βασίζεται σε θρησκευτικές θεωρήσεις προηγούμενων εποχών από την Περσία, την Αίγυπτο, την Ελλάδα, οι άνθρωποι δέχονται εύκολα τις νέες λατρείες και τις θεοσοφικές αντιλήψεις, σε μια συγχώνευση των θρησκευτικών τους πεποιθήσεων, σε ένα δηλαδή θρησκευτικό συγκρητισμό, με κυρίαρχες εκφράσεις θρησκευτικότητας την αστρολογία, τη μαγεία και τον μυστικισμό, όπου αρχίζουν να δίνουν μεγαλύτερη προσοχή σε αυτά. Μεγάλη απήχηση έχει σε όλες τις κοινωνικές τάξεις, κυρίως δε στις κατώτερες τάξεις, και η θεοσοφική φιλοσοφία, μέσα από την οποία υποστηρίζεται η ελευθερία και η απόσταση από τον συμβατικό τρόπο της καθημερινής ζωής των ανθρώπων, καθώς οι δεσμοί με τις προγονικές λατρείες και σχέσεις έχουν χάσει πια το νόημά τους⁶⁵.

Με την ρωμαϊκή κατάκτηση της ανατολικής Μεσογείου οι ανατολικές λατρείες εξαπλώθηκαν πολύ γρήγορα σε όλη την αυτοκρατορία σε τέτοιο σημείο που κατ' αυτή την περίοδο είναι δύσκολο να δοθεί η ακριβής εικόνα για το ποια ήταν η θρησκευτική ζωή, καθώς δοξασίες, λατρείες και θεοσοφικές αντιλήψεις αντιπροσώπευαν ένα ασαφή πανθεισμό. Χαρακτηριστικά ο Π. Παχής αναφέρει ότι «ο κόσμος της Ανατολής με τον φανταχτερό τρόπο έκφρασης συναγωνίζεται τον παραδοσιακό ελληνορωμαϊκό τρόπο ζωής» και επηρεάζουν τον τρόπο σκέψης και θρησκευτικής έκφρασης⁶⁶.

Παρά το γεγονός ότι ο Πανθεισμός επικρατούσε η θρησκευτικότητα ασκούσε σημαντική επιρροή στην δημόσια και κοινωνική ζωή, με τις τελετές, τις θυσίες και τις λιτανείες να παίζουν πρωταρχικό ρόλο, καθώς κανένα γεγονός δεν ξεκινούσε αν δεν γινόταν θρησκευτική τελετή πρώτα στους επίσημους θεούς της Ρώμης, οι οποίοι πολλοί από αυτούς είχαν ταυτιστεί με τους Ολύμπιους θεούς. Μετά την επικράτηση της ρωμαϊκής κυριαρχίας, και της επαφής των Ρωμαίων με τους Αιγύπτιους και τους λαούς της Ανατολικής Μεσογείου, άρχισε να επηρεάζεται ο τρόπος έκφρασης της θρησκευτικότητας των ανθρώπων. Οι θρησκείες στην Ανατολική Μεσόγειο βασίζονται στις δοξασίες και στις τελετές

⁶⁴ Ως άνω

⁶⁵ Ως άνω

⁶⁶ Παχής, 2010,σ.208

(ιεροτελεστίες) μέσα από τις οποίες οι άνθρωποι προσπαθούν να βρουν απαντήσεις και ερμηνείες στα ερωτήματα που τους απασχολούν και να κατανοήσουν τον κόσμο τους.

Κατά τους αυτοκρατορικούς χρόνους οι θεότητες άρχισαν να παίρνουν κοσμικές ιδιότητες και η πολιτική εξουσία του αυτοκράτορα αρχίζει να παίρνει και θεϊκές ιδιότητες, με την ενσωμάτωση της θεϊκής λατρείας του αυτοκράτορα στο θεϊκό πάνθεον, στην αρχή λατρευόταν ως θεός μετά τον θάνατό του, αργότερα η λατρεία επεκράτησε και όταν ήταν εν ζωή⁶⁷. Το στοιχείο αυτό ικανοποιούσε μεν το γόητρο των Ρωμαίων, εξέφραζε δε τον σεβασμό τους προς τον αυτοκράτορα, ωστόσο όμως δεν ήταν αντίθετο ως προς τις αντιλήψεις των λαών των ανατολικών ρωμαϊκών επαρχιών της αυτοκρατορίας⁶⁸. Οι άνθρωποι όμως παρ' όλα αυτά δεν αποδέχτηκαν τους ρωμαίους αυτοκράτορες ως θεούς που θα προσεύχονταν σε αυτούς ή θα ζητούσαν τη βοήθειά τους στις δύσκολες στιγμές τους.

Παρόλα αυτά οι προγονικοί θεοί εξακολουθούσαν να λατρεύονταν με μεγάλες τιμές, ορισμένοι δε από αυτούς φαίνονται προνομιούχοι, όπως η Δήμητρα, ο Ασκληπιός, ο Διόνυσος, η Αφροδίτη και απολάμβαναν μεγαλύτερων τιμών, τα δε ιερά τους δέχονταν πλήθος προσφορών και γνώρισαν ιδιαίτερη άνθηση, καθώς αυτή την περίοδο, λαμβάνουν τις ιδιότητες του θεού σωτήρα ή οι μυστηριακές λατρείες τους λαμβάνουν μεγαλύτερη αίγλη. Σημαντική θέση σε αυτές τις λατρείες αρχίζει να έχει και η λατρεία του Ασκληπιού, στην οποία, με τη τεχνική της *εγκοιμήσεως*, σε ιδιαίτερο χώρο στο ιερό του, πίστευαν ότι με αυτό τον τρόπο οι πιστοί έρχονταν σε επαφή με τον ίδιο το θεό⁶⁹. Εξέχουσα θέση αρχίζει να έχει και η λατρεία στους ήρωες, όπως ο ημίθεος Ηρακλής, δηλαδή στους νεκρούς, οι οποίοι έχουν επιδείξει κατά τη διάρκεια της ζωής τους ανώτερο χαρακτήρα δηλαδή αρετή και θεωρούνται πρότυπα για τις μελλοντικές γενιές, κάτι που βρίσκεται πιο κοντά στις ελληνικές δοξασίες. Το δε φαινόμενο της αποδοχής των ξένων λατρειών έχει μεγαλύτερη απήχηση στις νέες μεγάλες πόλεις της ανατολής κυρίως, όπως η Αλεξάνδρεια, η Έφεσος, η Πέργαμος, καθώς το πνεύμα του συγκρητισμού και του οικουμενισμού συνυπάρχει εκεί. Ανατολικής προέλευσης θεοί όπως η Κυβέλη, ο Μίθρας γνωρίζουν μεγάλης αποδοχής στο ελληνιστικό και ρωμαϊκό κόσμο, καθώς πρόσφεραν στον άνθρωπο με την μυστικιστική τους λατρεία και τελετουργία, όπως τα Ελευσίνια, τα Μιθραϊκά και Καβείρεια Μυστήρια, προστασία και κοινωνική άνοδο, καθώς και βοήθεια στην παρούσα αλλά και στην μεταθανάτια ζωή του⁷⁰.

Οι λατρείες Αιγύπτιων θεοτήτων διείσδυσαν στον ελληνικό κόσμο με μεγάλη απήχηση όπως του Σέραπι ή της Ίσιδας, και έξω από τις ανατολικές επαρχίες, σε κέντρα της Ελλαδικής επικράτειας. Στις μεγάλες ανατολικές πόλεις και κυρίως στην Αλεξάνδρεια βρίσκουν σημαντική απήχηση και οι διδασκαλίες των ιερέων-μάγων του Ζωροάστρη, του

⁶⁷ Παχης,2010,σ173

⁶⁸ Novak,2008,σ.385

⁶⁹ Παχίς, 2010, σ.141

⁷⁰ Ζυμή, 1999,σ188

Ερμή του Τρισμέγιστου, οι οποίες έγιναν συνώνυμες με τις υπερφυσικές δυνάμεις, την αστρολογία και την απόκρυφη γνώση του θεού. Στην Αίγυπτο οι θεοσοφίες αυτές γνώρισαν ιδιαίτερα μεγάλη άνθηση καθώς οι άνθρωποι πίστευαν ότι προέρχονταν από τη ίδια τη «γη της αρχαίας σοφίας»⁷¹.

Οι αρχαίες κοιτίδες όμως του ελληνισμού αλλά και της Ρώμης διατηρούν ένα συντηρητισμό και ένα συναισθηματισμό ως προς τις προγονικές λατρείες, με τις μορφωμένες τάξεις και τους ευγενείς να αμφιβάλλουν για όλα αυτά. Στο περιβάλλον τους υπάρχει έντονος φόβος για τις νέες λατρείες και μια διστακτικότητα για τις αλλαγές αυτές, τις οποίες θεωρούν επικίνδυνες, τις αποδέχονται δε μόνο όταν εξυπηρετούν τα συμφέροντά τους.

Μέσα σε αυτό κλίμα του συντηρητισμού και της καχυποψίας οι άνθρωποι οδηγήθηκαν στην οργάνωση μικρών κύκλων-ομάδων με τα ίδια χαρακτηριστικά αντίληψης, πίστης και λατρείας, και διαμορφώνονται νέοι τρόποι της έκφρασης της θρησκευτικότητας. Τα μέλη συνδέονται με το αίσθημα της θρησκευτικής συνοχής και κοινωνικής συνεργασίας και θεωρούν ότι μια νέα κοινωνική πραγματικότητα δημιουργείται για αυτούς η οποία δεν υπήρχε προηγουμένως, αλλά και είναι διαφορετική από αυτή που βιώνουν στο κοινωνικό-πολιτικό τους περιβάλλον, πράγμα που τους διαφοροποιεί και που αποτελεί για αυτούς την άμυνά τους⁷². Οι κύκλοι-ομάδες έφεραν έντονα τα χαρακτηριστικά της μυστηριακής λατρείας και της θεοσοφικής φιλοσοφίας, και πίστευαν ότι βοηθούσε τον άνθρωπο ώστε να έχει ένα ενάρετο βίο και τη σωτηρία της ψυχής του, αλλά και τον καθορισμό της τύχης του, μέσα από την προσαρμογή των παλαιών συμβόλων και πρακτικών σε σχέση με τη νέα θεώρηση της λατρείας του θείου. Οι κύκλοι αυτοί καθοδηγούντο από διάφορους λόγιους, φιλόσοφους, διανοούμενους, οι οποίοι, έχοντας υψηλή παιδεία, ήθελαν να δώσουν μια νέα ερμηνεία στις κοινωνικοπολιτικές ανακατατάξεις που δημιουργήθηκαν κυρίως στα μεγάλα αστικά κέντρα. Προσπάθησαν βέβαια να διεισδύσουν και στην ενδοχώρα, χωρίς όμως μεγάλη επιτυχία, καθώς ο χαρακτήρας των κατοίκων εκεί παρέμεινε κυρίως αγροτικός, απλός και χωρίς μεγάλη εκπαίδευση, και έτσι αδιάφοροι στις αλλαγές αυτές, παρέμειναν πιστοί στις παραδοσιακές λατρευτικές τους συνήθειες και τελετές, πιστεύοντας τις επιχώριες θεότητες του⁷³ και θεωρούσαν ότι αποδίδοντας έτσι τον σεβασμό στο θεό τους ότι είχαν την θεία προστασία και αλήθεια του⁷⁴. Η στάση των μορφωμένων, της πνευματικής ελίτ, απέναντι στην πίστη αυτή του λαού ήταν μια στάση σεβασμού και συγκαταβατικότητας, δεχόμενοι τις τελετές τους, ως τελετές θείας έμπνευσης, οι οποίες παρά την απλότητά τους, πίστευαν, ότι περιείχαν το ανώτερο μήνυμα του θεού, μέσα από τις αλληγορικές τους απεικονίσεις⁷⁵.

⁷¹ Ronaldo,2010

⁷² Παχής, 2010, σ.155-157

⁷³ Αρβελερ,2017

⁷⁴ Jones,2005

⁷⁵ Ως άνω

Η πνευματική ελίτ όμως στρέφει το ενδιαφέρον της στα κηρύγματα των θεοσοφικών μυστικιστικών αντιλήψεων της ζωής και ταυτίζεται με τις διδασκαλίες, όπως του Ερμή του Τρισμέγιστου, που αναφέρεται και ως ο Αιγύπτιος θεός Θωθ, στις οποίες κυριαρχούν οι ηθικοί κανόνες, που δηλώνουν ότι είναι η αποκάλυψη της γνώσης του θεού στους σοφούς και πνευματικούς διδασκάλους. Τα θρησκευτικά ή θεοσοφικά αυτά κινήματα έχουν το κοινό γνώρισμα του μυστικισμού, με σκοπό την ατομική καθοδήγηση και την αποκάλυψη μυστικών, μέσα από αποκαλυπτικά θεοσοφικά βιβλία, τα οποία οδηγούν τον μύστη στη θεία γνώση. Οι ιεροτελεστίες ή η θεολογία τους δινόταν μόνο στους μνημένους, οι οποίοι οργανώνονταν σε μικρούς κύκλους, όπου οι οπαδοί τους εκκαλούντο «μύστες» και απευθύνονταν στις ίδιες κοινωνικές τάξεις.

Η μυστηριακή λατρεία και θρησκεία ταυτίζονταν με τη μαγεία και τα τελετουργικά δρώμενα των μυστηρίων, όπως τα Ελευσίνια, τα Ορφικά, τα Καβείρεια, και οι μνημένοι πίστευαν ότι έχουν ιδιαίτερη σχέση με τον θεό τους, η οποία είναι βασισμένη στη θεοσοφική γνώση τους γι' αυτόν. Στην Αίγυπτο, κατά τη περίοδο της ρωμαϊκής περιόδου, η μαγεία, με την αιγυπτιακή θρησκευτική έννοια του *Heka* (*hek**), αρχίζει να χάνει την συμβολική της θέση στη θρησκευτική ζωή των ανθρώπων, κυρίως δε μετά από τους αυστηρούς νόμους απαγόρευσης τέλεσης ιερών τελετών στους αιγυπτιακούς ναούς. Το ιερατείο αρχίζει σιγά-σιγά να απομακρύνεται από τα ιερά του κείμενα και να μην τα κατανοεί πλέον σε βάθος, η δε μελέτη τους να γίνεται αποσπασματικά. Επειδή όμως οι άνθρωποι ήθελαν τη βοήθεια του θεού μέσω της μαγείας, καθώς μεταξύ μαγείας και μυστηριακών τελετών δεν υπήρχε διάκριση, ζητούσαν οι τελετές, οι σχετικές με τη μαγεία *Heka* να γίνονται ιδιωτικά και έτσι οι τελετές άρχισαν να παίρνουν θέση ιδιωτικής θρησκείας σε απομακρυσμένα ιερά και με την μορφή του αποκρυφισμού. Μέσα από αυτές τις μυστικιστικές και μαγικές τελετές, από ένα αρκετά εξελλητισμένο αλλά με αιγυπτιακό παρελθόν ιερατείο, οι μυστηριακές λατρείες έγιναν αποδεκτές σε όλους τους πληθυσμούς, τους εγχώριους αλλά και τους ξένους. Κύριοι αποδέκτες υπήρξαν οι κατώτερες τάξεις, καθώς εκεί επικρατούσε η δεισιδαιμονία αλλά ταυτόχρονα αναζητούσαν ένα καλύτερο τρόπο ζωής και απαλλαγή από την καταπίεση.

Στην εξέλιξη της θρησκευτικής μεταστροφής στην Αίγυπτο αλλά και στην Ανατολική Μεσόγειο επέδρασαν πολλοί καθοριστικοί παράγοντες, όπως π.χ., ο πολύ σημαντικός ρόλος της Αιγύπτου στην οικονομία κατά τη ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδο, καθώς υπήρξε η κατ' εξοχή σιτοπαραγωγική περιοχή της αυτοκρατορίας. Υπήρξε σταυροδρόμι λαών και πολιτισμών, με το πολυπολιτισμικό περιβάλλον στις μεγάλες πόλεις, όπως π.χ. η Αλεξάνδρεια. Η πολιτιστική κληρονομιά και οι διαφορετικές αντιλήψεις περί μαγείας και μυστηρίου οι οποίες ενσωματώνονται με τις αντιλήψεις των άλλων εθνοτήτων. Όλη αυτή η αλλαγή του πολιτισμικού τοπίου είχε σαν αποτέλεσμα οι άνθρωποι να δεχτούν μεγάλες επιδράσεις και επιρροές ώστε να δέχονται με μεγαλύτερη ευκολία την διαφορετικότητα και την εξέλιξη στη σκέψη τους. Η Αίγυπτος είναι η μοναδική χώρα που

έδωσε τόσο μεγάλη πολιτιστική εξέλιξη κατά την Ύστερη Αρχαιότητα και επηρέασε πολιτισμικά τον κόσμο μέχρι και σήμερα.

2.3 ΕΡΜΗΤΙΣΜΟΣ

Ο Jan Assman στο πρόλογό του στο βιβλίο του Fl. Ebeling, *Ο Ερμής Τρισμέγιστος*, αναφέρει ότι ο *ερμητισμός* είναι ένα λανθασμένο ρεύμα της δυτικής πολιτιστικής κουλτούρας, και ότι ποτέ δεν υπήρξε κύριο ρεύμα. Θεωρεί ότι αυτό συνέβη μετά την εμφάνιση και μετάφραση ενός χειρογράφου του *Corpus Hermeticum*, το οποίο δημιούργησε μια πνευματική επανάσταση, κατά τη Αναγέννηση, και καθιερώθηκε στη Φλωρεντία και στη σύγχρονη Ιταλία, ως μια ερμητική παράδοση με έναν χαρακτήρα δικό της⁷⁶.

Στην δε εισαγωγή του βιβλίου του ο Fl. Ebeling, μας αναφέρει ότι η ιστορία του ερμητισμού που αρχίζει μεν στην ύστερη αρχαιότητα δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί, η δε έννοια του ερμητισμού φαίνεται να συγκαλύπτει την κατανόησή του. Κατά τους Ιταλούς Ρομαντικούς φιλοσόφους ήταν μια «*φιλοσοφία της Αβύσσου*», συνώνυμη του εσωτερισμού, της μαγείας και του μυστικισμού. Ενώ άλλοι φιλόσοφοι θεωρούν τον Ερμητισμό ως την ανθρωπολογική σταθερά που προέκυψε με την ανθρωπογένεση, και άλλοι θεωρούν ότι είναι το θεμελιώδες πνεύμα της εποχής μας⁷⁷.

Ο G. Fowden αναφέρει ότι ο όρος «*Ερμητισμός*» δεν χρησιμοποιείτο κατά την αρχαιότητα⁷⁸, σήμερα με το όρο «*Ερμητισμός*» θεωρούμε ένα φιλοσοφικό-θεοσοφικό κίνημα, του οποίου η μελέτη περικλείεται στα Ερμητικά κείμενα (*Corpus Hermetica*) που αποδίδονται στο Ερμή τον Τρισμέγιστο, και στηρίζεται στη βαθειά προσωπική γνώση και διδασκαλία της κατανόησης των μυστικών της αποκάλυψης της αλήθειας και του θείου. Η κατάρτιση και η πνευματική καλλιέργεια για τον μαθητή είχε τρία στάδια: α) σαν βάση είχε την κατήχηση, δηλαδή τη δοκιμαστική συμμετοχή στις δραστηριότητες της αδελφότητας και μελέτη των απλών αναγνωσμάτων, β) κατόπιν όσο προχωρούσε το στάδιο της μελέτης ο μαθητής μελετούσε τα φιλοσοφικά κείμενα με συμβολικά νοήματα αλλά και περνούσε τα μνητικά στάδια ανοδικά και γ) τέλος δεχόταν τη μνητική αναγέννηση μέσα από μυστική τελετή⁷⁹.

Ο Ερμητισμός, αντίθετα με άλλες μυστηριακές λατρείες, δεν βασιζόταν στην εξ αποκαλύψεως αλήθεια και γνώση του θεού, ούτε στις μυστηριακές πράξεις, αλλά στο

⁷⁶ Ebbeling,2007,vii

⁷⁷ Ebbeling,2007,1

⁷⁸ Fowden,2002,283

⁷⁹ Μαραβέλια,2003,σ299

“Λόγο”, δηλαδή τον δημιουργό Νου, που ο μύστης έφτανε στην Γνώση και ανακάλυψη του Λόγου, μέσω της λογικής και ατομικής του έρευνας⁸⁰.

Βέβαια η γνώση και η αλήθεια του θεού προϋποθέτει διδασκαλία σε διαφορετικές βαθμίδες ανάλογα με το πόσο το ακροατήριο ήταν έμπειρο και καλλιεργημένο⁸¹. Η διδασκαλία γίνεται με δάσκαλο- καθοδηγητή και ένα μαθητή ή μαθητές, όπου ο δάσκαλος προσπαθεί να μεταδώσει τον τρόπο ώστε ο μαθητής-μύστης να φτάσει στην απολύτρωση από τα δεσμά του υλικού κόσμου και κατά συνέπεια στην αλήθεια και το θείο⁸². Οι φιλόσοφοι και διδάσκαλοι του ερμητισμού αφού υιοθέτησαν ένα μεγάλο μέρος των ελληνικών φιλοσοφικών εννοιών και ορολογίας δημιουργούν πλέον νέες φιλοσοφικές θεωρίες και ερμηνείες των παλαιότερων, οι οποίες έχουν εφαρμογή στο νέο πολιτισμικό πλαίσιο που δρουν και η αποδοχή τους γνωρίζει μεγαλύτερη εφαρμογή. Η απομάκρυνσή τους από την κλασική φιλοσοφία τους έκανε να «πιστεύουν ότι αναπαράγουν την ελληνική ερμηνεία μιας “παλαιάς αιγυπτιακής σοφίας”»⁸³. Το σύμβολο του Ερμητισμού ήταν το “*Κηρύκειο*” του Ολύμπιου Ερμή, όπου πάνω σε αυτό οι μνημένοι αναγνώριζαν τους επτά (ιερός πυθαγόρειος αριθμός) νόμους του σύμπαντος⁸⁴. Στόχος του κινήματος ήταν, η μυστική γνώση της δημιουργίας και της ύπαρξης του κόσμου, να αποτελέσει την άνοδο της ψυχής και της σωτηρίας αυτού που γνωρίζει, και του μετασχηματισμού του από έναν κοινό και αδαή άνθρωπο σε μία ευγενή ψυχή και μύστη της αλήθειας του υπέρτατου όντος, δηλαδή του θεού, όλο αυτό «απηχεί τον γενικότερο πνευματικό προσανατολισμό της ύστερης ελληνιστικής εποχής» όπως αναφέρει και ο Martin⁸⁵.

Το θείο για τον ερμητισμό θεωρείτο ο ένας θεός, ο οποίος είναι ο αιώνιος δημιουργός, και στον οποίον ενυπάρχουν τρεις ισοδύναμες ιδιότητες: ο Νους, ο Λόγος, και ο Άνθρωπος ως το σύνολο των δύο προηγούμενων ιδιοτήτων. Οι ιδιότητες αυτές έχουν όμως μια διάκριση μεταξύ τους, δηλαδή είναι η ύλη στο φυσικό κόσμο, η ψυχή στον νοητικό κόσμο και το πνεύμα στο πνευματικό κόσμο, στοιχεία που ενυπάρχουν στη Πλατωνική σκέψη και θεωρία. Η ουσία του θεού κατά την ερμητική παράδοση «*φῶς καὶ ζωὴ ἐστὶν ὁ θεὸς καὶ πατήρ*»(Λόγος Α΄§21.5) και η αιτία της δημιουργίας του κόσμου.

Η διαμόρφωση του κινήματος του Ερμητισμού ξεκίνησε στην Αλεξάνδρεια, κέντρο των αλλημιστών και των φιλοσοφικών εσωτερικιστικών ρευμάτων, περίπου τον 2^ο αι. π.Χ και έφτασε στην κορύφωσή του περίπου τον 3^ο αι. μ.Χ..Θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως το κίνημα του πνεύματος της εποχής του, καθώς οι άνθρωποι της εποχής μέσα από τους θρησκευτικούς μετασχηματισμούς, στους οποίους κυριαρχούσε η δεισιδαιμονία,

⁸⁰ Ροδάκης, 1990,εισ

⁸¹ Fowden,2002,σ.190

⁸² Ερμής Τρισμέγιστος, 2001,σ 11

⁸³ Ronaldo,2010,141

⁸⁴ Χελτσος,2014

⁸⁵ Martin,2004,σ.372

αναζητούσαν το υπερβατικό, τη μαγεία, και πίστευαν, πως ότι προέρχεται από το παρελθόν ή από μακριά και τους ήταν άγνωστο, ήταν ιερό και πιο κοντά στη θεϊκή παρουσία. Γι' αυτό και η αρχαία θρησκεία της Αιγύπτου, η οποία συνδεόταν με την μαγεία (*hek*), οι μάγοι της Περσίας και της Χαλδαίας οι οποίοι μέσα από τη θεοσοφία του Ζωροάστρη, έτυχαν μεγαλύτερου σεβασμού, καθώς τους ήταν μακρινά σε τόπο και χρόνο⁸⁶. Η επίδραση, για τους σοφούς μάγους, φαίνεται και αργότερα και στην υμνολογία και λογοτεχνία στον Χριστιανισμό, πχ η προσκύνηση του Χριστού από τους μάγους.

Το κίνημα του ερμητισμού διατηρήθηκε, αναπτύχθηκε και μελετήθηκε σε όλη την Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, ήτοι το Βυζάντιο, αλλά και στον Ισλαμικό κόσμο, μέσα από χριστιανούς συγγραφείς και μουσουλμάνους φιλόσοφους⁸⁷. Αντίθετα στη Δύση μέχρι την Αναγέννηση σχεδόν τίποτε δεν ήταν γνωστό, και μόλις το 1460 εμφανίζεται ως κάτι νέο, αφορμή σε αυτό δίνεται με την παρουσία των ελλήνων φιλοσόφων, η οποία τοποθετείται μετά την πτώση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Το κίνημα του ερμητισμού αναβίωσε στη Δύση από τον 15^ο αι. και μετά, όταν οι Δυτικοί ήρθαν σε επαφή με τον πολιτισμό της Ανατολικής Μεσογείου και άρχισε το ενδιαφέρον της Δύσης για την Ανατολή και ότι σχετίζονταν με αυτή, μέσα από φιλοσόφους και λογίους μέσα από μεταφρασμένα κείμενα στα ελληνικά. Αυτό δίνει την ευκαιρία για μελέτη και ερμηνεία στα ερμητικά κείμενα με πνευματικές κυρίως ανησυχίες, δηλαδή φιλοσοφικές και θρησκευτικές. Στη συνέχεια ακολούθησαν μεταφράσεις και σε άλλες γλώσσες όπως και μελέτες στη γλώσσα και το ύφος των κειμένων.

Οι βασικές αρχές του Ερμητισμού παρουσιάζουν μια ανάμειξη από διάφορα στοιχεία Παγανισμού, Ιουδαϊσμού, Χριστιανισμού κάποια στοιχεία της αιγυπτιακής θρησκείας σε συνδυασμό με φιλοσοφικά στοιχεία των Γνωστικών, του Πλάτωνα⁸⁸. Η επίδραση από τη φιλοσοφία του Πλάτωνα είναι φανερή στο τρόπο γραφής των κειμένων που διασώθηκαν, από δε το αιγυπτιακό θρησκευτικό υπόβαθρο, φαίνεται στη θεματολογία, το όνομα και τις ιδιότητες του θεού, πχ ό ήταν αυτοδημιούργητος, ανδρόγυνος («*ὁ δὲ Νοῦς ὁ θεός, ἀρρενόθηλος ὦν*»), χωρίς όνομα «*ο Ων*» ή «*ο Ένας*»⁸⁹. Οι εβραϊκές επιδράσεις εμφανίζονται λιγότερο, με μόνη σημαντική φαίνεται να υπάρχει στον Ποιμάνδρη και στον Ζ' Λόγο, όσον αφορά τις χριστιανικές επιδράσεις δεν φαίνονται στα κείμενα και αυτό μας παραπέμπει στο ότι, αν και γνώριζαν την διδασκαλία του χριστιανισμού δεν την χρησιμοποιούσαν, καθώς δεν θεωρούσαν τον Ερμή τον Τρισμέγιστο ως τον Μεσσία αλλά ως το τέλειο διδάσκαλο που τους οδηγούσε στη λύτρωση και στη θεϊκή αποκάλυψη μέσα από την γνώση, αφού κατά την

⁸⁶ Martin,2004,σ.373

⁸⁷ Ronaldo,2010,σ22

⁸⁸ Μαπαβέλια,2003,σ299

⁸⁹ Ronaldo,2010

διδασκαλία τους ο άνθρωπος μόνος του και με το θεϊκό του μπορεί να σωθεί⁹⁰. Ο ερμητισμός προωθούσε την αντίληψη της απόλυτης συμμετρίας «εί δέ θέλεις αὐτόν[θεό] καί θεωρήσαι, ἴδε τήν τάξιν τοῦ κόσμου καί τήν εὐκοσμίαν τῆς τάξεως» (Λόγος IB' §21) μεταξύ του νοητού και αθέατου κόσμου («τα ἐπί γῆς, τα ἐν οὐρανῷ, και εἶ τι ἐστίν υπέρ οὐρανόν» (λόγος Δ§5), και της αιώνιας κίνησης η οποία βρισκόταν μέσα στο νου του θεού (ως αεί ὄν, φανερωῶν αὐτός ου φανεροῦται, <γεννά> ουκ αὐτός γεννώμενος» (λόγος Ε§1).

Ο χαρακτήρας του κινήματος του ερμητισμού θεωρείται ότι ήταν η ανάμειξη της ελληνικής φιλοσοφίας με την αιγυπτιακή θρησκεία σε συγκερασμό με τις ιρανικές ή γνωστικές διδασκαλίες. Το αποτέλεσμα αυτού του συγκερασμού δίνει μια νέα αντίληψη τόσο για τις αιγυπτιακές όσο και για τις ελληνικές πολιτισμικές παραδόσεις, για το περιβάλλον ανάπτυξης του Ερμητισμού, ο οποίος υποστήριζε ότι στο σύμπαν υπάρχουν πολλές δαιμονικές θεότητες, εκ των οποίων οι αγαθές, που εκπροσωπούν το καλό και τη δημιουργία, άρα τον θεό, και άλλες οι κακές που εκπροσωπούν τον φυσικό κόσμο και την ύλη. Ο δε Festugiere θεωρεί, ότι είναι η ανάμειξη της ελληνικής και ελληνιστικής ιδεολογίας σε συνδυασμό με το πλατωνικό πνεύμα, και θεωρεί ότι τα αιγυπτιακά στοιχεία είναι «απλώς διακοσμητικά»⁹¹. Την ίδια άποψη με τον Ebeling, μας αναφέρει η Μαραβέλια⁹², ότι έχει και ο Αιγυπτιολόγος Dr Philippe Derchain ο οποίος θεωρεί ότι το κίνημα είναι αμιγώς ελληνικό με μικρές αιγυπτιακές επιρροές σε μερικά σημεία πχ στην έννοια της βασιλείας, στο δόγμα του ηλιακού δημιουργού με την αναφορά στον Άμμωνα.

Το κίνημα του ερμητισμού γοήτευσε πολλούς ανθρώπους, και στην εποχή του και στη συνέχεια, επειδή δε το περιεχόμενο της διδασκαλίας του δεν ήταν καθορισμένο, και μάλλον ήταν προφορικό, και παρά το γεγονός ότι περιείχε μια θεοσοφική διδασκαλία, η παραγωγή αντιγράφων του μπορούσε να καταστεί δυνατή. Η διδασκαλία δε και η αντιγραφή συχνά δέχεται ή επηρεάζεται και από άλλες φιλοσοφικές ιδέες, όπως του στωικισμού, του γνωστικισμού, των αριστοτελικών δογμάτων, νεοπλατωνισμού ακόμα και ιουδαϊκά στοιχεία⁹³, τα οποία αποτελούν αυθαίρετα δάνεια⁹⁴.

Οι γνώσεις μας για τον ερμητισμό και τα ερμητικά μυστήρια είναι ελάχιστες, καθώς στοιχεία για τις τελετές δεν υπάρχουν, παρά ελάχιστα και μέσα από συγγράμματα χριστιανών ή άλλων φιλοσόφων ώστε να καταδείξουν την αντίθεση της θεωρίας τους με τον ερμητισμό. Στον ερμητισμό δεν υπήρχε ιερατείο και καθορισμένος ιερός χώρος (ναός)⁹⁵, και οι τελετουργίες(ψαλμωδίες, θυσίες) τελούνταν, σε ιδιωτικούς κλειστούς χώρους, όπου η μυστικότητα ήταν απόλυτη και μόνο για τους μνημένους. Παρόλα αυτά ο ερμητισμός άκμασε

⁹⁰ Ερμής Τρισμέγιστος, Απαντα

⁹¹ Ebeling, 2007, σ.30

⁹² Μαραβέλια, 2003, σ.295

⁹³ Ebeling, 2007, σ.2

⁹⁴ Martin, 2004, σ.373

⁹⁵ ερμητικά κείμενα, 1990, σ.11

περισσότερο στην Άνω Αίγυπτο καθώς εκεί υπήρχαν δύο ναοί του Θωθ, οι οποίοι κτίστηκαν την εποχή των Πτολεμαίων, ο ένας ήταν κτισμένος κοντά στο ναό του Άμμωνα στη περιοχή του Μεντινέ Αμπού και λατρευόταν μαζί με τον Ιμχοτέπ και ο δεύτερος στο Καρνάκ στο περίβολο του ναού του Μοντ, όπου οι ιερείς τους είχαν γνώση της “ημερολογιακής αστρονομίας”, γνώση που αποδιδόταν στον Ερμή⁹⁶.

Η διδασκαλία του ερμητισμού δίδασκε τον τρόπο ώστε οι μνημένοι να εξασφαλίζουν τον ενάρετο βίο «*ὁ γάρ γνούς και ἀγαθός και εὐσεβής και ἤδη θεῖος*» §9(Λόγος Ι) και την επαφή τους με τον θεό. Αυτό εξασφαλιζόταν με την διαρκή εσωτερική άσκηση “κατά μόνας”, την έρευνα για την αλήθεια του θεού, με τη γνώση του θεού, καθώς και τη δημιουργία έργων διανόησης, ως δείγμα της απαλλαγής του ανθρώπου από την κοσμική ύλη, «*ἡ μὲν οὖν [ενέργεια] τοῦ κρείττονος αἴρεις οὐ μόνον τῷ ἐλομένῳ καλλίστη τυγχάνει <τῷ> τον ἄνθρωπον ἀποθεῶσαι, ἀλλά και τήν προς θεόν εὐσέβειαν ἐπιδείκνυσιν...*» (λόγος Δ’ §7).

Ο θεός κατά τον ερμητισμό είναι ενιαίος, υπερβατικός και ο «*ὦν ζωή και φῶς*», όπως αναφέρεται στο Ποιμάνδρη «*εἶδες εν τῷ νῶ το αρχέτυπον εἶδος, το προάρχον τῆς ἀρχῆς τῆς ἀπεράντου*»(Λόγος Α’ §8), δηλαδή είναι ένας και προϋπάρχει πέρα από το υλικό σύμπαν. Με αυτή τη θέση μπορεί να θεωρηθεί ως μονοθεϊστικό θρησκευτικό κίνημα, άποψη με την οποία ο Χριστιανισμός, αλλά και άλλα φιλοσοφικά ρεύματα, αντιμετώπισαν το κίνημα του ερμητισμού με εχθρότητα⁹⁷.

Η Ερμητική φιλοσοφία θεωρείται ένα ιδιαίτερο φιλοσοφικό ρεύμα παρά μια οργανωμένη παράδοση της ελληνοιστικής εποχής, και είναι βασισμένη στα κείμενα με την απόκρυφη διδασκαλία του Ερμή του Τρισμέγιστου, που αποτελούν την θεωρητική βάση του Ερμητισμού. Το πρώτο από τα κείμενα ο *Ποιμάνδρης*, όπως κατατάσσεται στο *Corpus Hermeticum*, στο οποίο μέσα από την εξιστόρηση κάποιου οράματος ο Ποιμάνδρης, δηλαδή ο ανώτερος Νους, μας φανερώνει την φιλοσοφία του ερμητισμού, μέσα από την διήγηση για την γένεση του Σύμπαντος, για τη θέση που έδωσε στον άνθρωπο, για τη γνώση των όντων και της φύσης, η οποία φτάνει εντέλει στην γνώση του θεού, η περιγραφή του μας θυμίζει το βιβλίο της *Γένεσης*: Συγγραφέας του *Corpus* θεωρείται ο Ερμής ο Τρισμέγιστος, ο οποίος είναι μια μορφή συγχώνευσης του Ολύμπιου θεού Ερμή και του Αιγύπτιου θεού Θωθ, οι οποίοι λατρεύονταν στην Αίγυπτο, κατά την Ελληνοιστική περίοδο, με το όνομα Ερμής-Θωθ⁹⁸, με μεγαλύτερες ιδιότητες λόγω της μαγείας. Ο Ronaldo μας αναφέρει ότι «ο Αιγύπτιος Ερμής ξεπέρασε τη δύναμη των προκατόχων του και έγινε η επιτομή του φιλοσοφικού και ιερού συγκρητισμού της δημιουργίας των ερμητικών κειμένων»⁹⁹. Τα ερμητικά κείμενα σύμφωνα με την παράδοση ήταν γραμμένα σε πάπυρο και φυλάσσονταν σε

⁹⁶ Πιπεράκης, 2014, σ.178

⁹⁷ e-zine, 2017

⁹⁸ Παραπομπή στο παράρτημα

⁹⁹ Ronaldo, 2010, 89

βιβλιοθήκη στην Αλεξάνδρεια, η οποία τυλίχτηκε στις φλόγες και μεγάλο μέρος αυτών καταστράφηκε. Σήμερα έχουν σωθεί μερικά αποσπάσματα, που αποτελούνται από 18 έργα-λόγους γραμμένους στην ελληνική γλώσσα, ένα έργο γραμμένο στη λατινική, το *Asclepius*, τα οποία συνθέτουν το *Corpus Hermeticum*, επίσης ένα έργο διασώθηκε από το ανθολόγιο του Στοβαίου το *Κόρη Κόσμου*, καθώς και μερικά αποσπάσματα διασωθέντα σε έργα των εκκλησιαστικών πατέρων, και το έργο-κώδικας του *Nag-Hamadi* που ανακαλύφθηκε στην Αίγυπτο το 1945, ο οποίος βέβαια δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι περιέχει αμιγώς ερμητικά κείμενα ή τα κείμενα βασίζονται μόνο στην γνωστική σκέψη. Τα κείμενα πιστεύονταν ότι γράφτηκαν προγενέστερα του 2^{ου} αι. π.Χ όμως ο Ισαάκ Γκουσαμπόν, ένας Ελβετός φιλόλογος, το 1614, αφού έκανε γλωσσολογική μελέτη και ανάλυση βρίσκει ότι η σύνθεση των φιλοσοφικών κειμένων είναι μεταξύ του τέλους του 1^{ου} και του τέλους του 3^{ου} αι μ.Χ και κατέληξε ότι δεν είναι προγενέστερα¹⁰⁰. Μέσα από την σπουδαία αυτή μελέτη των κειμένων, με το σύστημα της χρονολόγησης κειμένων, μπορούμε να αντλήσουμε σημαντικές πληροφορίες για τον ερμητισμό και την εποχή του. Πολλοί σύγχρονοι λόγιοι συμφωνούν με τη χρονολόγησή του Γκουσαμπόν, έγραψαν δε σπουδαία έργα τα οποία οδήγησαν σε μια πιο επιστημονική προσέγγιση του θέματος. Επίσης συνέβαλαν στη δημιουργία ενός νέου υπόβαθρου, μια πιο διαφορετικής εικόνας για τον ερμητισμό και με τη συστηματικότερη μελέτη των κειμένων έφτασαν να θεωρούν ότι τα ερμητικά κείμενα είναι *ψευδεπίγραφα*, δηλαδή γράφτηκαν από διάφορους ανώνυμους συγγραφείς οι οποίοι χρησιμοποίησαν ως όνομα το “*Ερμής ο Τρισμέγιστος*”, είτε ως σημειώσεις παραινετικές για μεγαλύτερη πίστη, π.χ. Λόγος Ι “Κλειδί” §1 «*Τόν χθές λόγον, ὃ Ἀσκληπιέ, σοι ἀνέθηκα, τόν δέ σήμερον δίκαιόν ἐστι τῷ Τάτ ἀναθεῖναι*» ή κείμενα εκφώνησης φιλοσοφικού- θεοσοφικού περιεχομένου για προβληματισμό ή επεξήγηση στις συνάξεις των μνημένων, Λόγος Ε §1 «*Καί τόνδε σοι τόν λόγον, ὃ Τάτ, διεξελεύσομαι, ὅπως μή ἀμύητος ᾖς τοῦ κρείττονος θεοῦ ὀνόματος*»

Τα αποσπάσματα που μας είναι γνωστά, αν και θεωρητικά έχουν αιγυπτιακές καταβολές («*εξ Αιγύπτου πάσα μύησις*»), {όπως αναφέρεται σε ένα απόσπασμα του αιγυπτιακού τεκτονισμού με ιδρυτή τον κόμη Alexander Cagliostro}, μοιάζουν αρκετά με κείμενα του Πλάτωνα, δείγμα της νεοπλατωνικής επίδρασής τους, αφού ο τρόπος γραφής τους, με τις ερωτοαπαντήσεις, θυμίζει τους πλατωνικούς διαλόγους, τη χρησιμοποίηση του ονόματος του Ερμή του Τρισμέγιστου, όπως ο Πλάτων χρησιμοποίησε το όνομα του Σωκράτη, για να περάσουν οι φιλοσοφίες-θεοσοφίες του συγγραφέα, χρησιμοποιώντας αρκετά συμβολικά στοιχεία ώστε το κείμενο να φέρει ένα μυστικιστικό χαρακτήρα. Μέσα στους κύκλους του ερμητισμού, όπως και στις περισσότερες μυστικιστικές και μαγικές λατρείες στην Αίγυπτο χρησιμοποιήθηκε η δημόδης αιγυπτιακή διάλεκτος στην οποία γράφτηκαν ένα μικρό μέρος των κειμένων, οι δε συγγραφείς τους πιθανότατα να

¹⁰⁰ Ως άνω

προέρχονταν από την τάξη του αιγυπτιακού ιερατείου. Βέβαια τα περισσότερα εκ των διασωθέντων γράφηκαν στην ελληνική, το γεγονός όμως ότι υπήρχαν κείμενα μεταφρασμένα ή εξ αρχής γραμμένα στην κοπτική διάλεκτο (*Nag Hamadi*) θεωρείται ότι ο ερμητισμός ήταν ήδη γνωστός και σε μη ελληνόφωνους ομιλητές, οι οποίοι είχαν δεχτεί πολιτισμικές επιρροές από την ελληνική φιλοσοφία αλλά και την αιγυπτιακή θρησκευτική παράδοση¹⁰¹.

Οι μεταφράσεις των κειμένων και η χρήση τους από φιλοσόφους ή μύστες διαφόρων μυστηριακών παραδόσεων και θρησκείων τα κατέστησαν πολύ σημαντικά και συνέβαλαν στην ανάπτυξη του ερμητισμού με μια νέα οπτική κοσμοθεώρηση. Αυτή η κοσμοθεώρηση έδωσε τις ρίζες της στη δημιουργία νέων σχολών-κινήματων και απόκρυφων ταγμάτων, όπως, ο Γνωστικισμός, ο Σουφισμός, ο Ροδοσταυρισμός, η πνευματική Αλχημεία, κ.α.¹⁰².

Ο Festugière θεωρεί ότι στο ερμητισμό υπάρχει μια σύγχρονη ταξινόμηση πλέον με δύο θεωρίες: η τεχνική-πρακτική και η θεωρητική-φιλοσοφική θεωρία¹⁰³. Η τεχνική-πρακτική θεωρία του ερμητισμού θεωρεί ότι περιλαμβάνει όλα τα γραπτά που αναφέρονται στη μαγεία και στον Ερμή ως προστάτη της. Το περιεχόμενό τους καλύπτει διάφορες τεχνικές διδασκαλίας εκμάθηση του πιστού του τρόπου της επίκλησης του θεού κατά τη μύηση του, αλλά και μαγικών προσδοκιών (π.χ. αλχημεία, μαντεία, γοητεία, κλπ.), αλλά η προέλευση της θεωρίας είναι δύσκολο να αποτυπωθεί. Βέβαια οι λόγιοι της Ελληνιστικής Αιγύπτου έχοντας επίγνωση του πολιτισμικού παρελθόντος της Αιγύπτου δεν διαπίστωναν ότι κάτι νέο συμβαίνει στην αστρολογία ή στα κείμενα με αναφορά τη μαγεία, εξακολουθούσαν δε να έχουν μεγάλο σεβασμό στην σοφία της Αιγύπτου, καθώς εξακολουθούσε να παρέχει γνώση και σοφία¹⁰⁴. Οι μάγοι θεωρούνταν ευσεβείς άνθρωποι, για τους οποίους πίστευαν ότι είχαν την εύνοια του θεού, σύμφωνα με τις εντολές του Ερμή του Τρισμέγιστου¹⁰⁵.

Η φιλοσοφική θεωρία πρότεινε τον φιλοσοφικό στοχασμό, ως την οδό που θα οδηγούσε τους μαθητευόμενους στην «κάθαρση» ή την αρετή και στην ικανότητα της επαφής με το θείο. Για την καλύτερη επίτευξη αυτού υπήρχε η σχέση και με τη μαγεία, όπου τα τελετουργικά να λειτουργούν ως ο τρόπος έκφρασης και ενδυνάμωσης του μαθητευόμενου αλλά και του μυημένου¹⁰⁶. Αυτός ο τρόπος έκφρασης για την κάθαρση μας παραδίδεται στους XXIII και XXIV λόγους της ερμητικής πραγματείας, που ονομάζεται *Κόρη Κόσμου*¹⁰⁷, μέσα από τις διδασκαλίες της Ίσιδας προς τον Ωρο, όπου εκεί ο Ερμής παρουσιάζεται ως αυτός που έχει αντικρύσει τον «παντεπόπτη οφθαλμό» και έχει κατακτήσει την ακριβή γνώση

¹⁰¹ Ronaldo,2010,24

¹⁰² Ερμητικά κείμενα,1998,σ11

¹⁰³ Ronaldo,2010,89

¹⁰⁴ Ως άνω

¹⁰⁵ Ronaldo,2010,89

¹⁰⁶ Ως άνω

¹⁰⁷ Εννοείται η κόρη του παντεπόπτη οφθαλμού

και του οποίου η ψυχή είχε συμπάθεια προς τα ουράνια μυστήρια, ως παράδειγμα για τους μαθητευόμενους μύστες¹⁰⁸. Σε αυτό το κείμενο ο Ερμής ο Τρισμέγιστος εμφανίζει ένα χαρακτήρα ο οποίος προσδίδει έμπνευση, έχει μαγικές δεξιότητες, οι οποίες σε συνδυασμό με την πνευματική ευσέβεια, προσδίδουν στον μνημένο ένα θεουργικό χαρακτήρα. Οι οπαδοί του Ερμητισμού γνωρίζουν και την τεχνική και την φιλοσοφική θεωρία ώστε να φτάσουν στη Γνώση του θεού, χωρίς να είναι σαφές ποια ήταν η λαϊκή τελετουργική ερμητική μαγεία, ή πόσο δημοφιλή ήταν τα φιλοσοφικά ερμητικά κείμενα αλλά και ποιες κοινωνικές τάξεις τις ακολουθούσαν¹⁰⁹.

¹⁰⁸ Ερμητικά κείμενα, 1998, 174

¹⁰⁹ Ronaldo, 2010, 96

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Επιλογή και σχολιασμός αποσπασμάτων από τα ερμητικά κείμενα

Το *Corpus Hermeticum* είναι μια σειρά κειμένων με ένα πνευματικό προσανατολισμό με μοναδικό στόχο την θεία αποκάλυψη μέσα από τις νοθεσίες και τις διδασκαλίες του Ερμή του Τρισμέγιστου. Είναι ένα έργο γραμμένο στην Ελληνική γλώσσα για να δείξει στους Έλληνες, κατ' αρχή της Αιγύπτου, και όχι μόνο, ότι ο καθένας μπορεί να ακολουθεί μια πορεία προς την Γνώση και προς την γνώση του θεού¹¹⁰.

Είναι δε η βάση της ερμητικής διδασκαλίας, πραγματεύεται δε θέματα σχετικά με την μαγεία, την αστρολογία και την αλχημεία με επιρροές από τις διδασκαλίες του Πλατωνισμού, του Στωικισμού, του Ιουδαϊσμού και του Γνωστικισμού. Όλες αυτές οι διδασκαλίες εκφράζουν τον χαρακτήρα της Ύστερης Αρχαιότητας¹¹¹, τα κείμενα γράφτηκαν κατά την Ελληνιστική περίοδο στην Αλεξάνδρεια, μεταξύ του 1^{ου} και του 3^{ου} αι. μ.Χ., γεγονός που τους έδωσε κοσμοπολίτικο χαρακτήρα. Μέσα από τα κείμενα αναπτύχθηκε μια φιλοσοφική-θεοσοφική λογοτεχνία, η οποία εμπεριέχεται στο *Corpus Hermeticum*, στο λατινικό πρωτότυπο *Asclepius*, αλλά και το (κώδικα) *Nag Hamandi* στην αιγυπτιακή κοπτική, και σε αποσπασματικά κείμενα από τους χριστιανούς πατέρες της εκκλησίας, εθνικούς φιλοσόφους, βυζαντινούς λόγιους και ερμηνευτές, αλλά και από Άραβες λόγιους.

Ο πιο σημαντικός αριθμός κειμένων, γράφτηκε στην ελληνική γλώσσα πίσω από το όνομα του Ερμή του Τρισμέγιστου, όπως κάποιοι μαθητές υιοθετούσαν το όνομα του δασκάλου τους, έτσι και οι συγγραφείς των κειμένων αυτών υιοθέτησαν το όνομα του Ερμή του Τρισμέγιστου, είτε για μεγαλύτερο κύρος, είτε από ταπεινοφροσύνη, είτε για πολιτικές και θρησκευτικές αιτίες. Οι Αιγύπτιοι συγγραφείς των κειμένων, ιερείς οι περισσότεροι, αν και έγραφαν στην ελληνική γλώσσα αφού είχαν υψηλή ελληνική παιδεία, ασκούν κριτική στην ελληνική φιλοσοφία και γλώσσα, επειδή θεωρούν ότι η γλώσσα των Ελλήνων διαστρεβλώνει το νόημα και την δύναμη του ερμητικού λόγου, όπως αναφέρεται στον Ις' Λόγο §1 ως «*ἔτι ἀσαφειστάτη, τῶν Ἑλλήνων ὕστερον βουληθέντων τὴν ἡμετέραν διάλεκτον εἰς τὴν ἰδίαν μεθερμηνεῦσαι, ὅπερ ἔσται τῶν γεγραμμένων μεγίστη διαστροφή τε καὶ ἀσάφεια*» και πιστεύουν ότι «*ὁ λόγος τῆ πατρώα διαλέκτῳ ἐρμηνευόμενος ἔχει σαφὴ τὸν τῶν λόγων νοῦν...καὶ ἡ τῶν Αἰγυπτίων ὀνομάτων ἐν ἑαυτῇ ἔχει τὴν ἐνέργειαν τῶν λεγομένων*»¹¹².

¹¹⁰ Ronaldo,2010,141

¹¹¹ Martin,2004,373

¹¹² Ερμής Τρισμέγιστος,Άπαντα, Β τ.σ.307

Μέσα από τα ερμητικά κείμενα, δίνεται η δυνατότητα στον άνθρωπο να συμμετάσχει στη θάναση του θεού, αν προετοιμάσει σωστά την ψυχή του απομακρύνοντας την από τα γήινα, όπως αναφέρει συνοπτικά η διδασκαλία των ερμητικών κειμένων (Β. Χλέτσος σε άρθρο του στον ιστότοπο Μυθαγωγία:

«Ο άνθρωπος, λοιπόν, μπορεί να οδηγηθεί πάλι στην θέωση μέσα από την απόκτηση της γνώσης, κατανοώντας πρώτα από όλα τους νόμους που διέπουν το σύμπαν και εν συνεχεία μέσα από την δική του καλλιέργεια, έχοντας αποκτήσει αυτογνωσία και αποφεύγοντας να κάνει κακό σε άλλους ανθρώπους. Μόνο μέσα από την προσπάθειά μας να εξισώσουμε τον εαυτό μας με τον θεό μπορούμε να τον κατανοήσουμε, αφού μόνο τα όμοια έλκονται και αλληλοκατανοούνται. Η αρετή, λοιπόν, η σωφροσύνη και η ευσέβεια είναι η γνώση του θεού. Συνήθως, όσοι άνθρωποι αποκτήσουν την γνώση αυτή, μετά διαχωρίζουν τον εαυτό τους από τους υπόλοιπους ανθρώπους, αφού δημιουργείται μίας μορφής αμοιβαίας αντιπάθειας αναμεταξύ τους. Οι άνθρωποι της γνώσης, επομένως, «δίνουν την εντύπωση ότι είναι τρελοί, και προκαλούν το γέλιο, καθώς μισούνται και περιφρονούνται και ίσως φονεύονται». Σε αυτό το σημείο είναι που μπορούμε να παρατηρήσουμε και μίας μορφής «ιερού μίσους» απέναντι στο ευρύ κοινό που αποτελείται από αμαθείς»¹¹³.

Τα κείμενα δεν χαρακτηρίζονται από μια κεντρική διδασκαλία ούτε παραπέμπουν σε συγκεκριμένη θρησκευτική δοξασία, γι' αυτό μέσα από τη ανάγνωση των κειμένων διαπιστώνουμε ότι κάθε κείμενο έχει ένα δικό του τίτλο και διαπραγματεύεται ένα δικό του θέμα, το οποίο όμως το βρίσκουμε και σε κάποιον άλλον τίτλο και με διαφορετική τοποθέτηση. Αυτή η διαπίστωση υποθέτει ότι ο συγγραφέας του κάθε κειμένου να είναι διαφορετικός και με διαφορετικό τρόπο ανάλυσης, θέσης και διδασκαλίας στη Ερμητική φιλοσοφία. Ο κάθε συγγραφέας κειμένου προσπαθεί να περάσει δικές του αντιλήψεις, τις οποίες αναλύει με τις όποιες επιδράσεις έχει αλλά με έντονη την ευσέβεια, στο όνομα του Ερμή του Τρισμέγιστου π.χ. το κείμενο ΙΑ Λόγος: «*Νους προς Ερμήν*» και το κείμενο ΙΒ Λόγος: «*Ερμού Τρισμέγιστου: περί Νου κοινού προς Τατ*» και τα δύο κείμενα έχουν ως θέμα τους τον θείο Νου αλλά η διδασκαλία τους δίνεται με διαφορετικό τρόπο. Πιθανόν να ήθελαν να προσδώσουν ένα πιο ισχυρό αλλά ταυτόχρονα και πιο μυστικιστικό χαρακτήρα στα κείμενά τους χρησιμοποιώντας ονόματα από το αιγυπτιακό θρησκευτικό υπόβαθρο, ίσως και για πολιτικούς λόγους, κατά την ρωμαϊκή περίοδο, αποδίδοντάς τα συγγραφικά στον Ερμή τον Τρισμέγιστο.

Όπως έχει αναφερθεί η *αλήθεια* είναι το βασικό στοιχείο για τους ερμητιστές με την οποία επιτυγχάνεται η γνώση του θεού καθώς «*ή γάρ γνῶσις αὐτοῦ καί θεία σιωπή ἐστὶ καὶ καταργία πασῶν τῶν αἰσθήσεων*» Λόγος Ι' §5.10, και κατ' επέκταση η ένωση του ανθρώπου

¹¹³ Χλέτσος σε άρθρο του στον ιστότοπο Μυθαγωγία([www/mythagogia.com/ermhstrismegistos/2014](http://www.mythagogia.com/ermhstrismegistos/2014))

μαζί του, έτσι στον ΙΑ΄ Λόγο §20 αναφέρεται χαρακτηριστικά «ἐάν οὖν μὴ σεαυτὸν ἐξισάσης τῷ θεῷ, τον θεόν νοήσαι οὐ δύνασαι. τό γάρ ὁμοιον τῷ ὁμοίῳ νοητόν» δηλαδή για να κατανοήσει κάποιος τον θεό πρέπει να εξισωθεί μαζί του κατά τα πάντα, αυτή βέβαια την θεωρία την βρίσκουμε και στη χριστιανική διδασκαλία *περί θεώσεως* του πιστού. Αντίθετα είναι πολύ μεγάλο κακό, έως αμαρτίας για τους ερμητιστές η μη γνώση του θεού, όπως αναφέρεται στην §21 του ίδιου λόγου ΙΑ΄ «*ἢ γάρ τελεία κακία, τό αγνοεῖν τό θεῖον*», καθώς πίστευαν ότι αυτό του στερούσε τη δύναμη να αποφεύγει τα κακά δαιμόνια και τις δυνάμεις του υλικού κόσμου, ταυτόχρονα δίδασκαν ότι η «*κακία δε ψυχῆς ἀγνωσία*»§8.6 Ἰ΄Λόγος και κατά συνέπεια αμαρτία και η ψυχή «*τυφλώττουσα*»§8.8 Ἰ΄Λόγος απομακρύνεται από το Αγαθό (τον θεό), όπου κατά συνέπεια η γνώση του θεού είναι αυτή που του δίνει δύναμη και θέληση να είναι κοντά του και ότι μπορεί, εφ' όσον είναι έτοιμος, ανά πάσα στιγμή να τον συναντήσει ΙΑ΄Λόγος§21

« τό δέ δύνασθαι γνῶναι καί θελῆσαι καί ἐλπίσαι, ὁδός ἐστίν *ἑυθεῖα*
ἰδία† τοῦ ἀγαθοῦ φέρουσα και ῥαδία. ὁδεύοντί σοι πανταχοῦ
συναντήσῃ και πανταχοῦ ὀφθῆσεται, ὅπου και ὅτε οὐ προσδοκᾷς
γρηγοροῦντι, κοιμωμένῳ, πλέοντι, ὁδεύοντι, νυκτός, ἡμέρας, λαλοῦντι,
σιωπῶντι»¹¹⁴.

Σε όλη αυτή τη θέση περί βαθειάς γνώσης του θεού δείχνει τις αιγυπτιακές επιδράσεις στις δοξασίες των ερμητιστών, καθώς στη αιγυπτιακή σωτηριολογία διαφοροποιείται ο “άνθρωπος της γνώσης” (*rhw*) από τον “άγνου” άνθρωπο (*ihmw*)¹¹⁵.

Τα κείμενα έχουν μυστικιστικό περιεχόμενο, που σκοπό έχει να δώσει στον μαθητευόμενο μια πνευματική και ηθική πορεία, γι' αυτό εμπεριέχει έντονη ηθικοπλαστική τάση, σωτηριολογικό χαρακτήρα, και συγκεκριμένο τρόπο ζωής, τα οποία πρέπει να κατέχουν σημαντική θέση στη ζωή του πιστού, με απώτερο στόχο την προετοιμασία του ανθρώπου για την κάθαρση για την τέλεια γνώση και την ένωση του με τον Νου(θεό). Όλη αυτή η διδασκαλία έκανε πιο αποδεκτά κάποια ερμητικά κείμενα στους μετέπειτα χριστιανούς συγγραφείς έναντι των άλλων παγανιστικών κειμένων¹¹⁶, καθώς ποτέ δεν τα καταδίκασαν ως αιρετικά και αρκετοί εκκλησιαστικοί συγγραφείς τα σεβάστηκαν, τα μελέτησαν, τα ερμήνευσαν¹¹⁷.

Τα ερμαϊκά κείμενα στο *Corpus Hermeticum* είναι πολλά, όμως τρία κείμενα-λόγοι φανερώνουν την μυστική γνώση του θεού και την προσέγγισή του. Αυτά είναι ο Α Λόγος «*ο Ποιμάνδρης*» ο οποίος αποτελεί την περίληψη της φιλοσοφίας της ερμητικής διδασκαλίας μέσα από την κοσμογονία, το δεύτερο σημαντικό κείμενο είναι ο Ι Λόγος «*Κλειδί*» όπου

¹¹⁴ Ερμης Τρισμέγιστος, Άπαντα

¹¹⁵ chapter II

¹¹⁶ Ερμής Τρισμέγιστος Άπαντα,2001,εισ

¹¹⁷ Μαραβέλια,2003,σ299

μέσα του αποτυπώνεται η προσπάθεια της ψυχής να ανυψωθεί στον θεό ήδη από την παρούσα ζωή, και το τρίτο σημαντικό κείμενο είναι ο ΙΓ Λόγος «Περί Παλλιγενεσίας», το οποίο περιγράφει το στάδιο της μυστικιστικής προετοιμασίας του πιστού ώστε να έρθει «εις Παλλιγενεσία» δηλαδή αναγέννηση. Στα άλλα ερμητικά κείμενα περιγράφεται ο τρόπος της ανύψωσης της ψυχής του ανθρώπου μέσα από την βαθειά γνώση του θεού αλλά και της απαλλαγής του από τον υλικό κόσμο. Γενικά μέσα από τα κείμενα ο μύστης οδηγείται στη αληθινή γνώση και νόημα της θεϊκής αποκάλυψης.

3.1 Λόγος Α': Ο Ποιμάνδρης

Ο Ποιμάνδρης, δηλαδή αυτός που ποιμαίνει, είναι ένα κείμενο που προσδίδει στο μύστη την αισιοδοξία ότι θα απολάβει τη βαθειά θεϊκή γνώση. Ο Νους (δηλαδή ο θεός) εμφανίζεται, στο μύστη, μέσω του Ερμή του Τρισμέγιστου σαν σε όραμα και μέσα από το θεϊκό φως, και του γνωρίζει την πραγματική φύση των όντων αλλά και τον ίδιο τον θεό. Όλο το κείμενο, το οποίο θεωρείται το πλέον πλήρες σε νοήματα κείμενο, προετοιμάζει τον πιστό ώστε να ενδυναμωθεί τόσο που να μπορέσει να δεχτεί και να διαδώσει την μυστική διδασκαλία του Ερμή ώστε η αλήθεια του θεού να γίνει κτήμα του ανθρώπινου γένους για την άνοδο της ψυχής και της σωτηρίας του¹¹⁸. Μέσα στο κείμενο διακρίνεται το κοσμογονικό, το ανθρωπογονικό και το σωτηριολογικό μέρος, ώστε ο πιστός να έρθει σε απόλυτη γνώση της θέλησης του θεού για τον κόσμο το σύμπαν και τον άνθρωπο

Ο συγγραφέας του έργου έχει δεχτεί επιρροές από τον Ιουδαϊσμό, την αιγυπτιακή θρησκεία και τον Χριστιανισμό τις οποίες έχει προσαρμόσει στην ερμητική διδασκαλία του και συγγραφή του έργου του. Η αρχή της αποκαλυπτικής διήγησης της δημιουργίας του κόσμου ξεκινάει §2 «*Ἐγὼ μὲν, φησίν, εἰμί ὁ Ποιμάνδρης, ὁ τῆς ἀύθεντίας νοῦς*», η αρχή εμφανίζει ομοιότητα με την αρχή του Κατὰ Ιωάννη Ευαγγέλιον Α'1. «*Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ θεὸς ἦν ὁ Λόγος*»¹¹⁹(Α',§1 σ. 367), αν και δεν υπάρχουν στοιχεία επιρροών από τη χριστιανική διδασκαλία, η ομοιότητα της δήλωσης της παρουσίας του Υπέρτατου Ὄντος είναι εμφανής, και ο ερμαϊκός συγγραφέας φαίνεται να έχει δεχτεί κάποια επίδραση. Ο δε θεός εμφανίζεται έτοιμος να δεχτεί το αίτημα των ανθρώπων που γνωρίζουν αρκεί «*καλεῖν μου τὸ ὄνομα καὶ λέγοντά μοι, τι βούλει ἀκούσαι καὶ θεάσασθαι, καὶ νοήσας μαθεῖν καὶ γνῶναι*»§1

Η κύρια αποκάλυψη φανερώνεται στους στίχους §4-11 όπου αρχίζει να αφηγείται την δημιουργία του κόσμου, και μας ιστορεί ότι «*τοῦτο εἰπὼν...εἶτα μεταβαλλόμενον τὸ σκότος εἰς ὑγρᾶν τινα φύσιν, ἀφάτως τεταραγμένην καὶ καπνὸν ἀποδιδούσαν, ὡς ἀπὸ πυρός,*

¹¹⁸ Ερμής Τρισμέγιστος,2001,εισ.

¹¹⁹ Κατὰ Ιωάννη Ευαγγέλιον Α'

καί τινα ἦχον ἀποτελοῦσαν ἀνεκλάλητον γοῶδη· εἶτα βοή ἐξ αὐτῆς ἀσυνάρθρως ἐξεπέμπετο, ὡς εἰκάσαι φωνῆ πυρός»§4, ἐδώ ο αἰγυπτιακός μῦθος της δημιουργίας με τη αρχέτυπο Νουν, δείχνει την ὅποια επίδραση δέχτηκε ἀπό το αἰγυπτιακό θρησκευτικό περιβάλλον του. Η διαφορά που υπάρχει στην ερμητική κοσμογονία εἶναι στην: §8.5 «Ἐκ βουλῆς θεοῦ, ἦτις λαβοῦσα τόν Λόγον καί ἰδοῦσα τόν καλόν κόσμον ἐμμήσατο, κοσμοποιηθεῖσα διά τῶν ἑαυτῆς στοιχείων καί γεννημάτων ψυχῶν», καθώς η «βουλή του θεοῦ» ἦταν που ἐπαίξε σημαντικό ρόλο στη δημιουργία του σύμπαντος κόσμου και του ἀνθρώπου, ἀφού μας ἐχει ἀναφέρει, ὅτι κατ' ἀρχή ὑπῆρχε μόνο ο Νους και μέσα ἀπό τη ἀμορφη και σκοτεινή μάζα διαχωρίζει το νοητό φως, δηλαδή τον κόσμο, τη γη και το νερό, ὡς η πηγὴ της ζωῆς, και πάλι ο συγγραφέας δείχνει την τυχόν χριστιανική ἐπιρροή του. Στους στίχους §12-23 ἀναφέρεται στην δημιουργία του ορατοῦ και ἀοράτου σύμπαντος, «ὁ δέ πάντων πατήρ ὁ Νοῦς, ὢν ζωὴ καί φῶς, ἀπεκύησεν Ἄνθρωπον αὐτῷ ἴσον, οὗ ἡράσθη ὡς ἰδίου τόκου· περικαλλῆς γάρ, τήν τοῦ πατρὸς εἰκόνα ἔχων· ὄντως γάρ καί ὁ θεός ἡράσθη τῆς ἰδίας μορφῆς, παρέδωκε τὰ ἑαυτοῦ πάντα δημιουργήματα»§12. Και καθώς εἶδε ὅτι «τον καλόν κόσμο», «εκ βουλῆς» του «ἀπεκύησεν Ἄνθρωπον αὐτῷ ἴσον»§12.2, και ἐπειδὴ θέλησε στο τέλειο αὐτό δημιούργημα να ὑπάρχει κάποιος να το θαυμάζει και να το χαίρεται, ἐτσι ἔκανε τον ἀνθρωπο, δίνοντάς του ὁμως τη μορφή του, ἀλλά και ἐπειδὴ τον ἀγάπησε τον τοποθέτησε σε ἀνώτερο ἐπίπεδο πάνω στην δημιουργία του και του την παρέδωσε ολόκληρη σε αὐτόν. Σε ὅλο αὐτό το σημεῖο ὑπάρχει ταύτιση με το βιβλίο της Γένεσης των Ἰουδαίων, πιθανή ἐπιρροή ἀπό τους Ἰουδαίους της Αἰγύπτου. Επειδὴ οἱ ἀνθρωποὶ ἐξέπεσαν στην ἀμαρτία, και θέλοντας την σωτηρία του ὡς του ἀνώτερου των δημιουργημάτων του, μας φανερώνει τον τρόπο της σωτηρίας του στους στίχους §24-26 « εἶ μοι πάντα, ὡς ἐβουλόμην, ἐδίδαξας, ὦ Νοῦς, ἔτι δέ μοι εἶπέ <περί> τῆς ἀνόδου τῆς γινομένης», ὅπου σε ὅλο αὐτό το τμήμα του Λόγου μας ἀφηγεῖται την καταγωγή της ψυχῆς, την ἐνσάρκωση, την ἐξέλιξη και τον τρόπο της πορείας για τον ἐσχατο προορισμό, ἀφού δώσει ἐξήγησι «πρός ταῦτα ὁ Ποιμάνδρης εἶπε, Πρῶτον μὲν ἐν τῇ ἀναλύσει τοῦ σώματος τοῦ ὑλικοῦ παραδίδως αὐτό τό σῶμα εἰς ἀλλοίωσιν, καί τό εἶδος ὃ εἶχες ἀφανές γίνεται, καί το ἦθος τῶ δαίμονι ἀνερέρητον παραδίδως, καί αἱ αἰσθήσεις τοῦ σώματος εἰς τὰς ἑαυτῶν πηγὰς ἐπανέρχονται, μέρη γινόμενα καί πάλιν συνανιστάμενα εἰς τὰς ἐνεργείας. Καί ὁ θυμός καί ἡ ἐπιθυμία εἰς τήν ἄλογον φύσιν χωρεῖ»§24.3, στοίχοι που μας παραπέμπουν σε ἰουδαϊκές ἐπιρροές ἢ και σε αἰγυπτιακές, με τον στίχο «τω δαίμονι ἀνερέρητον παραδίδως» ὅπου, σύμφωνα με την αἰγυπτιακή νεκρολογία, οἱ ψυχές με την βοήθεια του δαίμονα περνοῦν μέχρι την ψυχοστασία ἀπό διάφορα στάδια. Αφού ἔχουν δοθεῖ ὅλες οἱ παραινήσεις στους ἐπόμενους στίχους, προτρέπει για την διδασκαλία, § 26.11 «...οὐχ ὡς πάντα παραλαβὼν καθοδηγός γίνῃ τοῖς ἀξίοις, ὅπως τό γένος της ἀνθρωπότητος διά σοῦ ὑπό θεοῦ σωθῆ;», και §27.4 «...καί ἦργμαὶ κηρύσσειν τοῖς ἀνθρώποις τό τῆς εὐσεβείας καί γνώσεως κάλλος», γιατί με την διδασκαλία και την ἀτομική καθοδήγησι οἱ ἀνθρωποὶ θα γνωρίζουν την σωτηρία, την εὐσεβεία και τέλος την γνώση του θεοῦ, καθώς η εὐσεβεία, κατά την

ερμητική παράδοση, είναι η σημαντικότερη αρετή που πρέπει να έχει ο κάθε άνθρωπος, ο οποίος αποζητά την γνώση του θείου, και ως εκ τούτου για τον μύστη «...τοῦτο ἔστι τό ἀγαθόν τέλος τοῖς γνῶσιν ἐσχηκόσι, θεωῆναι»§26.10,

Αφού γνωρίσει όλα αυτά ο μύστης πλέον έχει χρέος να ευχαριστεί το θεό για ότι δημιούργησε, και για ότι άνθρωπος γίνεται δέκτης όλων των δημιουργημάτων αυτών, και ζητά η προσευχή του να γίνεται δεκτή «διό δίδωμι ἐκ ψυχῆς καί ἰσχύος ὄλης εὐλογίαν τῷ πατρί θεῷ» §30.9 με πολλαπλές δοξολογίες και την προσφώνηση “Άγιος”, επηρεασμένος ο συγγραφέας του Λόγου από την Ιουδαϊκή παράδοση αλλά και με εκφράσεις που παραπέμπουν σε αιγυπτιακές προσφωνήσεις για τον θεό και τον Φαραώ πχ «ἅγιος εἶ, ὁ λόγῳ συστησάμενος τά ὄντα ἅγιος εἶ, ὁ πάσης ὑπεροχῆς μείζων»§31.4+31.8¹²⁰.

3.2 Λόγος Ι': «Κλειδί»

Ο δέκατος λόγος έχει τον διακριτικό τίτλο «Κλεις», ο οποίος δείχνει να είναι συνέχεια μιας προηγούμενης διδασκαλίας, είναι λόγος νουθεσίας, την διδασκαλία την κάνει ο ίδιος ο Ερμής ο Τρισμέγιστος. Στην αρχή αφού αναφέρεται στο θεό και τις υποστάσεις του, τον κόσμο, το σύμπαν και τον άνθρωπο, στη συνέχεια αποτυπώνει τη θεοσοφική διδασκαλία, με νουθεσία για τη ψυχή, και πως να ανυψωθεί στον θεό ήδη από την παρούσα ζωή. Η διδασκαλία του μπορεί να θεωρηθεί ως ο τρόπος, το “κλειδί” για την μύηση στην ερμητική θεωρία. Ο Ερμής εδώ, νουθετεί τον υιό του Τατ, και κατά συνέπεια τον καθένα άνθρωπο χωριστά, που θέλει να γνωρίσει τον θεό, να προσεύχεται στον ένα θεό, αφού ο θεός είναι ο *αἴτιος δε ὁ πατήρ τῶν τέκνων καί τῆς σπορᾶς καί τῆς τροφῆς.*»§3 δηλαδή ο κύριος των πάντων. Ο Ερμής αναφέρει ακόμα στον Τατ, και στους πιστούς, ότι ο θεός που πρέπει να προσεύχεσαι είναι ο αιώνιος, ο δημιουργός του κόσμου τον οποίον βλέπεις μέσα από αυτόν, αλλά του εφιστά την προσοχή ότι ξεχωρίζει αυτούς που μετέχουν στην ουσία του, δηλαδή τον άνθρωπο « ὁ μὲν γάρ κόσμος καί ὁ ἥλιος, τῶν κατά μετουσίαν καί αὐτός πατήρ, οὐκέτι δε τοῦ ἀγαθοῦ τοῖς ζῴοις ἴσως αἴτιος ἔστιν, οὐδέ τοῦ ζῆν»§2.6 τονίζοντας για άλλη μια φορά την αγαθότητα του θεού και τον πρωτεύοντα ρόλο της δημιουργίας του, τον άνθρωπο. Ο οποίος για να κατανοήσει την εικόνα(την δημιουργία του) του θεού, ο οποίος είναι αόρατος, πρέπει να αποκτήσει την μεγαλύτερη αρετή, την γνώση «τούναντίον δέ ἀρετή ψυχῆς γνῶσις· ὁ γάρ γνούς καί ἀγαθός καί εὐσεβής καί ἤδη θεῖος»§9, καθώς μέσα από την δημιουργία γίνεται ορατός, και μεγάλη η δυστυχία στους ανθρώπους, «αὕτη καταδίκη ψυχῆς κακῆς»§8.5, αυτών που η κακία κυριαρχεί στη ψυχή τους, γιατί δεν θα γευτούν την αθανασία και την θέα του θεού. Επειδή «..ὁ μὲν κόσμος πρῶτος,»§12.1 ως η πρώτη δημιουργία και «ὁ δε ἄνθρωπος δεύτερον ζῶον μετὰ τόν

¹²⁰ Ερμής Τρισμέγιστος, πάντα

κόσμον»§12.2 έχει καταστεί το πρώτο από τα θνητά και το μόνο κοινό που έχει με τα ζώα είναι το έμψυχον, αλλά η «*ψυχή δέ ανθρώπου όχεΐται τον τρόπον τοῦτον ό νοῦς έν τῷ λόγῳ, ό λόγος έν τῇ ψυχῇ, ή ψυχή έν τῷ πνεύματι*» §13, και ως εκ τούτου είναι θνητός και κακός, γι' αυτό και πρέπει να αποκτήσει αυτό «*τοῦτο μόνον σωτήριον άνθρωπω έστίν*» §15.3 την γνώση του θεού. Ο Ερμής αναφέρει ότι μόνο με την βαθειά γνώση, την προσευχή και την τάξη ο άνθρωπος κυριαρχεί στο δικό του πνεύμα, και στη γη. Όλη δε αυτή η προσπάθεια αποβαίνει ο τρόπος που θα ακολουθήσει για να γίνει «*αὐτη είς τόν Όλυμπον ανάβασις*»§15.3, ώστε τότε να φτάσει στη θέωση, ώστε να γίνει αντιληπτός ο θεός από τους γνώστες, καθώς μόνο ο άνθρωπος μπορεί να προσεύχεται. Τελικά τονίζεται ότι την ανάβαση μπορούν να την πραγματοποιήσουν οι ανθρώπινες ψυχές που έχουν εξασκηθεί έτσι ώστε να αποκτήσουν την μόνη ιδιότητα του θεού, δηλαδή του αγαθού νου, αφού «*ό μέν οὔν θεός και πατήρ και το αγαθόν, ὡ Τάτ, τήν αὐτήν έχει φύσιν*»§1.4 την οποία και μπορούν να πάρουν εφόσον κάνουν τον αγώνα της ευσέβειας. Ο Ερμής νουθετεί λέγοντας ότι οι ψυχές των ανθρώπων πρέπει να επικοινωνούν με τις ψυχές των ανώτερων όντων γιατί εκεί υπάρχει ο θεός «*ὡ τέκνον, εύχαριστοῦντα τῷ θεῷ δεῖ εύχεσθαι καλοῦ τοῦ νοῦ τυχεῖν....έπιμελοῦνται δέ οί κρείττονες τῶν έλαττόνων, θεοί μέν ανθρώπων...*»§22, καθώς με τη συναναστροφή αυτή φροντίζει ο άνθρωπος να είναι σε αδιάλειπτη προσευχή με τον θεό, καθώς “τίποτε δεν είναι πιο θεϊκό και πιο δραστικό και πιο ενωτικό των ανθρώπων με τους θεούς και των θεών με τους ανθρώπους”. Η βαθειά γνώση του θεού, η προσευχή και η επικοινωνία μαζί του και με τα άλλα ανώτερα όντα είναι αυτά με τα οποία ευχαριστεύεται ο θεός, γι αυτό και η ψυχή δεν πρέπει να είναι οκνηρή «*ψυχή δε ανθρώπου όχεΐται τόν τρόπον τοῦτον, ό νοῦς έν τῷ λόγῳ, ό λόγος έν τῇ ψυχῇ, ή ψυχή έν τῷ πνεύματι*»§13, γιατί όπως έχει προαναφέρει εκεί βρίσκεται η διαφορά με τα άλλα όντα της δημιουργίας.

Όλο το κείμενο διαπνέεται από τον ευσεβισμό της ερμητικής διδασκαλίας, ο ερμαϊκός συγγραφέας, εδώ, τοποθετεί τον λόγο του και κάνει αναφορές στην αρχαία ελληνική μυθολογία, στις μορφές του Κρόνου , του Ουρανού , ως προγόνους τους, αλλά και ως τον τόπο που μπορεί να δει ο πιστός τον θεό, το σημείο αναφοράς για το ελληνικό πάνθεον, τον Όλυμπο, δείγμα της ελληνικότητας του ή της επιρροής του από την ελληνική θρησκευτική παράδοση. Οι αλληλεπιδράσεις των Πλατωνικών θεωριών και του Γνωστικισμού φαίνονται αμυδρά, με τις ιδιότητες του θεού, ως αγαθός και αόρατος, και με την έμφαση στις νουθεσίες που αφορά την τέλεια γνώση των διδασκαλιών για τη δημιουργία του κόσμου και του ανθρώπου ώστε να μπορέσει ο μαθητής να έρθει σε επαφή με τον θεό¹²¹.

¹²¹ Ερμής Τρισμέγιστος, Άπαντα

3.3 Λόγος ΙΓ': «Περί Παλλιγενεσίας»

Ο ΙΓ' Λόγος *«Περί Παλλιγενεσίας»*, περιγράφει το στάδιο της μυστικιστικής προετοιμασίας του πιστού ώστε να έρθει «εις Παλλιγενεσία» δηλαδή σε αναγέννηση του μέσα από τον νου και την ένωσή του με τον θεό. Η συνομιλία γίνεται μεταξύ του Ερμή του Τρισμέγιστου με τον υιό του Τατ ενώ κατεβαίνουν ένα βουνό, μετά την απορία του Τατ για την αναγέννηση, *«τόν τῆς παλλιγενεσίας λόγον μαθεῖν»*§1.6, καθώς ο Ερμής είχε πληροφορήσει τον Τατ *«ὅταν μέλλῃς κόσμον ἀπαλλοτριουῖσθαι, παραδιδόναι μοι»*§1.8 ότι δηλαδή αυτό θα το κάνει όταν πρόκειται να αποξενωθεί από τον αισθητό κόσμο. Η αναφορά, ως τόπου διεξαγωγής του διαλόγου, που γίνεται στο βουνό, είναι επίδραση από την ελληνική, αιγυπτιακή και ιουδαϊκή θρησκευτική παράδοση, καθώς το βουνό υπάρχει σε αυτές αλλά και στις άλλες ανατολικές θρησκείες, ως ο τόπος αναχώρησης και καθαρμού. Το βουνό θεωρείται το δυσπρόσιτο αυτό σημείο στο οποίο κατοικεί ο θεός και εποπτεύει τον κόσμο, αλλά δηλώνει επίσης και το υψηλό νοητό σημείο ανάβασης της γνώσης του πιστού προς θέαση του θείου, η *«εἰς τόν Ὀλυμπον ἀνάβασις»*§15.3» αναφέρει ο Ερμής στο Τατ στον Ι' Λόγο.

Ο διάλογος γίνεται με πολλούς συμβολισμούς και μυστικιστικές φράσεις και αρχίζει με την απορία του Τατ, την δική μας δηλαδή απορία, *«λέγε μοι καί τοῦτο· τίς ἐστὶ γενεσιουργός τῆς παλλιγενεσίας;»*§4.5 για να πάρει τη απάντηση από τον Ερμή *«Ὁ τοῦ θεοῦ παῖς, ἄνθρωπος εἷς, θελήματι θεοῦ»*§4.6. Ο Ερμής συμβουλεύει τον Τατ ότι η σοφία βρίσκεται στη σιωπή και η σπορά είναι το αληθινό αγαθό, καθώς ο σπόρος είναι ο αληθινός λόγος που πέφτει στη ψυχή του ανθρώπου ώστε να αναγεννηθεί μέσα του ο νέος άνθρωπος με την θέωση. Στις πολλές απορίες του Τατ, και κατά συνέπεια και δικές μας, σχετικά με την αναγέννηση ο Ερμής του απαντά *«οὐκ ἔχω λέγειν»*§3.6 και του απαντά έμμεσα με την περιγραφή της δικής του βιωματικής παλλιγενεσίας, *«γεγεννημένην ἐξ ἑλέου θεοῦ»*§3.6, και του αναφέρει ότι η αναγεννημένη του ύπαρξη είναι αόρατη καθώς *«δι' οὗ ἔστιν ἰδεῖν»*, με τα υλικά μάτια, καθώς το υλικό σώμα παραμένει. Στην απορία του Τατ πως μπορεί να γίνει γνώστης αυτής της θεϊκής κατάστασης του απαντά ότι *«θέλησον καὶ γίνεται»* αφού του συστήνει να απαλλαγεί *«κάθαραι σεαυτόν ἀπὸ τῶν ἀλόγων τῆς ὕλης τιμωριῶν»*§7.5 από μια σειρά τιμωριῶν δηλαδή αμαρτιῶν οι οποίες προέρχονται από τον υλικό κόσμο και στεναχωρούν την ψυχή και τη απομακρύνουν από την ευχαρίστηση της γνώσης του θεού, και του απαριθμεί μια σειρά από αμαρτίες με πρώτη και σοβαρότερη την άγνοια.

Του επιστὰ την προσοχή ότι με τις αμαρτίες ὅπως εἶναι ὁ θυμὸς καὶ ἡ πλεονεξία ὅτι εἶναι μεγάλες αμαρτίες καθώς αυτές απομακρύνουν τον νου από τις σωστές σκέψεις και δεν μπορεί να έρθει σε αναγέννηση αφού προσκολλάται στα γήινα, καθώς τα γήινα αποσπούν τον νου και το σώμα από την θεϊκή του υπόσταση. Στις νουθεσίες ο Ερμής υπενθυμίζει και τονίζει την δυαδική υπόσταση του ανθρώπου, δηλαδή την αθάνατη θεϊκή και την υλική θνητή *«ἐάν οὖν μάθῃς αὐτόν ἐκ ζωῆς καὶ φωτός ὄντα καὶ ὅτι ἐκ τούτων τυγχάνεις, εἰς ζωὴν πάλιν*

χωρήσεις»§21.6 Α' Λόγος, γιατί μέσα από την αθάνατη υπόσταση μπορεί να επιστρέψει στον θεό, ενώ με την υλική υπόσταση διαφθείρεται και το σώμα και ο νους του ανθρώπου και προσκολλάται στην κακία και την αμαρτία. Το έργο του ανθρώπου είναι να καθαγιάζει την ψυχή του και να την ασφαλίζει από τις πλάνες του νου σώματος, καθώς τα κακά δημιουργούνται από τις επιθυμίες του σώματος. Ο Ερμής συνεχίζει «*ἦλθεν ἡμῖν γνώσις θεοῦ*»§8.5 και αφού έχει εκδιωχτεί η άγνοια και με τη χαρά της γνώσης φτάνει ο άνθρωπος στην αλήθεια και το απόλυτο αγαθό, «*χαῖρε, ὦ τέκνον, ανακαθαιρόμενος ταῖς τοῦ θεοῦ δυνάμεσιν, εἰς συνάρθρωσιν τοῦ Λόγου*»§8.3. Το απόλυτο αγαθό μαζί με την ζωή και το φως κάνει το άνθρωπο δυνατό στο σκοτάδι και διώχνει τις αμαρτίες και τότε «*ἐγνωκας, ὦ τέκνον, τῆς παλλιγενεσίας τόν τρόπον*»§10, ο οποίος επετεύχθη μέσα από την φιλευσπλαχνία του θεού. Μετά δε την παλλιγενεσία η προσοχή της μη διάσπασης του νου και του λόγου πρέπει να είναι μεγάλη καθώς ο μύστης πλέον βρίσκεται σε επαφή με τον θεϊκό λόγο. Με αυτή την αναγέννηση θυμίζει στον Τατ, και στον καθένα άνθρωπο, «*ἀγνοεῖς ὅτι θεός πέφυκας καί τοῦ ἑνός παῖς, ὁ κάγω;*»§14.7, ότι δηλαδή γίνεται μια θεϊκή γέννηση, η οποία ευχαριστεί την ψυχή, η οποία με τη σειρά της να «*ἠσύχασον, ὦ τέκνον, καί τῆς ἀρμοζούσης νῦν ἄκουε εὐλογίας, ...περί καταφοράν τοῦ ἡλίου δύνοντος, προσκύνει...ἠσύχασον, ὦ τέκνον*»§16 και θα πρέπει να ευλογήσει τον θεό με πρόποντες ύμνους οι οποίοι «*οὐ διδάσκεται, ἀλλά κρύπτεται ἐν σιγῇ*»§16. Εδώ ο Ερμής τονίζει έντονα την ησυχία καθώς σε αυτό το σημείο του λόγου τονίζει το «*ἠσύχασον ὦ τέκνον*» και στη αρχή και στο τέλος θέλοντας να τονίσει την σιωπή η οποία αναφέρθηκε στην αρχή ως «*ἡ νοητική σοφία βρίσκεται στη σιωπή*». Στη κρυπτή υμνωδία καλείται η φύση ολόκληρη να υμνήσει τον δημιουργό της, ο αναγεννημένος Τατ καλείται να υμνήσει το *Παν* και το *Ένα* ως τον δημιουργό του σύμπαντος κόσμου, και ο θεός δέχεται την υμνωδία και ο Τατ γνώρισε καλύτερα τον εαυτόν του, ως γιος του θεού αλλά και τον θεό.

Σημαντικό στοιχείο στο λόγο παίζει η σειρά που αναφέρει τις προϋποθέσεις που πρέπει να έχει ο μύστης για το στάδιο της κάθαρσης, ώστε να βιώσει την Παλλιγενεσίαν, την οποία αφού βιώσει αντικαθιστά τις αμαρτίες του με την δύναμη του θεού η οποία τον οδηγεί στην εμπειρία της θέωσης. Τελικό στάδιο της παλλιγενεσίας είναι η ευχαριστία του μύστη προς τον θεό. Βασικό δε στοιχείο για την παλλιγενεσία είναι η βαθειά γνώση της ερμαϊκής μύησης, δηλαδή να γνωρίζει τη διδασκαλία του Ποιμάνδρη, ο οποίος αναφέρεται στον λόγο ως «*ο της αυθεντίας νους*»§15. Επίσης να απευθύνει προσευχή στο θεό τον δημιουργό του σύμπαντος με την ψυχή του¹²².

¹²² Ερμής Τρισμέγιστος, Άπαντα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η επίδραση του Ερμητισμού

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το ενδιαφέρον για τον ερμητισμό στη Δύση άρχισε να διαδίδεται όπως ήδη έχει αναφερθεί μετά την Αναγέννηση, από δε τον 17^ο αι. μέχρι και σήμερα έγινε εντονότερο μέσα από την διαμόρφωση της αντίληψης για τους διαφορετικούς πολιτισμούς και κυρίως του Αιγυπτιακού. Η ανακάλυψη και εξήγηση αυτών των αρχαίων πολιτισμών, έδωσε το έναυσμα ώστε να σχηματιστεί μια διαφορετική εικόνα για τον πολιτισμικό χαρακτήρα στην Αίγυπτο, η οποία έδωσε την ευκαιρία να αναβιώσει ένα νέο φαινόμενο, στην οποία αναπτύχθηκε ο μύθος ότι τα πάντα προέρχονταν από την Αίγυπτο, ως «η γη της χαμένης γνώσης»¹²³. Οι επιδράσεις αυτές βρήκαν εκφραστές στη εσωτερική φιλοσοφία, στη θρησκεία, στον αποκρυφισμό, τάσεις και αναζητήσεις πολύ έντονες κατά τους νεότερους χρόνους. Από τις αρχές του 20^{ου} αι. εμφανίστηκε μια μεγάλη στροφή των ανθρώπων στη θεοσοφία και κατ' επέκταση στον Ερμητισμό, με πολλές μεταφράσεις και εκδόσεις των ερμητικών κειμένων, κριτικές αναλύσεις με επιστημονική μεθοδολογία. Όλη αυτή την στροφή η Μαραβέλια την χαρακτηρίζει ως «ψυχολογική αντίδραση στην αγχογενή ζωή της τεχνολογικής περιόδου και του ατομισμού/απομονωτισμού που διανύουμε» θεωρώντας το ως «υποκατάστατο σύγχρονης θρησκείας»¹²⁴.

Μέσα όμως από την μελέτη μας δίνεται μια ακόμα πραγματική εικόνα του κινήματος και της κατανόησής του. Έτσι η θεωρία του Ερμητισμού αναπτύχθηκε ακόμα περισσότερο και έχει πλέον πάρει άλλες διαστάσεις, καθώς το κύριο υπόβαθρο για τη ανάπτυξη του ήταν η αιγυπτιακή του προέλευση, το μυστήριο και η μαγεία που κρύβεται, κυρίως δε μετά και την ανακάλυψη του κώδικα *Nag Hamadi* το 1945, με ερμητικά κείμενα και με γνωστικό περιεχόμενο. Το στοιχείο αυτό χρησιμοποιήθηκε και αποτέλεσε ένα ακόμα αντικείμενο εκπαιδευτικών και μη ερευνητικών εργασιών, αλλά και για την ανάπτυξη νέων θεωριών και πεποιθήσεων για την στάση ζωής του ανθρώπου αλλά και για την μετά θάνατον ζωή στις νέες φιλοσοφικές τάσεις.

Όμως ήδη ο ερμητισμός ως θεοσοφικό ρεύμα είχε απασχολήσει την Ανατολή τους λόγιους, τους φιλόσοφους και είχε αλληλεπίδραση με φιλοσοφικά ή θρησκευτικά κινήματα, όπως τον Γνωστικισμό, όπου με το φιλοσοφικό αυτό κίνημα ήταν σχεδόν σε παράλληλη επίδραση,

¹²³ Ronaldo,2010,σ.87

¹²⁴ Μαραβέλια,2003,2

αργότερα επηρέασε τον σουφισμό, το θεοσοφικό κίνημα του Ισλάμ, για τα οποία θα δοθούν μερικά στοιχεία.

4.1 Γνωστικισμός

Με το όρο «Γνωστικισμός» θεωρούμε ένα φιλοσοφικό και θεοσοφικό κίνημα το οποίο αναπτύχθηκε στην Ανατολική Μεσόγειο, κυρίως στα μεγάλα αστικά κέντρα, όπως η Αλεξάνδρεια, η Αντιόχεια, η Έφεσος, η Ρώμη κατά την Ελληνιστική και Ρωμαϊκή Εποχή. Κοινό χαρακτηριστικό του ήταν ο εκλεκτικισμός της σκέψης και ο συγκρητισμός με τον οποίο αφομοίωνε τις ιδέες και θεωρίες, σε μια εποχή που υπήρξε έντονη η ανάμιξη των φιλοσοφικών και θρησκευτικών διδασκαλιών¹²⁵. Έλληνες κυρίως φιλόσοφοι, εξοικειωμένοι με τον μυστικισμό και τις μυστηριακές λατρείες, αντλούσαν ιδέες από κάθε είδους πηγές, όπως την ελληνική φιλοσοφία, κυρίως την πλατωνική, το αιγυπτιακό θρησκευτικό υπόβαθρο, τον ορφισμό, τον ερμητισμό, τον ιουδαϊσμό¹²⁶, και δίδασκαν την σημασία της Γνώσης με ένα εσωτερικό και πνευματικό λόγο ο οποίος είχε μια ιδιαίτερη διανοητική διάσταση¹²⁷.

Ο Γνωστικισμός φανερώνει ακριβώς την σκέψη για σωτηρία κατά την παρούσα αλλά και μετά θάνατον ζωή κατά την Ύστερη Αρχαιότητα. Το κίνημα αποτελούσε ένα σωτηριολογικό θρησκευτικό κίνημα το οποίο περιελάμβανε στοιχεία των διαφόρων αυτών θρησκευτικών, φιλοσοφικών και πολιτισμικών στοιχείων, δηλαδή, ελληνικά. Περσικά, χριστιανικά και ιουδαϊκά. Όλες αυτές οι επιδράσεις που δέχτηκε τον επηρέασαν τόσο όσο, ώστε να έχει διαφορετικές απόψεις οι διδασκαλίες του, η βάση και η παραδοχή όμως όλων των διδασκαλιών του ήταν βασισμένη στην έννοια της μυστικιστικής Γνώσης, καθώς υπήρχε η αντίληψη ότι μόνο η καλλιέργεια της εσωτερικής γνώσης βοηθά στην κατανόηση του υπερβατικού και στην ατομική λύτρωση. Ο όρος χρησιμοποιήθηκε για να περιγράψει θρησκευτικές ομάδες των πρώτων μ.Χ αιώνων και ο Γ. Γαλίτης σε άρθρο του αναφέρει ότι, ο «Γνωστικισμός δεν είναι μια θρησκεία ή μια αίρεση, καθώς δεν έχει ενιαίο και συγκροτημένο σύνολο ιδεών ή δογμάτων και δεν αποτελούσε συγκροτημένο σώμα»¹²⁸.

Ο Γνωστικισμός αναπτύχθηκε την ίδια περίοδο με το κίνημα του Ερμητισμού, με μερικές αλληλεπιδράσεις μεταξύ των ρευμάτων αυτών, στα οποία υπήρξαν διαφορές αλλά και ομοιότητες. Όπως αναφέρει ο Π. Μαρίνης σε άρθρο του στο περιοδικό «Ελληνικόν Πάνθεον» «το φαινόμενον δεν οφείλεται εις ένα άμεσο δανεισμό αλλά πηγάζει εκ του ότι όλα τα ρεύματα εξαρτώνται εκ του τρέχοντος νοητικού πλαισίου και απαντούν εις τας κοινάς ανάγκας της ψυχοσυνθέσεως των ανθρώπων της εποχής των...», δηλαδή εκτός από το γενικό

¹²⁵ Πλωτίνος, 1995, σ. 37

¹²⁶ Γαλίτης, 2007

¹²⁷ Martin, 2004, 351

¹²⁸ Γαλίτης, 2007

κλίμα της Εποχής, οι ομοιότητες που θα πρέπει να αναζητηθούν είναι στο ότι και στα δύο κινήματα, λόγω της επίσημης κωδικοποίησης των δοξασιών τους χρησιμοποιούνται αμφότερα οι ιδέες και η λογοτεχνία του άλλου¹²⁹. Ωστόσο υπερέχουν οι βασικές αρχές του ερμητισμού, οι οποίες διαποτίζουν τις αντιλήψεις των Γνωστικών, αφού πίστευαν στη απόκτηση της τέλει και βαθιάς γνώσης, με σκοπό τη σωτηρία της ψυχής των ανθρώπων, η οποία αυτή φέρνει τελικά την λύτρωση και όχι η πίστη, μια αναφορά του 6^{ου} αι. μ.Χ από Βαλεντίνο Γνωστικιστή ότι η ομάδα του έφερε το όνομα “Ερμαίοι”, δείγμα ότι ο ερμητισμός είχε βαθμό επιρροής σε γνωστικές ομάδες. Στοιχεία δε γνωστικής επίδρασης σε ερμητικά κείμενα βρίσκουμε στο Α’ Λόγο Α§22.13& §23, όπου αναφέρεται: *«Έχοντας τον ρόλο του φύλακα θα αποκλείσω τις εισόδους των κακών και άτιμων επενεργειών, αποκόπτοντας τις φαντασιώσεις τους. Από τους ανόητους, τους κακούς, τους πονηρούς, τους φθονερούς, τους πλεονέκτες, τους φονιάδες και τους ασεβείς είμαι μακριά, παραδίδοντάς τους στον τιμωρό δαίμονα»*¹³⁰, καθώς οι γνωστικοί πίστευαν για τους εαυτούς τους ότι υπερείχαν των άλλων ανθρώπων επειδή αυτοί κατείχαν την απόλυτη γνώση. Κατέτασσαν δε εξ αιτίας αυτής της αντίληψης τους ανθρώπους, με βάση την γνωστική τους καλλιέργεια, σε τρεις κατηγορίες: τους πνευματικούς, τους ψυχικούς και τους χοϊκούς, ως το βασικό χαρακτηριστικό της σωτηρίας τους¹³¹. Οι ερμητικοί είχαν τάσεις αναχωρητισμού και ασκητισμού, αντίθετα οι γνωστικοί ζούσαν κοσμική ζωή¹³². Όμως η αιγυπτιακή σκέψη για τον θάνατο απασχόλησε τους Γνωστικούς ως μια επίδραση από το αιγυπτιακό θρησκευτικό περιβάλλον. Η αιγυπτιακή κειμενογραφία, κείμενα σαρκοφάγων, τα κείμενα των Μέσου και Νέου βασιλείου αποτελούν σημαντικό και χαρακτηριστικό κεφάλαιο στην γνωστική σκέψη περί θανάτου και πορείας του νεκρού στην μετά θάνατον ζωή του. Οι γνωστικοί έχουν σαφή διάκριση μεταξύ του φυσικού θανάτου και του πνευματικού θανάτου, θεωρώντας τον πνευματικό θάνατο χειρότερο από τον φυσικό, δοξασία που πέρασε και στον χριστιανισμό, στο σουφισμό¹³³.

Ο Γνωστικισμός, αντίθετα με τον ερμητισμό ο οποίος είχε ως βάση της διδασκαλίας του τις νουθεσίες του Ερμή του Τρισμέγιστου, δεν είχε κάποιον ώστε να αντλούν τους κανόνες ή τις διδασκαλίες, και οι ομάδες δρούσαν αυτόνομα, μάλλον ως θρησκευτικό κίνημα, το οποίο με τις διδασκαλίες του, μέσα από την φιλοσοφία, σκοπό είχε την κατανόηση και λύση των υπαρξιακών προβλημάτων των ανθρώπων, τα οποία είχαν δημιουργηθεί με τη «σχετικοποίηση του θρησκευτικού βιώματος» από τις υπάρχουσες θρησκείες και την άνθηση των μυστηριακών λατρειών¹³⁴. Ομάδες Γνωστικών αναφέρονται οι Σηθιανοί, οι Καϊνίτες, οι Μαρκιωνίτες, οι Μανιχαίοι κ.α., οι οποίες είχαν και διαφορετική άποψη στις διδασκαλίες

¹²⁹ Ronaldo,2010,σ178

¹³⁰Ερμης Τρισμέγιστος, 2001,εισ

¹³¹ Γαλίτης, 2007

¹³² Μαραβέλια,2003,σ299

¹³³ ChapterII

¹³⁴ Γαλίτης,2007

τους περί της γνώσης του θείου και της λύτρωσής τους, αλλά και της κοσμικής συμπεριφοράς των οπαδών του. Τις διδασκαλίες τους τις αντλούσαν, όπως αναφέρθηκε, από διάφορες φιλοσοφικές θεωρίες, θρησκείες ή θρησκευτικά κινήματα, με την εμφάνιση και εξάπλωση όμως του Χριστιανισμού, κάποιες ομάδες Γνωστικών, προσέλαβαν την μορφή του Χριστού και την ενέταξαν στη διδασκαλία του, ως τον «Σωτήρα», για τον οποίο έλεγαν, ότι είναι αυτός που θα «*ὀδηγήσει ὑμᾶς εἰς πάσαν τὴν ἀλήθειαν*»(Ιωάννη ΙΣΤ',§28 σ. 443) ερμηνεύοντας το εδάφιο από το Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο, αφού φέρει την τέλεια γνώση και ήρθε να την μεταδώσει, και μόνο αν γνωρίσει κάποιος σε βάθος τη διδασκαλία του μπορεί να σωθεί. Αυτές τους οι απόψεις απεικονίζονται στη δυαρχικότητα του θείου, καθώς δίδασκαν ότι δεν υπάρχει ένας θεός αλλά δύο, δηλαδή ο θεός του καλού, και ο θεός του κακού, φανερή η επίδραση του Ζωροαστρισμού αλλά και του αιγυπτιακού θρησκευτικού υπόβαθρου, και θεωρούσαν ότι τον ορατό κόσμο είχε υπό την προστασία του ένας κατώτερος θεός, καθώς ο κόσμος αντιπροσώπευε το τυραννικό σύστημα εξουσίας, και την φυλακή του πνεύματος στο υλικό σώμα. Αυτό το δίδασκαν και το πίστευαν για να μπορέσουν να εξηγήσουν το κακό, τον πόνο και τις δυστυχίες που υπήρχε στον κόσμο. Επίσης για τον Χριστό δεν θεωρούσαν ότι ανήκε σε αυτόν τον κόσμο, εξηγώντας και παραφράζοντας την φράση του Χριστού από το κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο «*ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου*»(Ιωάννη Η',§64 σ. 407), αλλά ήρθε ως ο τέλειος γνώστης της αλήθειας. Μέσα στις παραδοχές τους υπάρχουν και οι φιλοσοφικές έννοιες όπως ο Νους, η Σοφία, ο Λόγος, καθώς ο Νους και ο Λόγος θεωρούν ότι ενυπάρχουν στον άνθρωπο, επίδραση από τον Ερμητισμό. Μέσα από τον *κώδικα του Nag Hamandi* απεικονίζεται η πραγματική κοινωνία μεταξύ των δύο κινήματων, όπου μέσα από τα κείμενα επιβεβαιώνεται η αλληλεπίδραση του τρόπου αποδοχής των εκατέρωθεν δοξασιών, αφού ερμητιστές και γνωστικοί δάσκαλοι, ζώντας στα ίδια περιβάλλοντα, αντάλλαξαν ίδιες παραδόσεις, δοξασίες, γνώμες και πεποιθήσεις¹³⁵. Έχουν περισσότερα κοινά στοιχεία στην διδασκαλία τους με τον ρεύμα του Νεοπλατωνισμού στα θέματα που αναλύουν και εμβαθύνουν, όμως οι αντιθέσεις τους βρίσκονται εκεί όπου ο Νεοπλατωνισμός θεωρεί τον αισθητό κόσμο ως πρωτεύουσα θέση στη διδασκαλία τους, ο Γνωστικισμός το θεωρεί ως δευτερεύουσα, όπως επίσης και το γεγονός ότι για τους Νεοπλατωνιστές παίζει σημαντικό ρόλο η σωτηρία της ψυχής για την μετά θάνατον ζωή, ενώ οι Γνωστικοί θεωρούν ότι η επίγεια ζωή έχει μεγαλύτερη σημασία¹³⁶. Ο Πλωτίνος ορίζει τους Γνωστικούς σε εσωτεριστικές ή μαγικές ομάδες με παραλλαγές στις διδασκαλίες τους. Μεταξύ των γνωστικών υπήρχαν εθνικές και χριστιανικές ομάδες¹³⁷.

Παρόλα αυτά δεν υπάρχουν σαφείς πληροφορίες για τις τελετουργίες τους καθώς μόνο στο «Κατά Φίλιππον» Ευαγγέλιο υπάρχουν αναφορές για αυτές, οι οποίες

¹³⁵ Ronaldo,2010,σ179

¹³⁶ Πλωτίνος,1995,σ.41

¹³⁷ Ronaldo,2010,σ178

παρουσιάζουν μια σειρά από τελετές με συμβολικό χαρακτήρα. Οι Γνωστικοί είχαν μια σειρά από μυστηριακές τελετές όπως όλες οι μυστηριακές θρησκείες και κινήματα της εποχής, ο Ερμητισμός, ο Μιθραϊσμός κλπ.

Σημαντικά πράγματα για τους Γνωστικούς μαθαίνουμε από εκκλησιαστικούς συγγραφείς, όπως ο Κλήμης ο Αλεξανδρεύς, ο Ωριγένης, ο Ειρηναίος ο Λουγδούνου, αλλά και από εθνικούς φιλοσόφους, όπως ο Πλωτίνος, ο Πορφύριος και ο Κέλσος, οι οποίοι πρώτοι έγραψαν, σχολίασαν ή καταδίκασαν τον Γνωστικισμό, καθώς ήταν σύγχρονος με την ζωή τους ή ακόμα από αναφορές σε επιστολές για την αντίκρουση του Γνωστικισμού από τους Αποστόλους, με την παραίνεση *«εκτρεπόμενος τας βεβήλους κενοφωνίας και αντιθέσεις της ψευδωνύμου γνώσεως»* όπως αναφέρεται στην Α' επιστολή του Παύλου προς τον Τιμόθεο. Αναφορά γίνεται και στο βιβλίο του Πλωτίνου “Εννεάδες” σε ένα έργο του με τίτλο: *«Ενάντια στους γνωστικούς»* (Π9[=33], σ. 230) με χαρακτηριστική αναφορά στη δυαρχικότητα του θεού, στο “Ένα” και “το Καλό” *«το Ένα δεν είναι αρχικά κάτι άλλο και ύστερα Ένα, όπως και το καλό είναι αρχικά κάτι άλλο και ύστερα καλό»* (Π9[=33], §1.5,σ. 230) θέλοντας να τονίσει την μοναδικότητα του θεού του Ενός και να απορρίψει τη δυαρχικότητα. Αναφέρεται δε και ένας ακόμα τίτλος *«Ενάντια σ' εκείνους που ονομάζουν τον δημιουργό του κόσμου κακό και κακό τον κόσμο»* χρησιμοποιημένοι από τον Πορφύριο, για την ίδια αιτία της δυαρχικότητας, δείγμα την πολεμική που δέχτηκε ο Γνωστικισμός και από τους Νεοπλατωνιστές φιλοσόφους, ο οποίος βρισκόταν περίπου στη δύση του¹³⁸.

Οι πληροφορίες για τον Γνωστικισμό, που διασώθηκαν στα έργα των αντιφρονούντων συγγραφέων, και στις δοξασίες τους για τον Γνωστικισμό, είναι σημαντικές για τους μελετητές του, καθώς στα κείμενά τους οι γνωστικοί συγγραφείς έδιναν τη μορφή των εκκλησιαστικών έργων συγγραφής, και τα παρουσίαζαν πίσω από αναγνωρισμένα εκκλησιαστικά πρόσωπα, όχι για να μην προβληθούν, όπως έκανε ο ερμητικός συγγραφέας, αλλά για να περάσουν τις απόψεις τους σε ευρύτερο πεδίο με μεγαλύτερη ευκολία(Χρήστου, Ελληνική Πατρολογία).

Περί τα τέλη του 4^{ου} αι. μ.Χ. *«ήντινες επαγγελλόμενοι περί την πίστιν ήστόχησαν»*(Α' Τιμ.6.21) κατά την ρήση του Αποστόλου Παύλου, θέλοντας να δείξει ότι οι διδασκαλίες των Γνωστικών δεν θα γίνουν αποδεκτές από τους πιστούς, το κίνημα του Γνωστικισμού αρχίζει να χάνεται.

Ιδιαίτερη έμφαση μπορεί να δοθεί στη μελέτη για τα στοιχεία που βοήθησαν στην άνοδο των μεταγενέστερων και σύγχρονων Γνωστικών αιρέσεων. Καθώς οι διδασκαλίες τους επηρέασαν κάποιες θεοσοφικές ομάδες, και άφησαν πολλές χριστιανικές αιρέσεις, οι οποίες επέδρασαν και ταλάνισαν τον χριστιανικό κόσμο με ένταση μέχρι περίπου τον 15^ο αι.. Κατάλοιπά του σήμερα βλέπουμε και με επίδραση ισλαμικών στοιχείων, στους Δρούζους του

¹³⁸ Πλωτίνος,1995,σ.37

Λιβάνου και της Δαμασκού. Στην Αναγέννηση μετά την εμφάνιση του ερμητισμού, το ενδιαφέρον για μυστικιστικές θεωρίες έδωσε μια νέα ώθηση ανάγνωσης του Γνωστικισμού στους σύγχρονους φιλόσοφους και λόγιους καθώς θεώρησαν ότι τα κείμενά τους ήταν συνέχεια των μυστών της Ανατολής. Νεοφυή θεοσοφικά κινήματα, παραθρησκευτικές οργανώσεις, θεοσοφικά τάγματα, θεωρούν τον Γνωστικισμό όπως και τον Ερμητισμό προδρόμους του σύγχρονου αποκρυφισμού και των εσωτερικών διδασκαλιών και τους οπαδούς του ως μύστες και γνώστες των μυστηριακών λατρειών¹³⁹. Όλες αυτές οι οργανώσεις θεωρούν μεν την αρχή τους στο Γνωστικισμό αλλά δεν έχουν καμιά συνέχεια της θεωρίας του, καθώς έχουν αναμειχθεί με πολλά σημερινά πανθησκευτικά, πολιτικά στοιχεία, με τα γνωστικά, ερμητικά, ορφικά ή άλλες θεωρίες της Ύστερης Αρχαιότητας.

4.2 Σουφισμός

“Κάποιος πήγε στην πόρτα του Αγαπημένου και χτύπησε. Μια φωνή ρώτησε «Ποιός είναι;» Αυτός απάντησε «Εγώ είμαι.» Η φωνή είπε «Δεν υπάρχει χώρος για Μένα και Σένα.»

Η πόρτα ασφαλίστηκε. Μετά από ένα χρόνο μόνωσης και στερήσεων, επέστρεψε και ξαναχτύπησε. Μια φωνή από μέσα ρώτησε «Ποιός είναι;» Ο άνθρωπος αποκρίθηκε «Είμαι Εσύ.» Τότε η πόρτα άνοιξε γι’ αυτόν.

Τζαλαουντίν Ρουμί

Ο Σουφισμός προέρχεται από τη λέξη «σουφ» που σημαίνει μάλλινος κατά μία εκδοχή, σε μια άλλη εκδοχή προέρχεται από τη ελληνική λέξη “σοφία”(άρθρο www/σουφισμός). Ο Φετχουλλάχ Γκιουλέν στο άρθρο του για τον σουφισμό και τις ρίζες του αναφέρει: Σουφισμός είναι ο δρόμος που ακολουθούν οι Σούφι για να φτάσουν στην Αλήθεια: Τον Θεό. Ενώ αυτός ο όρος εκφράζει συνήθως τη θεωρητική ή τη φιλοσοφική διάσταση αυτής της αναζήτησης, η φυσική ή η πρακτική διάσταση αναφέρεται συχνά με τη φράση: «είμαι δερβίσης».

Ο Σουφισμός, είναι ένα εσωτερικό ρεύμα που κινείται μέσα στους κόλπους του Ισλαμισμού, αλλά δεν προέρχεται από το Ισλάμ. Ενυπάρχει μέσα από τα στοιχεία της μονοθεϊστικής θρησκείας αλλά βασίζεται στην ύπαρξη μιας Υπέρτατης θεότητας ως “θεός”, “ο Ένας”, όπου οι άνθρωποι αποτελούν μέρος της δημιουργίας του σύμπαντος κόσμου που μαζί με τις άλλες δημιουργίες αποτελούν το τέλειο δημιούργημα του “Ενός”. Η άποψη αυτή

¹³⁹ Γαλίτης, 2007

ενυπάρχει και στη διδασκαλία του Ερμητισμού κυρίως στον Ποιμάνδρη, καθώς ο Ερμητισμός δεν έσβησε στον κόσμο του Ισλάμ. Εκεί οι Άραβες φιλόσοφοι μεταφράζουν, μελετούν και αναλύουν την ελληνική φιλοσοφία και λογοτεχνία και μεταξύ αυτών και τα ερμητικά κείμενα.

Η Σουφιστική διδασκαλία είναι ευέλικτη, όπως και η ερμητική, και προσφέρει μια εξευγενισμένη αντίληψη για τον θεό, τον άνθρωπο και την όλη κτίση, μέσα από τον συνδυασμό “Δασκάλου-Μαθητού”. Οι Σούφι υποστηρίζουν ότι είναι μια εσωτερική διδασκαλία, και πως όλοι οι άνθρωποι έχουν τις δυνατότητες για εσωτερική ανάπτυξη, στα πλαίσια του Ισλάμ, που συμβιβάζεται με την ορθοδοξία του Κορανίου. Μερικές σχολές ή Τάγματα του Σουφισμού θεωρούν ότι η σειρά διαδοχής των δασκάλων τους φτάνει μέχρι το Μωάμεθ, και άλλα μέχρι τον Ουβάις Ελ Καρνί, που πέθανε τον 7ο αι. και δεν συνάντησε ποτέ τον Μωάμεθ. Υπάρχουν και μερικοί σοφοί Σούφι που υποστηρίζουν ότι οι εσωτερικές τους διδασκαλίες είναι χιλιάδων χρόνων και αντιστοιχούν και συνδέονται με τα ρεύματα του Ερμή του Τρισμέγιστου ή του Θωθ των αρχαίων Αιγυπτίων, του Πυθαγόρα, του Πλάτωνα και άλλων αρχαίων σοφών.

Ο Σουφισμός στηρίζεται στον μυστικισμό με στόχο την ένωση του πιστού με τον Θεό, και ο Γκιουλέν αναφέρει ότι ο «Σουφισμός είναι ο δρόμος τον οποίον ακολουθούν οι άνθρωποι που, έχοντας καταφέρει να απαλλαγούν από τις ανθρώπινες διαστροφές και αδυναμίες με σκοπό να αποκτήσουν αγγελικές αρετές και να προσφέρουν ευχαρίστηση στον θεό, ζουν σύμφωνα με τις απαιτήσεις της γνώσης και της αγάπης του και βιώνουν την πνευματική απόλαυση που επακολουθεί». Ο σούφι δάσκαλος Τζουνάντ αλ Μπαγκντάνι (πέθανε το 910) μας ορίζει τον σουφισμό ως εξής, «είναι η αυτοεξόντωση του ανθρώπου και η ένωσή του με τη Θεϊκή υπόσταση και η μόνιμη εγκαταβίωση του ανθρώπου με τον θεό», και ο Αμπου Μουχάμεντ Τζαριρ συμπληρώνει ότι είναι η αντίσταση της σαρκικής υπόστασης στους πειρασμούς και η απόκτηση ηθικών αρετών.

Όλοι αυτοί οι ορισμοί μας περιγράφουν τον απαιτητικό τρόπο ζωής που πρέπει να έχει ο πιστός ώστε να οδηγηθεί στη γνώση του θεού¹⁴⁰, ώστε να έχει την προσωπική σχέση με τον Θεό. Αυτό καθορίζεται μέσα από μια σειρά καθηκόντων και υποχρεώσεων των πιστών οι οποίες αναφέρονται στις φιλοσοφικές-θεοσοφικές αλλά και πρακτικές καθοδηγήσεις του δασκάλου προς τον μαθητή. Οι πρακτικές αυτές είναι ο χορός, η μουσική, η πνευματική καλλιέργεια όπως η ποίηση, οι παραβολές και τα γνωμικά, ο διαλογισμός κλπ.

Όπως πολλοί εσωτεριστές φιλόσοφοι και δάσκαλοι σε όλες τις εποχές δίδαξαν τις αρχές τους με διαφορετικά ονόματα, με συμβολισμούς, με παραβολές, έτσι και πολλοί δάσκαλοι Σούφι έχουν αφήσει πλήθος αποφθεγμάτων τα οποία μας φανερώνουν τον δικό τους τρόπο της διδασκαλίας τους, πχ. ο Τζαλαλαντίν Ρουμι αναφέρει: *«Μόνο δάκρυα μπορούν να καθαρίσουν*

¹⁴⁰ άρθρο, Φ. Γκιουλέν

την εσωτερική μας βρωμιά, όχι το νερό» ή «Θες να πηδήξεις πάνω στα κοφτερά σπαθιά; μη φεύγεις ποτέ χωρίς να πάρεις μαζί σου την πανοπλία της μετάνοιας».

Οι Σούφι διδάσκαλοι θεωρούν ότι όλες οι εσωτερικές διδασκαλίες «οδηγούν στη μία και μόνη αλήθεια» την βαθειά γνώση του θεού και εντέλει την ένωση της ψυχή του πιστού με τον Θεό, η οποία πρέπει να είναι, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Πλωτίνος με μια υπέροχα εύστοχη φράση, ως *«το πέταγμα του Μόνου στον Μόνο»*, και όλα αυτά μέσα από τη αυστηρή πειθαρχία. Όπως και στον Ερμητισμό έτσι και στο σουφισμό υπάρχει σχέση δασκάλου και μαθητή, όπου ο δάσκαλος απευθύνεται στον μαθητή μέσα από συμβουλές, οι οποίες έχουν συμβολικό χαρακτήρα, ώστε, να φτάσει ο μαθητής να καταλάβει τη τέλεια αλήθεια, με την προϋπόθεση να εφαρμόζει και ερμηνεύει πιστά τα διδάγματα. Η όλη διδασκαλία στόχο είχε ο μαθητής να γίνει κάτοχος της Επταπλής Σοφίας και να οδηγηθεί προς την θέωση. Όλες αυτές οι διδασκαλίες, κυρίως προφορικές, του σουφισμού έχουν έντονες επιρροές και αλληλεπιδράσεις από αρχαιότερες φιλοσοφικές-θεοσοφικές παραδόσεις και διδασκαλίες από τους λαούς της Μεσογείου και της Εγγύς Ανατολής, όπως του Νεοπλατωνισμού, του Ιουδαϊσμού, του Γνωστικισμού, του Βουδισμού, του Χριστιανισμού. Από τις πιο σημαντικές επιδράσεις που δέχτηκε ο Σουφισμός ήταν του Νεοπλατωνισμού μέσα από την μελέτη του έργου του Πλωτίνου, από τον οποίον πήραν τη φιλοσοφική θεωρία στην οποία πρέσβευε το ρητό: *« Ο θεός θεωρείται ως πηγή και τέλος όλων και από αυτόν όλα προέρχονται, και σε αυτόν όλα τα πράγματα επιστρέφουν»*. Όπως ο Ερμητισμός είχε επηρεαστεί έντονα από τις Νεοπλατωνικές θεωρίες και ο Σουφισμός έχει δεχτεί σημαντικά στοιχεία από τον ερμητισμό.

Ο Ορφισμός, επηρέασε και αυτός όσο και ο ερμητισμός τον Σουφισμό εκτός των άλλων και στο στοιχείο της παιδείας της μουσικής και του χορού στη θεωρία του, για την οποία θεωρούσαν ότι είχε θεία χαρακτηριστικά και μπορούσε να φτάσει την ανθρώπινη ψυχή και νου σε πολύ υψηλό επίπεδο δηλαδή στην κάθαρση και στην θέωση του θεού. Ο χορός κατά τη αρχαιότητα ήταν ένα μέσο θρησκευτικής έκφρασης και ένας τρόπος επικοινωνίας με τον θεό, ο δε Πλάτωνας αναφέρει για τον χορό στους «Νόμους» ότι δίνει στον άνθρωπο την αίσθηση του ρυθμού και της αρμονίας και ότι είναι χάρισμα των θεών καθώς επιδρά πάνω στον μαθητή, για την χάρη του σώματος του και τη ισορροπία του πνεύματος του¹⁴¹, και *«αποτελεί συστατικό στοιχείο της ταυτότητας του»*¹⁴². Αυτές οι θεωρίες, για τη μουσική και το χορό, βρίσκουν θέση σημαντική και γίνεται αντιπροσωπευτικό στοιχείο του τάγματος των Μεβλεβήδων Σούφι Δερβίσηδων, οι οποίοι με την ήρεμη περιστροφή του χορού τους επιδιώκουν την έκσταση και ένωσή τους με τον θεό, ο χορός τους ονομάζεται *«ο χορός των ουράνιων σφαιρών»*. Ο σφαιρικός χορός αντιπροσωπεύει την ανοδική πορεία του πνεύματος μέσα από τη λογική και το συναίσθημα προς το υπέρτατο Ον και την τελειότητα, καθώς αναφέρει και ο Λόγος I §7.4 *«ούκ ἤκουσας ἐν τοῖς Γενικοῖς ὅτι ἀπό μιᾶς ψυχῆς τῆς τοῦ παντός*

¹⁴¹ Πανάγου-2003,σ221

¹⁴² Kellner/Κουτσούμπα,2003

πᾶσαι αἱ ψυχαὶ εἰσὶν αὐταὶ ἐν τῷ παντὶ κόσμῳ κυλινδούμεναι, ὥσπερ ἀπονενεμημένοι:»¹⁴³ Οι περιστροφές απεικονίζουν τα διαφορετικά στάδια του μυστικού κύκλου προς την τελειότητα σε επτά διακριτά μέρη, σύμφωνα με την ερμητική διδασκαλία για τα επτά στάδια της Σοφίας (Κ.Λυγίζος,άρθρο) π.χ στον Λόγο Δ' §8.5 « ὀρᾶς, ὃ τέκνον, πόσα ἡμᾶς δεῖ σώματα διεξελθεῖν, ... ἵνα πρὸς τὸν ἕνα και μόνον σπεύσωμεν;» καθώς και στον Λόγο Α' §8 «πάντα δε πλήρη ψυχῆς και πάντα κινούμενα, τα μεν περί τον ουρανόν, τα δε περί την γῆν...»¹⁴⁴. Στον ερμητισμό ο θεός είναι ο Ων ή ο Ένας και ο κόσμος είναι η εικόνα του, έτσι και στο σουφισμό ο θεός και ο κόσμος δεν μπορούν να είναι κάτι χωριστό, και η θεωρία του σουφισμού πιστεύει ότι η σχέση του γνώστη της αλήθειας, του μυημένου με τον θεό «είναι ο αγαπών και ο αγαπόμενος»¹⁴⁵. Ο ερμητισμός πρέσβευε την απόλυτη συμμετρία μεταξύ του νοητού και αθέατου κόσμου, η οποία ενυπάρχει μέσα στη φωτεινή ομορφιά αυτού, όπως περιγράφεται στο 5' λόγο των ερμητικών κειμένων αλλά και οι σούφι διδάσκαλοι μέσα από τις παραβολές ή ρητά ή αποφθέγματα τους υμνούν τον θεό για την ομορφιά του κόσμου, όπως πχ. στίχος 766 του Ρουμί «Αυτός που δεν στρέφει το πρόσωπό του σε κανένα άλλο εκτός από το θεό αποκτά αυτό το διάχυτο φως»¹⁴⁶. Και στα δύο κινήματα, τον Ερμητισμό και του Σουφισμού, σημαντική θέση στη διδασκαλία τους κατέχει η βαθειά γνώση της αλήθειας του θεού, η κάθαρση και ο συνεχής και σταδιακός αγώνας της ψυχής για την άνοδο στα ουράνια προς θέαση του θεού.

¹⁴³ Ερμής Τρισμέγιστος Απαντα,2001

¹⁴⁴ Ερμητικά κείμενα, 2001

¹⁴⁵ Μυστακίδου,2002,σ.84

¹⁴⁶ Μυστακίδου,2002,σ.85

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Κατά την ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδο τα φιλοσοφικά, θεοσοφικά και μυστηριακά ρεύματα βρίσκουν πρόσβαση στους ανθρώπους όλων των κοινωνικών τάξεων, για διαφορετικούς λόγους, καθώς όλο αυτό το ενδιαφέρον δεν φαίνεται να είναι μόνο των φιλοσόφων και των διανοουμένων. Ο άνθρωπος της εποχής του θέλει να βρει τρόπο ώστε να κοινωνικοποιηθεί, αλλά τον απασχολεί πολύ περισσότερο η σωτηρία της ψυχής του και η πορεία του στον άλλο κόσμο. Αυτό τον φέρνει κοντά σε νέες λατρείες οι οποίες του υπόσχονται την ελπίδα για μια καλύτερη μεταθανάτια ζωή. Μια τέτοια λατρεία και μορφή είναι ο Ερμής ο Τρισμέγιστος, όπου με την νέα του μορφή, φέρνει την πατρώα θρησκεία πιο κοντά στον καθημερινό άνθρωπο, και γίνεται ο καθοδηγητής του. Αν και δεν υπάρχουν ιερά, οι μυστηριακές τελετές για τον Ερμή τον Τρισμέγιστο γίνονται για τον απλό άνθρωπο το μέσο με το οποίο «ανεβαίνει στον ουρανό και πλησιάζει τον θεό», καθώς ο Θεός είναι “Ένας” και βρίσκεται στον ορατό και αόρατο κόσμο.

Τα ερμαϊκά κείμενα, όπως τα γνωρίζουμε, δεν περιέχουν νέες φιλοσοφικές ή θεολογικές αντιλήψεις, αλλά αντιλήψεις που προϋπάρχουν σε παλαιότερα φιλοσοφικά κείμενα, και με εμφανείς τις επιδράσεις και πιστεύω για την ύπαρξη του θεού, όπως αναφέρεται και στον ΙΒ΄ Λόγου §13 ότι *«ο λόγος είναι ένας και αποδίδεται διαφορετικά και ο ίδιος βρίσκεται και στην Αίγυπτο, στην Περσία και στην Ελλάδα»*.

Κατ’ αρχάς ο Ερμητισμός, ως φιλοσοφικό-θεοσοφικό σύστημα, επιβίωσε κατά την Βυζαντινή περίοδο, ως μια προσπάθεια μελέτης και καταγραφής από τους βυζαντινούς θεολόγους και ερμηνευτές, να κωδικοποιηθούν τα διάφορα κείμενα που υπήρχαν με το όνομα του Ερμή Τρισμέγιστου, τα οποία αποτελούν αποσπασματικές ομάδες φιλοσοφικών κειμένων, με σκοπό να αντικρούσουν αυτά ως αιρετικά, ώστε να αναδειχθούν τα κείμενα που μιλούσαν για την διδασκαλία του Χριστού και την ανωτερότητα του Χριστιανισμού.

Η εποχή που αναπτύχθηκε ο ερμητισμός χαρακτηρίζεται ως εποχή του θρησκευτικού και φιλοσοφικού-θεοσοφικού συγκρητισμού, όπου η σύγκριση και ο παραλληλισμός με άλλα φιλοσοφικά ή θρησκευτικά ρεύματα δίνουν το πλαίσιο της εποχής του. Εδώ ασχοληθήκαμε μόνο με δύο ρεύματα ένα παράλληλο, τον

γνωστικισμό, και ένα με επίδραση από τον ερμητισμό, τον σουφισμό, αν και έχουν διαφορετικές θεολογικές και ιδεολογικές αντιλήψεις.

Ο ερμητισμός για τους ιστορικούς, τους θεολόγους, τους σχολιαστές φιλόλογους αποτελεί μια προσπάθεια να ανακατασκευάσουν, αναλύσουν τον τρόπο της σκέψης των ανθρώπων της Ύστερης Εποχής της Αρχαιότητας καθώς και να συσχετίσουν τις τυχόν επιδράσεις και επιρροές του στη σημερινή πολιτισμική πραγματικότητα.

Οι νέες αυτές τάσεις ανάγνωσης και έρευνας του Ερμητισμού μέσα από τα ερμητικά κείμενα μας βοηθούν στην κατανόηση, στο ευρύτερο πλαίσιο ενός πολιτισμού, του Αιγυπτιακού, κατά την Ύστερη εποχή της Αρχαιότητας, στη καθημερινή ζωή, στο κοινωνικό και θρησκευτικό περιβάλλον και στις ανησυχίες των ανθρώπων της εποχής του. Δίνει δε την δυνατότητα ώστε να γίνουν πιο αντιληπτά τα χαρακτηριστικά του ερμητισμού τα οποία είναι συνδεδεμένα με τον πολιτισμό της Αιγύπτου κατά τη Ελληνιστική και Ρωμαϊκή Εποχή, και θέτουν το θέμα της διερεύνησης των τυχόν κοσμογονικών μύθων και θρύλων, περί αιγυπτιακού υπόβαθρου, που το συνόδευαν. Θεωρώ ότι αυτό αποτελεί ένα δύσκολο εγχείρημα γιατί ο θεϊκός χαρακτήρας του Ερμή του Τρισμέγιστου, με την διπλή καταγωγή, την απώτερη ελληνική ως ο θεός Ερμής, και αιγυπτιακή επίσης ως ο θεός Θωθ, αλλά και οι διδασκαλίες του ήταν κυρίαρχες κατά την εποχή της ανάπτυξής του στην αντίληψη όλων, ώστε συνέβαλαν στην εξάπλωσή του.

Και ενώ γνωρίζουμε μέσα από τα κείμενα τις διδασκαλίες του ερμητισμού, το πώς και το πότε ακριβώς γεννήθηκε το κίνημα παραμένει άγνωστο. Η μελέτη του όμως συμβάλει πολύ στη δημιουργία της νέας εικόνας δεκτικότητας του ανθρώπου απέναντι σε νέες τάσεις και αντιλήψεις σε θρησκευτικά ή αποκρυφιστικά κινήματα ή νέες κοινωνικές, ψυχολογικές, πολιτικές θεωρίες μέσα σε μια τόσο έντονα παγκοσμιοποιημένη εποχή. Σαφώς ελάχιστα κινήματα, ρεύματα, έχουν απασχολήσει τόσο πολύ την εσωτερική παράδοση και επιστήμη όσο το κίνημα του ερμητισμού. Παρόλα αυτά βαθειά μνημένοι προσπάθησαν μέσω των συμβολισμών ή των αλληγοριών να εξηγήσουν τον χαρακτήρα των μυστικών κινήματων, καθώς η ακτινοβολία του Νου-θεού δημιουργού μέσα από τον λόγο του. Όλη αυτή η «αναβίωση» δείχνει την ανάγκη της σύγχρονης εποχής να βρει τη «μαγεία» της ερμητικής σκέψης και της φιλοσοφίας- διδασκαλίας μέσα από τον ορθολογισμό, την επιστήμη και την σύγχρονη σκέψη στην οπτική της φιλοσοφίας της θρησκείας της επιστήμης της μαγείας.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ερμής

Το όνομά του ετυμολογείται από το ρήμα εἶρω που σημαίνει αναγγέλλω, ερέας ή ερμέας Ερμής(αγγελιοφόρος), ανήκε στο Ολυμπιακό Πάνθεον των Ελλήνων. Ήταν γιος του θεού Δία και της Γης, την οποία οι Αρκάδες ονόμαζαν Μαία(«Μανούλα»),η οποία εθεωρείτο και ως μία εκ των θυγατέρων του Άτλαντα, και με τόπο γέννησης το όρος Κυλλήνη.

Ο Ερμής συμβόλιζε την απαρχή του κάθε όντος και της δημιουργικής δύναμης της φύσης. Θεωρείτο δε ακόμα και αρχικός προστάτης των μουσικών και των αοιδών, αφού είχε χαρίσει στους Αρκάδες την *χέλν* (έγχορδο όργανο από καβούκι χελώνας) η οποία συνόδευε τα λόγια των τραγουδιών, τα οποία προσαρμόζονταν πάνω στη μουσική, αυτή η τέχνη της απόδοσης των λόγων σε αρμονία με τη μουσική ονομάστηκε «ερμηνεία», αυτό του έδωσε το προσωνύμιο *Λόγιος*¹⁴⁷. Λατρευόταν ακόμα και ως *Ψυχοπομπός*, καθώς συνόδευε και βοηθούσε τις ψυχές στην πορεία τους στον Κάτω Κόσμο και με αυτή του την ιδιότητα παίρνει το προσωνύμιο Χθόνιος Ερμής. Αναφορά στον Χθόνιο Ερμή έχουμε στον Όμηρο και στους τραγικούς ποιητές. Ο Ερμής συνδέθηκε και με τα περάσματα και τον προσανατολισμό ως ο *Ερμαίος*, γι' αυτό και στους δρόμους και στα σταυροδρόμια υπήρχαν οι Ερμαϊκές στήλες, δηλαδή η κεφαλή του Ερμή που δείχνει την κατεύθυνση. Επίσης έχει συνδεθεί με τα Καβείρια Μυστήρια, τα πιο παλαιά μυστήρια της ελληνικής επικράτειας. Ο Ζελίνσκι σημειώνει ότι ο Ολύμπιος Ερμής είναι ο ιδρυτής της ερμητικής φιλοσοφίας και την θεωρεί θρησκεία καθώς προέρχεται από τον Ερμή, αφού οι μύθοι και οι δοξασίες που τον αφορούσαν είχαν να κάνουν με εσχατολογικά θέματα και με την κοσμογονία. Σύμφωνα με την ερμητική κοσμογονία, οι Αρκάδες λάτρευαν τον Ερμή ως γενάρχη τους, δηλαδή των ανθρώπων, επειδή πίστευαν ότι «οι κοινοί θνητοί προέρχονται μέσα από τη γη», επειδή και ο Ερμής προήλθε από τη Μαία-Γη. Ο Αριστοφάνης γνωρίζει την δοξασία και αναφέρει σε στίχο χορού στο έργο του *Οι Βάτραχοι*: «τον Ερμή τον πρόγονο τιμούμε εμείς, η φυλή που κατοικεί γύρω από την λίμνη» (εννοώντας τους Αρκάδες στην λίμνη Στυμφαλία). Όσον αφορά την εσχατολογική διάσταση της θρησκείας έχει να κάνει με την επαφή του Ερμή με

¹⁴⁷ Ζελινσκι,2001.σ.15-17

τον Κάτω Κόσμο, καθώς η είσοδός του εκεί ήταν εφικτή. Δοξασίες γύρω από αυτή του την ιδιότητα, δηλαδή του θανάτου και της ανάστασης, έχουν διασωθεί σε ανάλογους μύθους όπως της Περσεφόνης ή του Ορφέα και της Ευρυδίκης.

Ο Ερμής έχει και την ιδιότητα του κήρυκα των θεών και είναι ο προστάτης των αγγελιοφόρων, η ιδιότητά του αυτή τον καθιστούσε και το πρότυπο του ευκίνητου και ακμαίου νέου, γι' αυτό και γίνονταν αγώνες εφήβων στο όνομά του: τα Έρμια.

Ακόμα λατρεύεται και ως *λόγιος*, αφού μπορεί να μιλήσει ορθά και να πείθει τον συνομιλητή του και γίνεται προστάτης των ρητόρων και των φιλοσόφων. Σαν έμβλημά του ο Ερμής έχει το *κηρύκειον*, το οποίο κατά τους ελληνιστικούς χρόνους απεικονίζεται με δύο φίδια περιελιγμένα στο πάνω μέρος της ράβδου που δηλώνουν τις ιδιότητές του, του Χθόνιου, του Αγγελιοφόρου, του Λόγιου¹⁴⁸.

Θωθ

Απεικονίζονταν ως άνθρωπος με κεφάλι του πτηνού ίβιδα, το οποίο στην Αρχαία Αίγυπτο, ήταν ιερό πουλί και το σύμβολο του θεού Θωθ. Ο Θωθ(*dhwty*) ήταν ο υπέτρατος θεός, από τους κυρίαρχους και δημοφιλείς θεούς στο πάνθεον της αρχαίας Αιγύπτου, εθεωρείτο δε ως ο ρυθμιστής της ζωής τους¹⁴⁹. Κατ' αρχή υπήρξε ο κυρίαρχος θεός της περιοχής Χνουμ και λατρευόταν εκεί ως ο θεός που δημιούργησε τον κόσμο με τον λόγο του. Αργότερα λατρευόταν στο Αιγυπτιακό Πάνθεον ως ο «κύριος των λόγων του θεού» με σημαντικό κέντρο λατρείας του την Ερμούπολη, με σημαντικό ρόλο στην Κοσμογονία της Ερμούπολης, ως ο θεός που έδωσε ζωή στο σύμπαν μόνο με τον λόγο του, και γι' αυτό πίστευαν ότι κατείχε και την επίγεια σοφία. Δίδαξε στους ανθρώπους την γραφή, την αστρονομία, τα μαθηματικά, την ιατρική. Ακόμα ήταν από τις κυριότερες θεότητες της σελήνης και από αυτή του την ιδιότητα προήλθαν και οι άλλες του ιδιότητες, όπως του γραμματέως της ηλιακής θεότητας τον Ρα, και κατ' επέκταση ο εφευρέτης της γραφής, ο ρυθμιστής των φαραωνικών ιωβηλαίων και του Χρόνου και ο κύριος της σοφίας και του πεπρωμένου. Για την ιδιότητα του γραμματέως του θεού Ρα και της σοφίας των θεών οι ιερείς του απέδιδαν μεγάλο μέρος της ιερής βιβλιογραφίας, όπως π.χ. της Βίβλου

¹⁴⁸ άρθρο του Δρ. Α. Μπίλλη

¹⁴⁹ Μαραβέλια,2003,σ297

των Νεκρών. Με την ιδιότητά του ως βοηθός του Όσιρι, αλλά και ως ρυθμιστής του πεπρωμένου, θεωρείται ότι είναι ο εφευρέτης και των ζυγιστικών σταθμών, είχε θεωρηθεί ως ο βοηθός των νεκρών που προστατεύει την ψυχή στη μεταθανάτια πορεία του από τους εχθρούς (δαίμονες) του κάτω κόσμου, αφού «κανένας θεός(δαίμονας) δεν τον χτυπάει, κανένας μεταφορέας δεν του αντιστέκεται στο δρόμο του, και φροντίζει για το ζύγισμα της ψυχής κατά την ψυχοστασία, καθώς ο Θωθ θεωρείται ως ο πιο ισχυρός από τους θεούς»¹⁵⁰, αυτή η ιδιότητα τον ταύτισε με τον Ολύμπιο Ερμή ως ψυχοπομπό¹⁵¹.

Η σχέση του με τη σελήνη του έδωσε το χαρακτηρισμό ως ο ρυθμιστής της κοσμικής τάξης αλλά και των πολιτειακών θεσμών, κοινωνικών και θρησκευτικών, οι οποίοι ρυθμίζονταν μέσα από διάφορους κανόνες, κείμενα και τύπους λατρείας και μαγικές τελετουργίες οι οποίες είχαν άμεση σχέση και με την maat(*m^ct*), αυτή του η ιδιότητα τον καθιστά και θεό προστάτη της τέχνης της μαγείας.

Ερμής ο Τρισμέγιστος

Είναι το συγκέρασμα του Ολύμπιου Ερμή με τον Αιγύπτιο θεό Θωθ, στην Αίγυπτο αμέσως μετά την άφιξη των Πτολεμαίων. Ο Ερμής ταυτίστηκε με τον Θωθ και άρχισε να λατρεύεται ως Ερμής στη αρχαία πόλη Χνούμ που τώρα ονομαζόταν Ερμούπολη, ως αφιέρωση στο θεό Ερμή¹⁵².

Ο Ερμής ο Τρισμέγιστος, κατά τον βυζαντινό ιστορικό Ιωάννη Μαλάλα(περ. 491-578 μ.Χ.) από την Αντιόχεια, έζησε στα χρόνια της βασιλείας του Φαραώ Σέσωστρη (19^{ος} αι.π.Χ) και ήταν άνδρας πολύ σοφός, ο οποίος είπε ότι υπάρχουν τρεις μέγιστες υποστάσεις αλλά ο θεός είναι ένας. Γι' αυτή του τη διατύπωση οι Αιγύπτιοι του έδωσαν το προσωνύμιο Ερμής ο Τρισμέγιστος¹⁵³. Ο Ronaldo αναφέρει ότι η προσωνυμία του αιγύπτιου Θωθ, στο εξελληνισμένο Ερμής Τρισμέγιστος είχε χρησιμοποιηθεί και από τους Αιγύπτιους πριν την άφιξη του Αλέξανδρου και των Μακεδόνων, και αναφέρει ότι ο Hornung τον τοποθετεί στο αιγυπτιακό περιβάλλον

¹⁵⁰ Ζελίνσκι,2001,σ.57-58

¹⁵¹ Μαραβέγια,2003,σ.297

¹⁵² Ζελίνσκι,2001,56

¹⁵³ Ερμητικά κείμενα, Τσακαλης,1998,σ10

καθώς έχει βρεθεί στήλη της Σαΐτικής περιόδου όπου αναφέρεται με την ονομασία Θωθ¹⁵⁴.

Μερικοί θεωρούν ότι είναι μυθολογικό πρόσωπο, ενώ οι αρχαίοι Έλληνες ισχυρίζονταν ότι βασίλευσε στην αρχαία Αίγυπτο. Οι θρησκευτικές τελετές και η διδασκαλία της θρησκείας για τον Ερμή, αναφέρει ο Ζελίνσκι, διαιρέθηκαν σε ανώτερο και κατώτερο ερμητισμό. Στον ανώτερο ερμητισμό υπήρχε έντονη η ελληνική επίδραση θρησκευτικότητας και φιλοσοφίας, και με λίγα αιγυπτιακά στοιχεία, αν και σε αιγυπτιακό έδαφος. Ενώ αντίθετα στον κατώτερο ερμητισμό το σύστημα των μαγικών πρακτικών και δοξασιών παρέμεινε αιγυπτιακό, αν και δέχτηκε πολλές ελληνικές επιδράσεις, είτε γλωσσικές, είτε πολιτισμικές¹⁵⁵

¹⁵⁴ Ronaldo,2010,σ88

¹⁵⁵ Ζελίνσκι,2001,σ.56-59

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- J.P. Vernant, *Μύθος και Θρησκεία στην αρχαία Ελλάδα*, μτφ. Μ.Ι. Γιόση, εκδ.Σμίλη. Αθήνα 2000
- M. Vegetti, *Ο Άνθρωπος και οι θεοί* στο «Ο Έλληνας άνθρωπος», εκδ. Ελληνικά Γράμματα γ' έκδοση, Αθήνα 1996
- F. Ebeling, *The secret history of Hermes Trismegistus*, μτφ. D. Lorton, Cornell University Press, NY 2007
- B. McLaine, *Cosmogony*, Encyclopedia of Egyptology, UCLA, 2011
- J. Vercouter, *Η Αρχαία Αίγυπτος*
- J. Assman, *Η πολιτισμική μνήμη*, μτφ Δ. Παναγιωτόπουλος, εκδ. Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2017
- P. Montet, *Η καθημερινή ζωή στην Αρχαία Αίγυπτο*, μτφ. Ε. Αγγέλου, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα 2006
- A. Silioti, *Αίγυπτος, Το μεγαλείο ενός αρχαίου πολιτισμού*, μτφ. Μ. Αλεβίζου, εκδ. Ι. Καρακώτσογλου, Αθήνα, 1999
- G. Ronaldo, *The Hermetic λόγος: Reading the Corpus Hermetica as a Reflection of Greco- Egyptian Mentality*, Basel 2010, Rio de Janeiro Brasilien
- Cl. Mossé, *Επίτομη Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας (2000-31 π.Χ)*, μτφ. Λ. Στεφάνου, εκδ. Παπαδήμας, Αθήνα 1996
- P. Ballet, *Η καθημερινή ζωή στην Αλεξάνδρεια 331-30 π.Χ*, μτφ Σ. Βλοντάκη, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα 2006
- R.M. Novak jr, *Χριστιανισμός και Ρωμαϊκή αυτοκρατορία*, μτφ. Ν. Σιδέρη, εκδ. Κονιδάρη, Αθήνα 2008
- A.M.Jones, «*Ειδωλολατρία και Χριστιανισμός*» από το: *Ο Κωνσταντίνος και ο Εκχριστιανισμός της Ευρώπης*, εκδ. μτφ. Α. Κοτζιάς, Εκδ. Γαλαξίας, Αθήνα 1962
άρθρο από τη ηλεκτρονική βιβλιοθήκη *Μυριόβιβλος*, 2005
- L. Martin, *Οι θρησκείες της Ελληνιστικής Εποχής*, μτφ. Δ. Ξυνογαλάς, Επιμέλεια Π. Παχής, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2004
- Κ. Σμπόνιας, *Οι μέθοδοι ταξινόμησης, ανάλυσης και ερμηνείας της αρχαιολογικής μαρτυρίας, § 5.6 Η γνωστική και συμβολική δομή*, στο Τ.Α' «Αρχαιολογία στον Ελληνικό χώρο», Ε.Α.Π., Πάτρα 2003
- Κουσούλης Π., (2013), *Αιγυπτιακή Αρχαιολογία I*, Πανεπιστημιακές σημειώσεις, Ρόδος

- Κουσουύλης Π., (2013), *Αιγυπτιακή Αρχαιολογία II*, Πανεπιστημιακές σημειώσεις, Ρόδος
- Ε.Ν. Ρούσσος, Ι.Θ. Κακριδής, *Κοσμογονία Δωδεκάθεο: Δίας και Ήρα*, στο Ελληνική Μυθολογία, εκδ. ΤΟ ΒΗΜΑ (ΔΟΛ), Αθήνα 2013
- Παχής, Π., *Η λατρεία της Ίσιδας κα του Σάραπι, Από την τοπική στην οικουμενική κοινωνία*, εκδ. Μπαρμπουνάκη, Θεσσαλονίκη 2010
- Λοΐζος, Δ., (2014) *Η Αρχαία Ελλάδα και οι Ανατολικοί λαοί από τους Σουμέριους στον Μέγα Αλέξανδρο 3000 - 323 π.Χ.*, <http://www.anistor.gr/ellas/Europe-Greece.htm>, 3η Έκδοση, Αθήνα
- Α. Μαστραπάς, (2005), *Ιστορία του Αρχαίου κόσμου: Από τους προϊστορικούς πολιτισμούς της Ανατολής έως την εποχή του Ιουστινιανού*, στο Ι. ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΕΓΓΥΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ, κεφ 2. *Η Αίγυπτος*, Ιστορία Α΄ Λυκείου, Ι.Τ.Υ.Ε. εκδ. Διόφαντος
- Δ. Τσιμπουκίδης, *Ιστορία του Ελληνιστικού κόσμου*, εκδ Παπαδήμα, Αθήνα 1989
- Ε. Ζυμή, *Ο Ελληνιστικός κόσμος*, στο Τ Α΄ του «Ελληνική Ιστορία, Ο Αρχαίος Ελληνικός Κόσμος», Ε.Α.Π., Πάτρα 1999
- Α. Μαραβέλια, *Η Μαγεία στην αρχαία Αίγυπτο*, εκδ. Ιάμβλιχος, Αθήνα 2003
- Ε. Γλύκατζη-Αρβελέρ, *Από τον Δία στον Χριστό*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2017
- Παχής, Π., *Οι Ανατολικές λατρείες της Ελληνορωμαϊκής Εποχής*, εκδ. Μπαρμπουνάκη, Θεσσαλονίκη 2010
- Θ. Ζελίνσκι, *Ο Ερμής ο Τρισμέγιστος και οι Αρκαδικές απαρχές του*, μτφ. Ο. Τσυμπένκο, εκδ. Εκάτη, Αθήνα 2001
- G. Fowden, *Ο Αιγύπτιος Ερμής Πράξη και Σκέψη στην Ύστερη Αρχαιότητα*, μτφ. Γ. Κουσουνέλος, εκδ. Ενάλιος, Αθήνα 2002
- Ιερά Μονή Παντοκράτορος Μελισσοχωρίου, άρθρο από το www.impantokraoros.gr/ermhs-trismegistos.el.aspx, 2012
- Ερμητικά Κείμενα, *Άπαντα Ερμής ο Τρισμέγιστος*, απόδοση: Ανδ. Τσάκαλης, εκδ. Πύρινος Κόσμος, Αθήνα 1998
- Σ. Πιπεράκης, *Μαγεία στην Ελληνορωμαϊκή Αίγυπτο*, Θεσσαλός ο Μάγος, ΔΔ ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 2014
- Ερμής Τρισμέγιστος, *Άπαντα Λόγοι Α΄ - ΙΑ΄*, πρώτος τόμος, εκδ. Κάκτος, Αθήνα 2001
- Ερμής Τρισμέγιστος, *Άπαντα Λόγοι ΙΒ΄ - ΙΗ΄*, *Ασκληπιός*, δεύτερος τόμος, εκδ. Κάκτος, Αθήνα 2001

Φετουλλαχ Γκιουλεν, από [www/ σουφισμός](http://www/σουφισμός) και οι ρίζες του(2018), από το άρθρο που δημοσιεύτηκε στο Emerald Hills of the Heart: Key Concepts in the practice of Sufism, Τόμος 1, The Fountain, New Jersey,2004,

Β.Χλέτσος, *Νεοπλατωνισμός και Σουφισμός (Ισλαμικός Μυστικισμός)*(2014), αναδημοσίευση άρθρου από astro.gr, www/ 2018

Ε. Μυστακίδου, *Νεοπλατωνικά στοιχεία στο “Μεσνεβί” του Τζελαλεντιν Ρουμι και η Κοινωνία των Μεβλεβήδων*, Δ.Δ. Πάντειο Παν/μιο, Αθήνα 2002

Β. Πανάγου-Μιχαλακάκη, *Αρχαία όρχηση* κεφ.4Δ’Τόμος στο Τέχνες II: Επισκόπηση Ελληνικής Μουσικής και Χορού, ΕΑΠ, Πάτρα 2003

Μ. Κουτσούμπα, *Ταντοτικές και ανθρωπολογικές όψεις του Παραδοσιακού χορού*, κεφ 1.2.1 Ε’ Τόμος στο Τέχνες II: Επισκόπηση Ελληνικής Μουσικής και Χορού, ΕΑΠ, Πάτρα 2003

Β. Χλέτσος, *Ερμής ο Τρισμέγιστος*, άρθρο δημοσίευση στις 24/05/2014, στο www/Mythagogia: “Ερμής ο Τρισμέγιστος”, (2018)

Ερμητικά Κείμενα, επιμ. Α. Τζαφερόπουλος, μτφ.- πρόλογος Π. Ροδάκης, Εκδ. Παρασκήνιο, Αθήνα 1990

Γ. Γαλίτης, *Γνωστικισμός: το πολυπλόκαμο σύστημα που ταλάνισε την Εκκλησία*, δοκίμιο δημοσίευση στο περιοδικό Πεμπτούσια Νο 152, Αθήνα 2007

Πλωτίνος, *Εννεάδων βιβλία 30-33(Το Μεγάλο Βιβλίο)*, εισαγ-μτφ-σχόλια: Γ. Τζαβάρα, εκδ Δωδώνη, Αθήνα-Γιαννίνα 1995

Επίσκοπος Οινόης Ματθαίος Λάγγης, *Το Θείον και Ιερόν Ευαγγέλιον: Κατά Ιωάννη*, ανατύπωση το επί Αγίου Όρους εκδόσεως 1933, Αθήνα 1989

Π. Χρήστου, *Γνωστικισμός Μέρος Β’*, άρθρο δημοσιευμένο για την Ιερά Μονή Παντοκράτορος στο site: www.impantokratoros.gr/gnostikismos-b.el/2010(2018)

Π. Μαρίνης, *Ερμής Τρισμέγιστος, φιλοσοφία και θεολογία στην υστέρη εποχή*, κείμενο στο περιοδικό “Ελληνικόν Πάνθεον”, σε αναδημοσίευση στο: site: [www.astrologicon.org/marinis/ermhs trismegistos.pdf](http://www.astrologicon.org/marinis/ermhs_trismegistos.pdf)/(2018)